

De Nederlandse conjunctuur

2004, aflevering 1

Verantwoording

Met de in 2000 opgestarte publicatie *De Nederlandse conjunctuur* wordt op basis van de vele CBS-conjunctuurgegevens een gedetailleerd, samenhangend overzicht gegeven van de recente ontwikkelingen in de Nederlandse economie. De samenhang wordt onder andere bereikt door het gebruik van de uitkomsten van de Kwartaalrekeningen, die een systematische beschrijving van de economie geven. Deze aflevering bevat de uitkomsten van de Kwartaalrekeningen 2003-III.

Waar mogelijk zijn de gegevens over het derde kwartaal van 2003 aangevuld met indicatoren voor het vierde kwartaal van 2003. Daarbij gaat het onder meer om de Consumptie-index, het Consumenten Conjunctuur Onderzoek, de Conjunctuurtesten van de industrie en de zakelijke dienstverlening en de Productie-index van de industrie.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Prinses Beatrixlaan 428
2273 XZ Voorburg

Druk

Centraal Bureau voor de Statistiek
Facilitair bedrijf

Omslagontwerp

WAT ontwerpers, Utrecht

Inlichtingen

Tel.: 0900 0227 (€ 0,50 per minuut)
Fax: (045) 570 62 68
E-mail: infoservice@cbs.nl

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl

Internet

www.cbs.nl

© Centraal Bureau voor de Statistiek,
Voorburg/Heerlen, 2004.
Bronvermelding is verplicht.
Vereenvoudiging voor eigen gebruik of
intern gebruik is toegestaan.

Prijzen zijn excl. administratie- en
verzendkosten.
Abonnementsprijs: € 46,50
Prijs per los nummer: € 12,80
Kengetal: P-104
ISSN 1566-3191
Productnummer: 0531904010

Centraal Bureau voor de Statistiek

Inhoud

Verantwoording	2
Verklaring der tekens	4
Summary	7
1. Macro-economisch beeld	10
2003-III: economie krimpt	10
2003-IV: geen verslechtering; ook positievere signalen	12
2. Bestedingen	14
2.1 Bestedingsruimte onder druk	14
2.2 Groei overheidsconsumptie blijft op niveau	15
2.3 Investerings: daling houdt aan	16
2.4 In- en uitvoer: een kleiner in- en uitvoervolume	17
3. Productie	18
3.1 Landbouw: hogere prijzen, hogere inkomens	18
3.2 Delfstoffenwinning: forse stijging afzetprijzen	18
3.3 Industrie: productie kleiner, inkomen hoger	19
3.4 Voeding: reële en nominale dalingen	19
3.5 Papierindustrie: lichte daling productievolume	20
3.6 Aardolie-industrie: forse inkomensstijging	20
3.7 Basischemie: groei opnieuw lager	20
3.8 Eindchemie: nominale groei trekt aan	21
3.9 Rubber en kunststof: productiewaarde hoger	21
3.10 Metaalindustrie: nominale waarde lager	22
3.11 Machine-industrie: productiegroei lager	22
3.12 Elektrotechniek: productiewaarde weer lager	23
3.13 Transportmiddelenindustrie: autoproductie daalt	23
3.14 Bouwnijverheid: daling van de productievolume	24
3.15 Handel en reparatie: reële daling	24
3.16 Horeca: weer minder omzet	24
3.17 Financiële instellingen: herstel zet door	25
3.18 Uitzendbureau's: omzet nog steeds onder druk	25
3.19 Kleiner volume bij zakelijke dienstverleners	25
3.20 Groei overheid wat lager	26
3.21 Zorg blijft groeien	26
4. Prijzen en lonen	27
4.1 Prijzen industrie in derde kwartaal gestegen	27
4.2 CPI lager dan prijsstijging BBP	27
4.3 Lagere cao-loonstijging	27
4.4 Prijsontwikkelingen kwartaalrekeningen	27
5. Inkomen en arbeid	29
6. Internationaal	31
Artikelen	35
Bijstellingen ramingen economische groei	35
Kwaliteitsaanpassingen in de prijsindex van computers	39
Tabellen	42
Tables	42
Begrippenlijst	64
Main concepts	66

Verklaring der tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2002–2003	= 2002 tot en met 2003
2002/2003	= het gemiddelde over de jaren 2002 tot en met 2003
●	= niet aangepast aan jaarcijfers NR
□	= in overeenstemming met voorlopige jaarcijfers NR
■	= in overeenstemming met nader voorlopige jaarcijfers NR

In geval van afronding kan het voorkomen dat de totalen niet geheel overeenstemmen met de som der opgetelde getallen.

Explanation of symbols

.	= data not available
*	= provisional figure
x	= publication prohibited
–	= nil
–	= (between two figures) inclusive
0 (0,0)	= the figure is less than half of the chosen unit
a blanc	= category not applicable
2002–2003	= 2002 to 2003 inclusive
2002/2003	= the average of the years 2002 to 2003 inclusive
●	= not adjusted to annual figures NA
□	= adjusted to first preliminary annual NA figures
■	= adjusted to second preliminary annual NA figures

In case of rounding the total may not completely match the sum of the added numbers.

Afsluitdatum gegevensverwerking voor tabellen en persbericht:
23 december 2003.

De tekst van deze publicatie is tot 28 januari 2004 bijgewerkt.

Closing data of data processing for tables and press release:
December 23rd 2003.

The text in this publication has been updated until
January 28th 2004.

Short term indicators

	Unit	2002			2003			
		II	III	IV	I	II	III	IV
Economic growth								
Netherlands	% volume growth	0.2	0.7	0.1	-0.2	-1.2	-1.2	.
Germany	% volume growth	-0.1	0.4	0.5	0.1	-0.3	-0.2	.
EU-15	% volume growth	1.0	1.2	1.3	0.9	0.4	0.8	.
US	% volume growth	2.2	3.3	2.9	2.0	2.5	3.6	.
Japan	% volume growth	-0.3	1.5	2.5	2.9	3.0	2.5	.
Expenditure and foreign trade								
Imports of goods and services	% volume growth	-0.4	0.5	2.9	1.1	-0.5	-0.9	.
Exports of goods and services	% volume growth	-0.3	1.6	2.3	1.1	-1.2	-1.0	.
Consumption	% volume growth	1.9	1.8	1.7	0.8	-0.1	-0.4	.
Government	% volume growth	4.5	3.9	3.8	2.6	2.3	2.4	.
Households	% volume growth	0.5	0.9	0.7	-0.1	-1.4	-1.7	.
Gross fixed capital formation	% volume growth	-4.1	-3.8	-7.8	-5.4	-3.5	-3.5	.
Businesses	% volume growth	-5.1	-5.0	-8.7	-5.2	-3.4	-3.7	.
Government	% volume growth	2.1	2.4	-3.0	-6.5	-3.7	-2.4	.
Surplus of the nation on current transactions	in % GDP	-1.7	3.7	2.7	0.6	-2.2	3.6	.
Production (value added)								
Producers of goods	% volume growth	-2.0	0.0	-2.2	-1.0	-3.3	-3.3	.
Producers of commercial services	% volume growth	0.1	0.3	0.0	-0.3	-1.2	-1.1	.
Producers of non-commercial services	% volume growth	3.1	2.6	3.0	1.9	1.8	2.3	.
Prices, wages and interest rates								
Consumer price index	% change	3.5	3.3	3.1	2.4	2.0	2.0	1.9
Producers' prices manufacturing industry: output	% change	-3.5	0.1	3.4	6.0	0.6	-0.2	.
Producers' prices manufacturing industry: input	% change	-5.0	-0.9	4.5	9.2	-0.2	0.9	.
Crude oil, North Sea Brent	\$ per barrel	25.5	26.6	26.6	30.9	26.3	28.2	29.3
US dollar	euro	1.1	1.0	1.0	0.9	0.9	0.9	0.8
Monthly contract wages	% change	3.7	3.4	3.4	3.3	3.0	2.6	2.4
Call money	%	3.3	3.3	3.2	2.8	2.4	2.1	2.0
Average yield to maturity	%	5.0	4.5	4.2	3.7	3.6	3.8	4.0
Assets and financing								
CBS share price index ¹⁾	% change	-14.2	-31.0	7.9	-19.3	17.4	4.3	10.5
Savings	% change	10.4	10.6	10.0	10.6	10.7	10.3	.
Consumer credit	% change	0.3	2.8	10.0	5.4	0.7	1.8	.
Labour market								
Paid employment in full-time equivalents	% change	0.4	0.2	-0.2	-0.5	-0.9	-1.1	.
Hours worked by temporary workers	% change	-3.9	-5.4	-3.6
Registered unemployment	%	3.9	4.3	4.2	5.0	5.3	5.3	5.5
Vacancies	x 1,000	162.0	115.0	121.0	124.0	125.0	81.0	.
Sentiment								
Producers' confidence manufacturing industry	level (%)	-1.6	-0.8	-1.6	-5.7	-7.5	-6.4	-2.8
Consumer confidence	level (%)	-17.3	-27.3	-31.8	-36.0	-36.3	-35.0	-32.9
Calendar and season								
Shopping days		74	79	77	76	75	79	77
Working days		61	66	64	63	61	66	64

1) Change on previous period.

Summary

The Dutch economy showed a decline in the third quarter of 2003. GDP volume fell by 1.2% compared with one year earlier. After adjustment for seasonal and calendar effects, there was no quarter-on-quarter growth in the third quarter compared to the second quarter of 2003.

GDP price increase slows down

In the third quarter of 2003, the GDP price level was 2.5% higher than one year earlier. In the second quarter of 2003, price increases were 3.5% higher than one year earlier. In the third quarter of 2003 inflation (measured by the consumer price index) stabilized at 2.1%.

Labour productivity slightly down

Because of the delayed reaction of the labour market to the rapid deceleration of production growth, labour productivity showed stagnation in 2002.

The fall continued in the third quarter of 2003. Job growth shrank by 1.1% in the third quarter, pushing down labour productivity further. The number of job vacancies also decreased, while unemployment rose again.

Wage increase decelerates

The wage rises decelerated further in the third quarter. The average wages per labour year in the third quarter of 2003 were 3.3% up on one year earlier. On average the year 2002 showed wage rises of 4.9%.

Operating surplus down again

The total value of the wage sum rose slightly faster in the third quarter than total income, pushing up the share of the wage sum in GDP.

The value of total net operating surplus – the income of enterprises and the self-employed – was 3.8% lower than in the third quarter of 2002. The second quarter of 2003 showed a fall in entrepreneurial income of 3.2%.

Investment still down

As in the preceding quarters, investment spending in the third quarter of 2003 was lower than one year earlier (–3.5%). Private sector investment was down (–3.7%). Public sector investment also was down in the third quarter (–2.4%).

Consumption dropped again

Household consumption fell by 1.7% in the third quarter of 2003. Consumption is very low in comparison with previous years. Consumers spent less on durable goods in particular. Public consumption grew by 2.4% in the third quarter of 2003.

Exports down

Exports in the third quarter showed a 1.0% lower volume than in the same period last year. In the previous quarter exports were also down. The third quarter showed a decrease in re-exports, i.e.

goods produced abroad that are redistributed to foreign countries by distribution companies in the Netherlands, such as computers and electronics. Exports of goods produced in the Netherlands decreased (–0.7%) in the third quarter. The exports of services were lower than one year earlier (–1.5%).

Imports also down in third quarter

Imports were also lower in the third quarter than one year earlier (–0.9%). This was also partly caused by the decrease in re-exports. Apart from that, the import of raw materials, transport vehicles, textiles, machines and semi-finished products by Dutch companies also decreased.

Fall in manufacturing production

The production volume in the manufacturing industry in the third quarter was 2.4% lower than one year earlier. In the first half of 2003 production figures were also lower. Practically all branches in manufacturing showed a fall in production, except for the oil and chemical industry.

Production in construction down again

In construction, volume growth in the third quarter slowed down again, just as in previous quarters of 2003.

Fall in production commercial services

Production of commercial services was down in the third quarter of 2003 (–1,1%). In the period 1995–2000 this branch grew at annual rates of between 4 and 6%. In the hotel and restaurant, and temp agencies sectors, in particular the volume of value added was lower than one year earlier.

Growth in the communication sector was slightly higher in the third quarter (+2.6%). In the financial services, growth was also again higher than in the previous quarter (+4.7%).

Growth in non-commercial services still high

For non-commercial services volume growth was still high in the third quarter. General government, education and care showed average growth rates of 2.4%. Consequently, these branches were still amongst the fastest growing sectors of the Dutch economy.

2003-IV: no further fall down; some positive signals

The Dutch economy fall-down did not get worse in the fourth quarter of 2003. The expectations of business enterprises and consumers do indicate an improvement for the near future. Consumer confidence in December is still low on average, but rose by three points at –27. Consumer expectations regarding the economic climate are improving slightly, but are still low. However willingness to buy in December increased for the first time in 2003.

In October 2003 production in the manufacturing industry equals the production one year earlier. Manufacturers are more optimistic looking at the near future. Producer confidence improved in

December and increased to a level of -1.6, the highest in 2003. Manufacturers are more especially optimistic about the level of order intakes and the expected business sentiment in the nearby future.

Dutch exports in October were 1.1% higher compared to the level twelve months previously. Export prices dropped slightly, therefore the volume of exports is 3.0% up in October compared with one year earlier. The business sentiment survey shows an improvement of order intakes. Because of the importance of manufactu-

ring in the development of total exports, this could indicate higher growth rates for Dutch exports in the near future.

Inflation was 1.7% in December 2003, 0.3 of a percent point lower than in November 2003. Vegetables, non-alcoholics and fuel in particular cost less. Dutch inflation according to the European harmonised index was down at 1.6% in December from 2.0% in November. Therefore Dutch inflation is 0.5% lower than inflation in Europe. During the period May 2000 until August 2003 inflation was higher in the Netherlands.

Staat 1
Conjunctuurindicatoren

	Eenheid	2002			2003			
		II	III	IV	I	II	III	IV
Economische groei								
Nederland	% volumegroei	0,2	0,7	0,1	-0,2	-1,2	-1,2	.
Duitsland	% volumegroei	-0,1	0,4	0,5	0,1	-0,3	-0,2	.
EU-15	% volumegroei	1,0	1,2	1,3	0,9	0,4	0,8	.
VS	% volumegroei	2,2	3,3	2,9	2,0	2,5	3,6	.
Japan	% volumegroei	-0,3	1,5	2,5	2,9	3,0	2,5	.
Bestedingen en buitenlandse handel								
Invoer goederen en diensten	% volumegroei	-0,4	0,5	2,9	1,1	-0,5	-0,9	.
Uitvoer goederen en diensten	% volumegroei	-0,3	1,6	2,3	1,1	-1,2	-1,0	.
Consumptie	% volumegroei	1,9	1,8	1,7	0,8	-0,1	-0,4	.
Overheid	% volumegroei	4,5	3,9	3,8	2,6	2,3	2,4	.
Huishoudens incl. IZW huishoudens	% volumegroei	0,5	0,9	0,7	-0,1	-1,4	-1,7	.
Bruto investeringen in vaste activa	% volumegroei	-4,1	-3,8	-7,8	-5,4	-3,5	-3,5	.
Bedrijven	% volumegroei	-5,1	-5,0	-8,7	-5,2	-3,4	-3,7	.
Overheid	% volumegroei	2,1	2,4	-3,0	-6,5	-3,7	-2,4	.
Saldo lopende transacties met het buitenland	in % BBP	-1,7	3,7	2,7	0,6	-2,2	3,6	.
Productie (toegevoegde waarde)								
Goederenproducenten	% volumegroei	-2,0	0,0	-2,2	-1,0	-3,3	-3,3	.
Producenten van commerciële diensten	% volumegroei	0,1	0,3	0,0	-0,3	-1,2	-1,1	.
Producten van niet-commerciële diensten	% volumegroei	3,1	2,6	3,0	1,9	1,8	2,3	.
Prijzen, Cao-lonen en rentestanden								
Consumentenprijsindex	% mutatie	3,5	3,3	3,1	2,4	2,0	2,0	1,9
Producentenprijsindexcijfer industrie afzet	% mutatie	-3,5	0,1	3,4	6,0	0,6	-0,2	.
Producentenprijsindexcijfer industrie verbruik	% mutatie	-5,0	-0,9	4,5	9,2	-0,2	0,9	.
Aardolie, North Sea Brent	\$ per barrel	25,5	26,6	26,6	30,9	26,3	28,2	29,3
Amerikaanse dollar	euro	1,1	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,8
Cao-lonen per maand	% mutatie	3,7	3,4	3,4	3,3	3,0	2,6	2,4
Daggeldrente	%	3,3	3,3	3,2	2,8	2,4	2,1	2,0
Rendement op staatsobligaties	%	5,0	4,5	4,2	3,7	3,6	3,8	4,0
Vermogen en financiering								
CBS-herbeleggingsindex ¹⁾	% mutatie	-14,2	-31,0	7,9	-19,3	17,4	4,3	10,5
Spaartegoeden	% mutatie	10,4	10,6	10,0	10,6	10,7	10,3	.
Verstrekt consumptief krediet	% mutatie	0,3	2,8	10,0	5,4	0,7	1,8	.
Arbeidsmarkt								
Arbeidsvolume van werknemers	% mutatie	0,4	0,2	-0,2	-0,5	-0,9	-1,1	.
Aantal uren van uitzendkrachten	% mutatie	-3,9	-5,4	-3,6
Werkloze beroepsbevolking	%	3,9	4,3	4,2	5,0	5,3	5,3	5,5
Aantal vacatures	x 1 000	162,0	115,0	121,0	124,0	125,0	81,0	.
Stemming								
Producentenvertrouwen industrie	niveau (%)	-1,6	-0,8	-1,6	-5,7	-7,5	-6,4	-2,8
Consumentenvertrouwen	niveau (%)	-17,3	-27,3	-31,8	-36,0	-36,3	-35,0	-32,9
Kalender en seizoenen								
Koopdagen		74	79	77	76	75	79	77
Werkdagen		61	66	64	63	61	66	64

¹⁾ Veranderingen t.o.v. de voorgaande periode.

1. Macro-economisch beeld

De Nederlandse economie is in het derde kwartaal van 2003 met 1,2 procent gekrompen. Het volume van het BBP in de eerste drie kwartalen van 2003 is daarmee 0,9 procent kleiner dan een jaar eerder. De uitvoer is in het derde kwartaal lager. De bedrijfsinvesteringen daalden voor het tiende achtereenvolgende kwartaal. Huishoudens hebben opnieuw minder geconsumeerd. De overheidsconsumptie droeg als enige bestedingscategorie positief bij aan de economische groei. De prijsstijging van het BBP bedroeg 2,5 procent. De werkgelegenheid en het aantal openstaande vacatures zijn gedaald en de werkloosheid is verder gestegen. Uit de indicatoren voor het vierde kwartaal van 2003 blijkt dat het conjunctuurbeeld niet verder verslechterd is. De verwachtingen laten een verbetering zien.

De Nederlandse economie is in het derde kwartaal van 2003 gekrompen. De volumedaling van het bruto binnenlands product (BBP) bedroeg 1,2 procent ten opzichte van een jaar eerder. In het eerste halfjaar was al een krimp gemeten van 0,7 procent ten opzichte van een jaar eerder. Het volume van het BBP in de eerste drie kwartalen van 2003 is daarmee 0,9 procent kleiner dan een jaar eerder.

Het volume van het BBP na correctie voor seizoen- en kalender-effecten is in het derde kwartaal even groot als in het tweede kwartaal van 2003. Deze stabilisatie komt na drie kwartalen op rij waarin de economie kromp. In het vierde kwartaal van 2002 en in het eerste kwartaal van 2003 was de krimp 0,3 procent. In het tweede kwartaal van 2003 bedroeg de krimp ten opzichte van het voorgaande kwartaal 0,6 procent.

Het consumentenvertrouwen is in het derde kwartaal van 2003 onverminderd negatief. Het oordeel over de koopbereidheid verslechterde iets. Al het hele jaar is het consumentenvertrouwen min of meer stabiel op een zeer laag niveau. Positief is het feit dat de stemming op de beurs verder verbeterde. De koersstijging op Nederlandse aandelen bedroeg in het derde kwartaal ruim 3 procent ten opzichte van de slotstand van het tweede kwartaal. De beursindex bereikte in het eerste kwartaal van 2003 een (voorlopig) dieptepunt. De koers bedroeg toen minder dan de helft van de top medio 2000.

De stagnatie van de economische activiteit is in de loop van 2002 steeds meer zichtbaar geworden op de arbeidsmarkt. Doorgaans reageert de arbeidsmarkt op bewegingen in de economische groei met een vertraging van ongeveer een jaar. Nadat de daling van de economische groei begin 2001 inzette, nam de werkgelegenheids-groei in de loop van 2002 steeds verder af. In het tweede kwartaal van 2003 was het aantal banen voor het eerst sinds 1994 lager dan een jaar eerder. In het derde kwartaal van 2003 is het totaal aantal banen afgenomen met 0,6 procent ten opzichte van het derde kwartaal van 2002. De werkgelegenheid, gemeten in

voltijdbanen, daalde in het derde kwartaal met 1,1 procent. Het aantal vacatures is in het derde kwartaal van 2003 fors gedaald. Gecorrigeerd voor seizoeninvloeden stonden aan het einde van dat kwartaal 92 duizend vacatures open. Dit zijn er 22 duizend minder dan aan het einde van het tweede kwartaal. De werkloosheid nam versneld toe in de eerste helft van 2003. In het derde kwartaal van 2003 telt Nederland gemiddeld 402 duizend werklozen. Ten opzichte van een jaar eerder groeide de werkloze beroepsbevolking met 81 duizend personen. In het derde kwartaal is 5,4 procent van de beroepsbevolking werkloos (seizoengecorrigeerd). Medio 2003 kwam de werkloze beroepsbevolking voor het eerst sinds 1997 weer boven de 400 duizend. In 2002 werd de grens van 300 duizend gepasseerd. Het laagste punt werd in de loop van 2001 bereikt; toen telde Nederland 232 duizend werklozen.

2003-III: economie krimpt

In het derde kwartaal van 2003 is de Nederlandse economie gekrompen. De bedrijfsinvesteringen daalden in het derde kwartaal opnieuw. De uitvoer van goederen en diensten is met 1,0 procent gekrompen. De consumptie van gezinnen is in het derde kwartaal met 1,7 procent afgenomen. De overheidsconsumptie nam met 2,4 procent toe en was daarmee de enige nog groeiende bestedingscategorie. De inflatie, afgemeten aan de consumenten-prijsindex, stabiliseerde in het derde kwartaal van 2003. De prijsstijging van het BBP viel in het derde kwartaal fors terug en kwam uit op 2,5 procent. In het eerste halfjaar van 2003 kwam de BBP-deflator nog uit op 3,5 procent. De prijsstijging van de consumptie is sterk afgezwakt. Bovendien is de ruilvoetverbetering in het derde kwartaal van 2003 minder groot dan in het eerste halfjaar.

De stijging van de totale door werkgevers betaalde loonsom (+2,1 procent) in het derde kwartaal van 2003, lag hoger dan de waardestijging van het BBP (+1,2 procent). Het netto ondernemersinkomen lag in het derde kwartaal 3,8 procent lager dan een jaar eerder.

Bestedingen: uitvoer en investeringen dalen

De investeringen in vaste activa zijn in het derde kwartaal van 2003 opnieuw lager. Het investeringsvolume is 3,5 procent kleiner dan een jaar eerder. In het derde kwartaal is vooral minder geïnvesteerd in bedrijfsgebouwen en machines. De investeringen in computers en zakenauto's zijn wel toegenomen.

Staat 2 Bruto binnenlands product

	2001					2003		
	IV	I	II	III	IV	I	II	III
	<i>mld euro; prijsniveau 1995</i>							
Oorspronkelijk BBP	93,9	90,1	94,1	90,2	94,1	89,9	92,9	89,1
Kalendereffecten	0,3	0,5	0,0	-0,2	0,3	0,5	0,0	-0,2
Gestandaardiseerd BBP	94,2	90,6	94,1	89,9	94,3	90,4	92,9	88,8
Seizoeneffecten	-2,3	1,3	-1,8	2,4	-2,3	1,3	-1,8	2,3
Conjunctuurrelevant BBP	91,9	91,9	92,2	92,3	92,0	91,7	91,2	91,1

De investeringen van bedrijven en overheid daalden met 3,7 procent respectievelijk 2,4 procent. Dit betekent dat de overheidsinvesteringen nu vier kwartalen op rij zijn afgenomen. De bedrijfsinvesteringen dalen sinds het derde kwartaal van 2000.

Het volume van de consumptie van huishoudens is in het derde kwartaal van 2003 1,7 procent lager dan een jaar eerder. Daarmee is dit de sterkste daling van de gezinsconsumptie sinds het vierde kwartaal van 1993. De daling in het derde kwartaal van 2003 doet zich het sterkst voor bij de bestedingen aan duurzame goederen. Vooral aan meubels en kleding werd minder uitgegeven.

De groei van de overheidsconsumptie is in het derde kwartaal van 2003 uitgekomen op 2,4 procent. Dit is gelijk aan de stijging in het eerste halfjaar. Vooral de uitgaven aan zorg zijn toegenomen. Ook de uitgaven aan openbaar bestuur en onderwijs zijn verder gestegen. De overheidsconsumptie draagt nog steeds als enige bestedingscategorie positief bij aan de economische groei.

Het volume van de uitvoer van goederen en diensten is in het derde kwartaal van 2003 één procent lager dan een jaar eerder. In het eerste halfjaar stabiliseerde het uitvoervolume nog.

Bij de uitvoer van goederen lag het volume 0,9 procent lager. De invoer van goederen daalde met 0,9 procent even sterk. Deze dalingen verschillen weinig van de dalingen in het tweede kwartaal van 2003. De daling van de in- en uitvoer is voor een deel toe te schrijven aan de daling van de wederuitvoer. Dit zijn ingevoerde producten die Nederland weer verlaten nadat ze hooguit een kleine bewerking hebben ondergaan (bijvoorbeeld computers en toebehoren). Het volume van de wederuitvoer is in het derde kwartaal van 2003 met 1,2 procent gedaald. De uitvoer van Nederlandse producten daalde met 0,7 procent.

Het volume van de uitvoer van diensten was in het derde kwartaal van 2003 1,5 procent lager dan een jaar eerder. In het eerste halfjaar daalde de uitvoer van diensten met 0,8 procent.

Invoer in derde kwartaal lager

In het derde kwartaal daalde het invoervolume van goederen en diensten met 0,9 procent ten opzichte een jaar eerder. De invoer van o.a. aardolie-, chemische producten, rubber- en kunststofproducten, textiel, transportmiddelen, machines en overige industriële producten daalde in het derde kwartaal. In het eerste halfjaar groeide de invoer van goederen en diensten nog met 0,3 procent.

Productie: krimp bedrijfsleven

De productie van het bedrijfsleven, afgemeten aan de toegevoegde waarde, is in het derde kwartaal in vrijwel alle sectoren gedaald. Dit gold voor de landbouw, de bouwnijverheid en vrijwel

alle branches van de industrie en de commerciële dienstverlening. De productie daalde relatief fors in de bedrijfstak delfstoffenwinning. De chemie, de telecombedrijven en de financiële instellingen lieten een toename van de productie zien. De productie van de zorg en de overheid is in het derde kwartaal van 2003 gestegen. De stijging voor deze bedrijfstakken samen bedroeg 2,4 procent ten opzichte van een jaar eerder. Deze stijging is minder fors dan in heel 2002 (+2,8 procent).

De landbouw zag de productie in het derde kwartaal van 2003 krimpen. Het volume van de productie lag 2,8 procent lager dan een jaar eerder. In het voorgaande kwartaal was er nog een kleine groei van 0,3 procent. Door een verbetering van de afzetprijzen is de toegevoegde waarde in het derde kwartaal met 6,2 procent gestegen.

In de industrie was het productievolume in het derde kwartaal 2,4 procent lager dan een jaar eerder. De productiedaling was relatief groot in de elektrotechnische-, textiel-, leder-, en machine-industrie. In de aardolie- en chemische industrie trok de productie verder aan.

In de bouwnijverheid was er in het derde kwartaal van 2003 sprake van een krimp van de productie met 3,6 procent. In het eerste halfjaar bedroeg de krimp hier al 3,2 procent.

De commerciële dienstverlening liet een dalend productievolume zien ten opzichte van een jaar eerder (-1,1 procent). In de periode 1995-2000 kende deze bedrijfstak nog groeicijfers die lagen tussen 4 procent en 6 procent.

In de handel en reparatie daalde het productievolume in het derde kwartaal met 2,8 procent. De horeca kende opnieuw een forse productiedaling (-5,8 procent).

Bij de communicatiebedrijven is het groeitempo in het derde kwartaal iets opgelopen tot 2,6 procent. In het eerste halfjaar bedroeg de groei hier 2,4 procent.

De productie van de financiële instellingen groeide in het derde kwartaal met 4,7 procent, zodat de volumegroei over de eerste drie kwartalen 2,6 procent bedraagt. Mede door het aantrekkende beleggingsklimaat verbeterde de productie.

Bij uitzendbureau's liep de krimp op tot 5,6 procent ten opzichte van het derde kwartaal van 2002.

Bij de niet-commerciële dienstverleners bleef de volumegroei in het derde kwartaal voortduren. De overheid, het onderwijs en de zorgsector noteerden gemiddeld groeicijfers van 2,4 procent. Daarmee behoren deze bedrijfstakken nog steeds tot de snelst groeiende sectoren van de Nederlandse economie.

Werkgelegenheid daalt verder

De werkgelegenheid, gemeten in banen, is in het derde kwartaal van 2003 verder gedaald. Het aantal banen van werknemers is in

Staat 3
Bruto binnenlands product: ontwikkeling

	2001		2002				2003		
	IV	I	II	III	IV	I	II	III	
	% volumemutatie t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar								
Oorspronkelijk BBP	0,5	-0,1	0,2	0,7	0,1	-0,2	-1,2	-1,2	
Gestandaardiseerd BBP	0,5	0,2	0,2	0,4	0,1	-0,2	-1,2	-1,2	
	% volumemutatie t.o.v. de voorgaande periode								
Conjunctuurrelevant BBP	0,0	-0,1	0,4	0,1	-0,3	-0,3	-0,6	0,0	

het derde kwartaal met 0,6 procent afgenomen ten opzichte van dezelfde periode in 2002. In het tweede kwartaal daalde de werkgelegenheid met 0,3 procent. Alleen bij de overheid en in de zorgsector was in het derde kwartaal nog sprake van een groeiende werkgelegenheid. De banengroei bedroeg hier respectievelijk 2,2 procent en 4,4 procent. In het bedrijfsleven daalde de werkgelegenheid in vrijwel alle sectoren. Zo kende de industrie een krimp van de werkgelegenheid in het derde kwartaal van 3,1 procent. In de financiële en zakelijke dienstverlening bedroeg deze krimp 2,6 procent. De daling van de werkgelegenheid in de bouwrijverheid was 4,5 procent. Ook in de overige commerciële bedrijfstakken was in het derde kwartaal sprake van een krimpende werkgelegenheid.

Arbeidsproductiviteit verslechtert

Doordat de arbeidsmarkt vertraagd reageerde op de snelle groei-
vertraging van de productie stagneerde in 2002 de arbeidsproductiviteit in de totale economie (+0,0 procent).

In het derde kwartaal van 2003 daalde de werkgelegenheid, gemeten in arbeidsjaren, met 1,1 procent. Het productievolume lag 1,2 procent lager, zodat de arbeidsproductiviteit in het derde kwartaal verslechterde.

Loonkostenstijging zwakt af

De loonstijging is in het derde kwartaal afgenomen. Het loon per arbeidsjaar lag gemiddeld 3,3 procent hoger dan een jaar eerder. Deze stijging is duidelijk minder dan het gemiddelde van 4,9 procent in 2002 en bovendien de laagste sinds 1997. In alle bedrijfstakken is de loonkostenstijging lager dan in 2002. De toename is het laagst bij de vervoer- en communicatiebedrijven en het hoogst in de zorg en overige dienstverlening. De CAO-loonstijging is eveneens duidelijk teruggelopen van gemiddeld 3,7 procent in 2002 naar 2,6 procent in het derde kwartaal van 2003.

Aandeel loonsom in BBP hoger

De totale waarde van de loonsom steeg in het derde kwartaal van 2003 sneller dan het totale inkomen. Het aandeel van de loonsom in het BBP is dan ook gestegen van 50,1 procent in het derde kwartaal van 2002 naar 50,6 procent in het derde kwartaal van 2003.

Ondernemersinkomen daalt

De waarde van het inkomen van ondernemers en zelfstandigen, het netto exploitatieoverschot, is in het derde kwartaal 3,8 procent lager dan een jaar eerder. In het tweede kwartaal was ook al sprake van een daling van het ondernemersinkomen (-3,2 procent).

Ruilvoetverbetering

In het derde kwartaal van 2003 was sprake van een ruilvoetverbetering. De uitvoerprijzen daalden minder snel (-0,6 procent) dan de invoerprijzen (-1,4 procent). Dit had een opwaarts effect op de prijsstijging van het bruto binnenlands product.

Consumptieprijsstijging stabiel

De inflatie, afgemeten aan de consumentenprijsindex, kwam in het derde kwartaal van 2003 uit op 2,1 procent. In het tweede kwartaal van 2003 bedroeg de stijging 2,0 procent. De inflatie in Nederland ligt daarmee dicht bij de inflatie van de eurozone als geheel.

Nationale besparingen lager

Het beschikbaar nationaal inkomen kwam in het derde kwartaal lager uit dan het bruto binnenlands product. De betaalde en ontvangen primaire en secundaire inkomensstromen van Nederland met het buitenland lieten per saldo in het derde kwartaal een verslechtering zien van 3,1 miljard euro. In vergelijking met het derde kwartaal van 2002 nam het beschikbaar nationaal inkomen toe met 1,0 miljard euro. De consumptieve bestedingen stegen met 1,5 miljard euro, zodat de nationale besparingen 0,5 miljard euro lager uitkwamen dan een jaar eerder.

In het derde kwartaal van 2003 kwam de waarde van de binnenlandse investeringen (inclusief voorraden) ruim 0,4 miljard euro lager uit dan een jaar eerder. De besparingen bleven achter bij de investeringen, zodat het nationaal inkomenssaldo in het derde kwartaal van 2003 met 0,1 miljard euro is gedaald ten opzichte van een jaar eerder. Dit inkomenssaldo, dat ook gelijk is aan het saldo van de lopende transacties met het buitenland, kwam uit op 4,0 miljard euro. De nationale besparingen lagen in het derde kwartaal op een niveau van 24,9 miljard euro.

2003-IV: geen verslechtering; ook positievere signalen

De eerste economische gegevens over het vierde kwartaal van 2003 wijzen niet op een verdere verslechtering van de conjunctuur. Er zijn hier en daar zelfs lichtpuntjes zichtbaar. Zo laat het vertrouwen van consumenten en producenten de afgelopen maanden een verbetering zien. De uitvoer trok in oktober aan. De inflatie is in december uitgekomen op het laagste punt van de afgelopen vijf jaar.

Consumptie in oktober lager

In oktober 2003 was het volume van de binnenlandse consumptie door huishoudens 0,6 procent kleiner dan in de overeenkomstige maand van 2002. De afname in oktober werd veroorzaakt door de teruggelopen bestedingen aan duurzame goederen. Het consumentenvertrouwen is in december, gecorrigeerd voor seizoeninvloeden, gestegen met drie punten tot -27. Dit is de tweede verbetering van het vertrouwen op rij, na een jaar waarin deze indicator zich op een constant zeer laag niveau bevond. De koopbereidheid is in december voor het eerst dit jaar toegenomen.

Productie industrie stabiel

De Nederlandse industrie heeft in oktober 2003 vrijwel evenveel geproduceerd als in oktober 2002. In het derde kwartaal was de productie nog 1,6 procent lager dan een jaar eerder.

De industriële ondernemers zijn positiever over de vooruitzichten. Het producentenvertrouwen is in december 2003 gestegen naar -1,6. Dit is het hoogste punt van 2003. Zowel over de te verwachten bedrijvigheid in de komende drie maanden als over de orderpositie zijn de ondernemers in december positiever gestemd dan in november.

Volume goederenuitvoer gestegen

De waarde van de uitvoer van goederen was in oktober 1,1 procent hoger dan in oktober 2002. De prijzen van de uitgevoerde goederen zijn licht gedaald. Het volume van de uitgevoerde goederen was in oktober ruim 3 procent hoger. Uit de Conjunctuurtest in de industrie blijkt dat in september en oktober de orders uit het buitenland zijn toegenomen. Dit kan, gezien het grote belang van de uitvoer voor het verloop van de industrie, duiden op een verdere positieve ontwikkeling.

Inflatie in vierde kwartaal lager

De inflatie in Nederland is in december 2003 uitgekomen op 1,7 procent. Dit is de laagste uitkomst sinds december 1998. In november was de inflatie nog 2,0 procent. De daling is vooral een gevolg van de prijsontwikkeling van voedingsmiddelen, alcoholvrije dranken en autobrandstoffen.

De Nederlandse inflatie volgens de Europese geharmoniseerde norm is van november op december gedaald van 2,0 procent naar 1,6 procent. De geraamde inflatie in de eurozone (Eurostat) komt in december op 2,1 procent. De inflatie in Nederland is dus 0,5 procentpunt lager dan gemiddeld in de eurozone. Van mei 2000 tot en met augustus 2003 was de inflatie in Nederland nog hoger dan het gemiddelde van de eurozone.

2. Bestedingen

Ook in het derde kwartaal van 2003 blijft het herstel van de Nederlandse economie uit. De kwartaal-op-kwartaalgroei van de economie ligt inmiddels al ruim twee jaar op of zelfs onder de nullijn. De jaar-op-jaargroei van de economie laat vooral in het tweede en derde kwartaal, met 1,2 procent, een forse krimp zien. Nederland maakt op economisch vlak een moeilijke periode door.

Aan de bestedingenkant van de economie weegt de gezinsconsumptie zwaar mee. Vooral bij de gezinsconsumptie is in het derde kwartaal sprake van een forse krimp. Ook de investeringen en de uitvoer dalen in het derde kwartaal ten opzichte van hetzelfde kwartaal een jaar eerder. De overheidsconsumptie is op dit moment de enige bestedingscategorie die groeit.

2.1 Bestedingsruimte onder druk

De groei van de gezinsconsumptie hangt nauw samen met de ontwikkeling van de werkgelegenheid en die van de inkomens. De arbeidsmarkt reageert meestal met enige vertraging op een economische teruggang. In 2003 is de situatie op de arbeidsmarkt verslechterd. In het bedrijfsleven wordt personeel afgestoten. Daar zijn in het derde kwartaal 128 duizend banen van werknemers minder dan een jaar eerder. Bij de overheid neemt de werkgelegenheid nog wel toe. In het derde kwartaal van 2003 zijn daar 83 duizend banen méér dan in hetzelfde kwartaal een jaar eerder. Per saldo is het aantal banen van werknemers in het derde kwartaal 45 duizend lager dan een jaar eerder. Dit komt overeen met een afname van 0,6 procent. Verder zijn er in 2003 minder vacatures beschikbaar en loopt de werkloosheid op.

Voor alle huishoudens samen kan de inkomensgroei ruwweg worden afgemeten aan de som van de banengroei plus de stijging van de CAO-lonen minus de inflatie. In deze vergelijking zijn de incidentele looncomponent en de belasting- en premiedruk niet meegenomen. In het tweede en derde kwartaal van 2003 hebben de huishoudens fors minder geconsumeerd. Uit figuur 2.1 blijkt dat de volumedaling van de consumptie groter was dan men zou verwachten op grond van deze indicator voor inkomensgroei (banengroei plus CAO-loonstijging minus inflatie). De loonstijging speelt hierbij een grote rol. Omdat in het najaarsakkoord is afgesproken om de lonen in 2004 en 2005 niet te laten stijgen, zal de impuls van de lonen voor de consumptie gering zijn. Herstel van de consumptie lijkt dan ook te moeten komen van banengroei, een lagere inflatie of lagere besparingen.

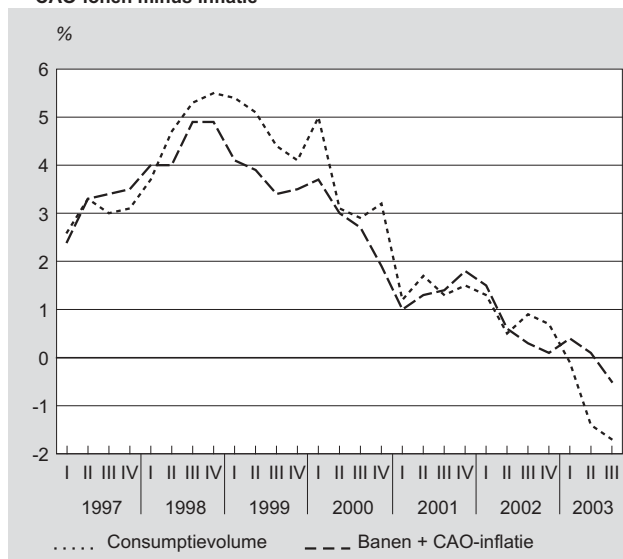
Huishoudens terughoudend

Consumenten houden in het derde kwartaal van 2003 de hand stevig op de knip. De waarde van de bestedingen groeit slechts met 0,1 procent ten opzichte van het derde kwartaal van 2002. Dit is de laagste waardegroei sinds het eerste kwartaal van 1993.

In het eerste kwartaal van 2003 bedroeg de waardetoeename van de consumptie door huishoudens nog 2,6 procent. In het tweede kwartaal liep de groei al sterk terug en in het derde kwartaal is de waardegroei van de consumptie dus geheel tot stilstand gekomen.

Het teruglopen van de huishoudensconsumptie loopt parallel met het oplopen van de risicomidende spaartegoeden. De huishoudens hebben de laatste twee, drie jaar gestaag gewerkt aan een 'appeltje voor de dorst'. Extra inkomsten worden niet geheel besteed, maar deels weggezet op een spaarrekening. In de eerste negen maanden van 2003 werd ruim 12 miljard euro ingelegd op het totaal aan spaartegoeden. Dit was 3 miljard euro meer dan in hetzelfde tijdvak van 2002, wat overeenkomt met zo'n twee pro-

1. Groei consumptie huishoudens en som banengroei en stijging CAO-lonen minus inflatie

Staat 4
Binnenlandse consumptieve bestedingen

	2002		2002			2003		
			II	III	IV	I	II	III
	% volumemutatie t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar							
Goederen, w.v.:	1,1	1,0	1,2	1,0	0,8	-2,2	-3,1	
Voedings- en genotmiddelen	0,7	0,8	2,0	-0,4	1,2	-0,5	-0,9	
Duurzame consumptiegoederen	1,7	0,8	1,1	2,8	0,4	-3,6	-4,6	
Overige goederen	0,4	1,4	0,4	-0,3	1,1	-1,9	-3,1	
Diensten	0,8	0,5	0,6	0,7	-0,3	-0,5	-0,1	
Consumptieve bestedingen huishoudens inclusief IZWh (binnenlands)	0,9	0,7	0,9	0,9	0,3	-1,4	-1,6	
Consumptieve bestedingen huishoudens inclusief IZWh (nationaal)	0,8	0,5	0,9	0,7	-0,1	-1,4	-1,7	

cent van de consumptiewaarde. De waarde van de consumptieve bestedingen door huishoudens bedroeg in de eerste negen maanden van 2003 166 miljard euro. In de eerste negen maanden van 2002 werd door huishoudens 164 miljard euro besteed aan goederen en diensten.

Consumptievolume 1,7 procent lager

Na correctie voor prijsveranderingen zijn de consumptieve bestedingen in het derde kwartaal 1,7 procent lager dan een jaar eerder. Een dusdanige krimp deed zich voor het laatst voor in het vierde kwartaal van 1981.

Ook in het tweede kwartaal was er al sprake van een flinke krimp van de huishoudensconsumptie. Toen kropen de consumptieve bestedingen door huishoudens met 1,4 procent. De huishoudens gaven zowel in het tweede als in het derde kwartaal vooral minder uit aan duurzame goederen.

Vooraf minder duurzame goederen

Aan goederen is in het derde kwartaal over de hele linie minder besteed. Het volume van de bestedingen aan duurzame goederen ligt 4,6 procent lager dan in dezelfde periode een jaar eerder. Het sterkst dalen de uitgaven aan woninginrichting. Maar ook bij de andere duurzame goederen, zoals kleding, schoenen, doe-het-zelf-artikelen en huishoudelijke apparaten, liggen de bestedingen onder het niveau van het derde kwartaal in 2002. De enige uitzondering vormen de bestedingen aan vervoermiddelen, vooral auto's, waaraan meer besteed wordt dan een jaar eerder.

Ook aan voedings- en genotmiddelen (-0,9 procent) en aan overige goederen (-3,1 procent) wordt minder besteed. Tot de overige goederen behoren naast energie en brandstoffen ook producten als geneesmiddelen, bloemen en planten, cosmetica, was- en reinigingsmiddelen, boeken, kranten en tijdschriften.

Dienstenconsumptie vrijwel gelijk

De bestedingen aan diensten staan in 2003 minder onder druk dan die aan goederen. Bij de bestedingen aan diensten is het volume in het derde kwartaal 0,1 procent kleiner. Binnen deze consumptie categorie lopen de ontwikkelingen sterk uiteen. Bij een groot aantal diensten, waaronder huisvesting, cultuur, medische en maatschappelijke zorg, vervoer en communicatie en financiële en zakelijke diensten, ligt het niveau van de bestedingen boven dat van een jaar eerder. De horecabestedingen daarentegen blijven ook in het derde kwartaal ver achter bij die van een jaar eerder. Ook het volume van de overige diensten is kleiner. Hiertoehoren onder meer de reparatie van goederen, het particulier onderwijs en persoonlijke dienstverlening door bijvoorbeeld kappers en schoonheidsinstituten.

Eind 2003: consument lijkt vertrouwen te hervinden

Aan de bestedingenkant van de economie speelt de gezinsconsumptie een belangrijke rol. De zuinige consument draagt in het derde kwartaal flink bij aan de economische teruggang. Van de BBP-krimp in het derde kwartaal met 1,2 procent komt -0,9 procentpunt voor rekening van de gezinsconsumptie. De bijdrage van de investeringen (-0,7 procentpunt) is eveneens negatief, net als die van de voorraden (-0,2 procentpunt). De overheidsconsumptie is de enige bestedingscategorie die een positieve bijdrage levert aan de economische groei. Deze bijdrage bedraagt in het derde kwartaal +0,6 procentpunt. In deze analyse zijn overigens de effecten van de in- en uitvoer buiten beschouwing gelaten.

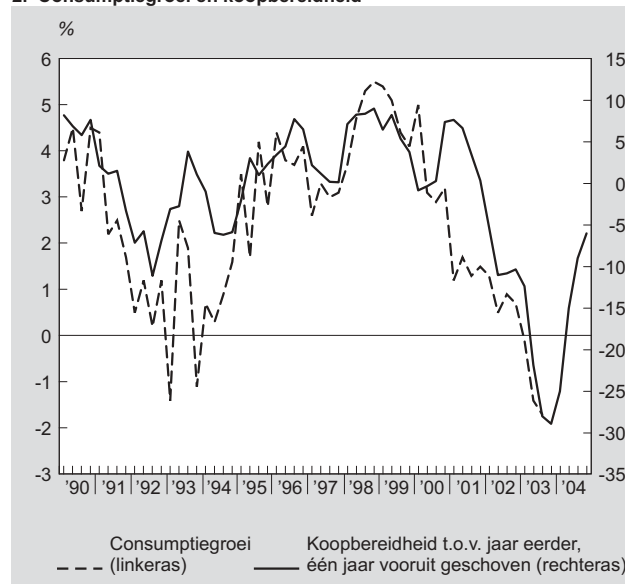
Voor het herstel van de economie is het aantrekken van de huishoudensconsumptie van groot belang. Het CBS-onderzoek naar het consumentenvertrouwen peilt maandelijks de stemming onder

consumenten. De afgelopen drie jaar bevond dit vertrouwen zich op een zeer laag niveau. Het jaar 2003 vormde een historisch dieptepunt: het vertrouwen is in twintig jaar niet zo laag geweest. Toch eindigt het jaar met een klein lichtpuntje. Nadat het een jaar lang op een zeer laag maar tamelijk constant niveau lag, steeg het voor seizoeninvloeden gecorrigeerde consumentenvertrouwen eerst in november en vervolgens ook in december licht. De verbetering in december komt geheel voor rekening van de toegenomen koopbereidheid. Het is de eerste keer in 2003 dat dit onderdeel van het consumentenvertrouwen voor seizoeninvloeden gecorrigeerd een verbetering laat zien. Het oordeel over de koopbereidheid is opgebouwd uit de mening over de eigen financiële situatie en de opinie over het doen van grote aankopen.

Volgt koopgedrag ook nu koopbereidheid?

Uit analyse van de volumeontwikkeling van de consumptie en van de jaar-op-jaar-mutatie van de koopbereidheid is een duidelijk verband tussen deze twee indicatoren naar voren gekomen. Veranderingen in de koopbereidheid blijken grosso modo drie à vier kwartalen voor te lopen op de daadwerkelijke consumptieontwikkeling. In de grafiek is de koopbereidheid daarom vier kwartalen naar voren geschoven. Op deze wijze gepresenteerd is het samenvallen van de pieken en dalen in beide reeksen goed zichtbaar. Uitgaande van de gevonden samenhang tot nog toe zou de consumptie van huishoudens in de komende kwartalen een dieptepunt kunnen bereiken.

2. Consumptiegroei en koopbereidheid

2.2 Groei overheidsconsumptie blijft op niveau

De volumegroei van de overheidsconsumptie komt in het derde kwartaal van 2003 uit op 2,4 procent. Dit is ongeveer gelijk aan de stijging in het eerste half jaar. Voor het gehele jaar 2002 lag de groei van de consumptie door de overheid met 3,8 procent duidelijk hoger. Desondanks blijft de overheidsconsumptie, net als in het voorgaande kwartaal, de enige bestedingscomponent die een positieve bijdrage levert aan de economische groei.

De stijging van de overheidsconsumptie wordt in het derde kwartaal voor een belangrijk deel gedragen door de zogenaamde uitkeringen in natura. Dit zijn vooral de verstrekte vergoedingen van de overheid in het kader van de Ziekenfondswet (ZFW) en de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ). In het derde

kwartaal bedraagt de volumegroei van de uitkeringen in natura 4,4 procent.

De uitgaven aan collectieve goederen en diensten zoals defensie en openbare orde stijgen met 1,8 procent duidelijk minder. De uitgaven bestemd voor specifieke groepen van de samenleving, zoals het onderwijs, laten slechts een minimale groei van 0,4 procent zien.

2.3 Investeringsdaling houdt aan

De investeringen in vaste activa zijn in het derde kwartaal met 3,5 procent gedaald ten opzichte van hetzelfde kwartaal een jaar eerder. Deze volumedaling is even groot als die in het voorgaande kwartaal. De gemiddelde daling van over de eerste drie kwartalen (4,1 procent) is bijna even groot als de daling van de investeringen in 2002 (4,5 procent).

In het derde kwartaal is minder geïnvesteerd in woningen, bedrijfsgebouwen, machines en installaties. De investeringen in computers en zakenauto's zijn wel toegenomen.

Daling investeringen in woningen

In woningen is in het derde kwartaal van 2003 2,4 procent minder geïnvesteerd dan een jaar eerder. Daarmee is de daling bijna net zo groot als in het eerste kwartaal. In het tweede kwartaal was er sprake van een nulgroei.

De investeringsontwikkeling in het derde kwartaal is licht (positief) beïnvloed door de overdrachtsbelastingen. Overdrachtsbelastingen zijn belastingen op transacties (verkoop) van bestaande woningen. Deze belastingen worden tot de investeringen in woningen gerekend. Wanneer deze overdrachtsbelastingen buiten beschouwing gelaten worden, dalen de investeringen in woningen met 2,6 procent.

Investeringsdaling in bedrijfsgebouwen dalen in het derde kwartaal met 7,4 procent. Over de eerste negen maanden van 2003 is er sprake van een daling met gemiddeld 8,2 procent. In 2002 daalden de investeringen in bedrijfsgebouwen ook al, met 5,6 procent. De markt lijkt voorlopig verzadigd, na jaren van groei. De stagnerende groei van werkgelegenheid en gezinsconsumptie zet de vraag naar kantoren en winkels onder druk.

Investeringsdaling in infrastructuur: daling vlak af

De investeringen in infrastructuur zijn in het derde kwartaal met 3,1 procent gedaald ten opzichte van hetzelfde kwartaal een jaar eerder. Deze daling is minder fors dan in de voorgaande twee

kwartalen. Over de eerste negen maanden van 2003 daalden de investeringen in infrastructuur met bijna 6 procent. In 2002 bedroeg de daling 0,8 procent. Er wordt nog gewerkt aan een aantal megaprojecten (Betuwelijn, Hoge Snelheids Lijn), maar de groei lijkt er inmiddels uit.

Investeringsdaling in zakenauto's nemen weer toe

Bij de zakenauto's herstellen de investeringen zich in het derde kwartaal verder. De groei komt uit op 3,8 procent in volume, tegenover 1,1 procent in het tweede kwartaal. In het eerste kwartaal daalden de investeringen in zakenauto's nog met 5,5 procent.

In overige wegvervoermiddelen is in het derde kwartaal voor 7,6 procent minder geïnvesteerd. De investeringen in overige vervoersmiddelen zijn de afgelopen drie jaar afgenomen.

Deze investeringscategorie bestaat onder andere uit bestelauto's, vrachtauto's, trekauto's en autobussen. De aankopen van bestelauto's dalen met 3,5 procent. In 2002 daalden de aankopen met 3,7 procent. Nog slechter gaat het bij de aankopen van vrachtauto's en trekauto's. In het derde kwartaal dalen de investeringen in vrachtauto's met 20 procent en in trekauto's met 12 procent. Ook in 2002 was er sprake van een forse daling.

De aankoop van autobussen is in het derde kwartaal afgenomen met 6,9 procent, na een forse toename in het eerste halfjaar. Investeringsdaling in treinen en trams liggen iets onder het niveau van hetzelfde kwartaal vorig jaar. Volgens de huidige investeringsplannen van vervoerbedrijven zullen de investeringen in treinen en trams de komende jaren verder toenemen.

In het tweede kwartaal groeiden de investeringen in vliegtuigen nog sterk door het in gebruik nemen van een aantal nieuwe Boeings. In het derde kwartaal zijn daarentegen geen grote vliegtuigen in gebruik genomen. Het investeringsniveau in vliegtuigen kan sterk fluctueren.

Investeringsdaling in computers lopen op

Ook in het derde kwartaal is meer geïnvesteerd in computers (+6,4 procent). Over de eerste negen maanden van 2003 groeiden de investeringen in computers met bijna 5 procent. In 2001 en 2002 was er nog sprake van een daling van de investeringen met respectievelijk 1,7 en 10,9 procent. De investeringen in computers lijken op te veren vanaf het vervangingsniveau.

Staat 5
Bruto investeringen in vaste activa

	2002			2003		
	II	III	IV	I	II	III
	<i>mld euro</i>					
Bruto investeringen in vaste activa	24,7	20,6	23,6	22,5	24,3	20,3
Investeringsdaling in schepen, vliegtuigen en in cultuur gebrachte activa	0,8	0,1	0,3	0,4	0,9	0,2
Grote projecten	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Bruto investeringen in vaste activa (geschoond)	23,4	20,5	23,3	22,1	23,5	20,2
	<i>% waardenmutatie t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar</i>					
Bruto investeringen in vaste activa	-0,2	-0,6	-4,8	-3,1	-1,3	-1,5
Bruto investeringen in vaste activa (geschoond)	-3,0	-0,4	-4,1	-1,6	0,0	-1,5

Machines en installaties: daling minder groot

In het derde kwartaal dalen de investeringen in machines en installaties met 5,1 procent ten opzichte van hetzelfde kwartaal een jaar eerder. Hoewel fors, is deze daling toch een stuk kleiner dan het gemiddelde over de eerste negen maanden, dat uitkomt op ruim 9 procent.

Met name het eerste halfjaar is echter sterk beïnvloed door het afronden van grote investeringsprojecten in de overeenkomstige kwartalen vorig jaar. Dit heeft een negatief effect op de groei van de investeringen in het eerste halfjaar van 2003.

Wanneer dit effect buiten beschouwing wordt gelaten, komt de daling van de investeringen in machines en installaties over de eerste drie kwartalen uit op 1,2 procent.

Overige materiële activa: forse daling

De investeringen in overige materiële activa dalen in het derde kwartaal met 8,2 procent, over de eerste negen maanden bedroeg de daling 5,6 procent. Tot deze investeringscategorie behoren onder andere meubilair, rekken, silo's, opslagtanks, containers, pallets en dergelijke.

Immateriële activa: aanhoudende daling

De daling van de investeringen in software en andere immateriële activa houdt aan. In het derde kwartaal bedraagt de daling bijna 4 procent. In 2002 werd er al voor 5,9 procent minder geïnvesteerd in software en andere immateriële activa.

2.4 In- en uitvoer: een kleiner in- en uitvoervolume

Bij de buitenlandse handel is het invoervolume van goederen en diensten in het derde kwartaal van 2003 bijna 1 procent kleiner dan in dezelfde periode van het voorgaand jaar. In het tweede kwartaal bedroeg de daling 0,5 procent. Het uitvoervolume is 1 procent kleiner. Over de eerste drie kwartalen daalde de goederen- en dienstenuitvoer met 0,4 procent.

Wederuitvoer daalt

Het invoer- en uitvoervolume van diensten is in het derde kwartaal bijna 1 procent respectievelijk 1,5 procent kleiner dan in dezelfde periode vorig jaar. Het invoer- en uitvoervolume van goederen is met bijna 1 procent gedaald.

In het derde kwartaal van 2003 is het volume van de wederuitvoer van goederen en diensten ruim 1 procent gedaald. De ontwikkeling van de wederuitvoer heeft gevolgen voor de in- én uitvoer. De wederuitvoer bestaat namelijk uit goederen die uit het buitenland worden ingevoerd en, na hooguit een kleine bewerking, weer worden gedistribueerd naar andere landen. Bij de productgroepen kleding, kantoormachines en medische meetapparatuur stijgt de wederuitvoer in het derde kwartaal. De wederuitvoer van de farmaceutische producten, radio's en tv's daalt echter met ongeveer 5 procent. Omdat deze producten een relatief groot gewicht in de totale wederuitvoer hebben, is er per saldo sprake van een daling van de wederuitvoer.

Het invoervolume van de productgroepen aardgas, aardolie, landbouw- en visserijproducten stijgt in het derde kwartaal. De rest van de productgroepen hebben een kleiner invoervolume dan in dezelfde periode van vorig jaar. Vooral de aardolieproducten, machines en apparaten en de overige industriële producten vertonen een daling.

Het uitvoervolume van elektrotechnische machines en apparaten is in het derde kwartaal van 2003 bijna 2 procent kleiner. Het uitvoervolume van de chemische producten is ruim 1 procent groter. Deze groepen hebben een groot aandeel in de totale uitvoer.

Ruilvoet verbetert licht

De ruilvoet is de verhouding tussen de uitvoerprijzen en de importprijzen. De ruilvoet is in het derde kwartaal van 2003 verbeterd. De prijzen van de uitvoer (-0,6 procent) zijn minder hard gedaald dan de prijzen van de invoer (-1,3 procent). Bij een verbetering van de ruilvoet wordt de invoer relatief goedkoper dan de uitvoer.

3. Productie

Het volume van het BBP tegen basisprijzen in het derde kwartaal van 2003 is 0,9 procent kleiner dan in hetzelfde kwartaal van 2002. De krimp van het BBP tegen basisprijzen in de eerste drie kwartalen komt daarmee uit op 0,6 procent vergeleken met dezelfde periode van 2002. Hiermee zet de dalende tendens van de economische groei vanaf het begin van 2000 door en is de groei van het BBP tegen basisprijzen vanaf het tweede kwartaal van 2003 zelfs negatief.

Alleen groei niet-commerciële dienstverleners positief

Al negen achtereenvolgende kwartalen is de groei bij de goederenproducenten negatief. In het derde kwartaal van 2003 is in vrijwel alle goederenbedrijfstakken, te weten de landbouw, de delfstoffenwinning, de industrie en de bouwnijverheid het productievolume kleiner dan een jaar eerder. Alleen de energie- en waterleidingbedrijven vertonen een (lichte) groei. De delfstoffenwinning krimpt het meest (-17 procent).

De groei van de commerciële dienstverleners ligt voor het derde achtereenvolgende kwartaal onder de nullijn. Hier wegen de negatieve resultaten van de horeca en de uitzendbureaus al enkele kwartalen zwaar in het totale groeicijfer van de commerciële diensten. Maar ook de handel en reparatie, vervoerdiensten en de overige zakelijke dienstverlening produceren minder dan een jaar eerder. Post en telecommunicatie en de financiële instellingen laten daarentegen stevige groeicijfers zien.

De positieve groei van de niet-commerciële dienstverleners voorkomt ook in het derde kwartaal van 2003 een nog grotere daling van het BBP.

3.1 Landbouw: hogere prijzen, hogere inkomens

In het derde kwartaal van 2003 is de productiewaarde van de landbouw met bijna 3 procent gegroeid ten opzichte van het derde kwartaal van 2002. Dit komt vooral doordat het prijsniveau met 6 procent stijgt. Het productievolume is kleiner dan een jaar eerder. De productiewaarde van akker- en tuinbouwproducten zoals granen (+19 procent), groenten (+15 procent) en fruit (+25 procent) ligt fors hoger. Maar ook de productiewaarde van melk is gestegen. Productiewaarden van met name aardappelen (-11 procent) en runderen (-14 procent) liggen daarentegen op een lager niveau. Binnen de landbouw daalt de verbruikswaarde met bijna 1 procent. Hierdoor stijgt de nominale toegevoegde waarde tegen basisprijzen met 7 procent. Het exploitatieoverschot groeit in het derde kwartaal van 2003 ook met 7 procent. Het

exploitatieoverschot resteert na aftrek van de betaalde lonen en wordt gezien als een indicator voor het inkomen van boeren.

De ontwikkeling van het prijsniveau van de totale landbouwproductie (+6 procent) steekt gunstig af bij het gemiddeld 2 procent hogere prijsniveau van het verbruik. In de gehele landbouw vallen de hogere prijzen op met uitzondering van de runderen (-9 procent) en overige akkerbouwproducten (-17 procent). De laatstgenoemde daling betreft voornamelijk suikerbieten en wordt veroorzaakt door een grote productie met een goede kwaliteit dankzij het droge en zonnige zomerseizoen. De prijsstijging in de overige dierenproductie (+16 procent) springt het meest in het oog. Hierbij spelen de gevolgen van de klassieke vogelpest-epidemie.

Het totale productievolume van de landbouw in het derde kwartaal van 2003 is 3 procent kleiner. Granen (+17 procent) en overige akkerbouw (+11 procent) stijgen het snelst in de sector. Bij de aardappeloogst is de grootste afname in volume gemeten (-19 procent). De afname van bloemen en planten (-3 procent) met een aandeel van bijna een kwart in de hele landbouwsector heeft een groot effect op de daling van het totale productievolume. In de veehouderij daalt het productievolume met 7 procent. Binnen de veehouderij is de daling in de varkenshouderij het grootst (-10 procent). De reële toegevoegde waarde daalt hier met 3 procent.

3.2 Delfstoffenwinning: forse stijging afzetprijzen

De productiewaarde van de delfstoffenwinning komt in het derde kwartaal van 2003 uit op 2,0 miljard euro. Dit is een daling van 12 procent ten opzichte van dezelfde periode een jaar eerder. De waarde van het intermediair verbruik neemt in het derde kwartaal af met 13 procent. Per saldo groeit de nominale toegevoegde waarde van de delfstoffenwinning in het derde kwartaal met 11 procent. In volume is de toegevoegde waarde tegen basisprijzen van de delfstoffenwinning 17 procent kleiner dan een jaar eerder. In het derde kwartaal van 2003 stijgen de afzetprijzen ruim 6 procent ten opzichte van hetzelfde kwartaal van 2002.

Buitenlandse afzet van aardgas neemt fors af

De afzet van aardgas naar het buitenland daalt in het derde kwartaal van 2003 fors. Deze daling is deels het gevolg van het warme zomerweer in het derde kwartaal van 2003. Het afzetvolume van aardgas neemt hierdoor af met bijna 16 procent. De uitvoer van aardgas neemt in volume af met 27 procent. In het derde kwartaal

Staat 6
Bruto toegevoegde waarde van drie groepen producenten: volume

	Aandeel in 2002	2002			2003			
			II	III	IV	I	II	III
	%	% mutatie t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar						
Goederenproducenten	30	-1,5	-2,0	0,0	-2,2	-1,0	-3,3	-3,5
Producenten van commerciële diensten	50	0,1	0,1	0,3	0,0	-0,3	-1,2	-1,1
Producenten van niet-commerciële diensten	20	2,8	3,1	2,6	3,0	1,9	1,8	2,4
Bruto toegevoegde waarde (basisprijzen)	100	0,3	0,3	0,7	0,1	0,0	-1,0	-0,9

wordt circa 11 procent meer aardgas ingevoerd. Per saldo daalt de productie van aardgas in volume met 23 procent. Nominaal neemt de productie van aardgas af met 15 procent. De productieprijzen in het derde kwartaal is bijna 8 procent hoger dan het jaargemiddelde van 2002. In het derde kwartaal van 2003 neemt de ruwe aardolie- en aardgascondensaatproductie in volume licht af met 1 procent.

3.3 Industrie: productie kleiner, inkomen hoger

De productiewaarde van de industrie loopt in het derde kwartaal van 2003 met ruim 1 procent terug. In het voorgaande kwartaal was nog een bescheiden stijging gemeten. In vrijwel alle branches is de productiewaarde lager dan een jaar eerder. Alleen de aardolieraffinaderijen (+10 procent) en de chemische industrie (+2 procent) zien hun productiewaarde stijgen. De aardolieraffinaderijen profiteren bovendien van een ruilvoetverbetering, zodat hier de groei van de nominale toegevoegde waarde (+28 procent) die van de productiewaarde ruimschoots overtreft. De ruilvoet van de chemische industrie ontwikkelt zich daarentegen negatief, zodat de nominale toegevoegde waarde iets daalt. Behalve in de aardolie-industrie groeit de toegevoegde waarde in euro's alleen nog in de papierindustrie (+1 procent). De grootste daling van het gevormde inkomen is in het derde kwartaal gemeten in de basismetaalindustrie (-9 procent). De productiewaarde in deze industrie is weliswaar slechts 2 procent lager, maar door het ongunstige prijsverloop van het verbruik ten opzichte van de gemiddelde afzetprijs stijgen de kosten met ruim 1 procent.

De reële toegevoegde waarde van de industrie is 2,4 procent kleiner in het derde kwartaal van 2003. In negen opeenvolgende kwartalen is het productievolumen van de totale industrie kleiner. Alleen bij de aardolieraffinaderijen (+16 procent) en de chemische industrie (+4 procent) is in het derde kwartaal een groter productievolumen gemeten. Ondanks de malaise in de industrie vertoont de chemische industrie al zes kwartalen op een rij substantiële groei. De grootste productiedalingen zijn waargenomen in de textiel- en lederindustrie en in de elektrotechnische industrie, voor beide -7 procent. In laatstgenoemde branche is de reële productie ook al negen kwartalen op rij fors kleiner.

2003-IV: Industriële productie gedaald

In de periode oktober–november 2003 is door de industrie 0,5 procent minder geproduceerd. Vergeleken met de eerste negen

maanden van 2003 ligt de voor seizoen gecorrigeerde productie in de periode oktober–november 0,3 procent lager. Daarmee ligt het gemiddelde productieniveau in de periode januari–november 2003 bijna 1 procent onder het gemiddelde niveau van heel 2002. Volgens de uitkomsten van de Conjunctuurtest is het producentenvertrouwen in de tweede helft van 2003 langzaam verbeterd. In december ligt het vertrouwen daardoor op het hoogste niveau van 2003. Met name over de verwachte bedrijvigheid in de periode december 2003 tot en met februari 2004 zijn de ondernemers positiever gestemd dan in de voorgaande maanden. Tevens zijn de ondernemers minder negatief over de orderportefeuille. Uit hetzelfde onderzoek volgt ook dat de werkvoorraad van de Nederlandse industrie, die in de loop van 2003 steeds verder afnam, sinds oktober weer een licht stijgende tendens vertoont. De index van de orderpositie bereikt in december een waarde van 91,0. De ondernemers in de industrie beoordelen zowel de orderontvangsten als de orderpositie echter nog wel als ongunstig. Begin december 2003 vindt ruim 1 op de 10 ondernemers de voorraden gereed product nog te groot.

2003-IV: Prijzen industrie iets hoger

De prijzen van Nederlandse industriële producten zijn in de periode oktober–november 2003 met 0,2 procent gestegen. Ten opzichte van de eerste negen maanden zijn de prijzen met 0,3 procent gedaald. Na een daling van de prijzen in het tweede kwartaal van 2003 vertonen de prijzen vanaf het derde kwartaal weer een licht stijgend verloop. In vergelijking met de prijzen in de periode januari–september zijn de verbruiksprijzen in de periode oktober–november 1,4 procent hoger. Dit is met name het gevolg van de sterke stijging (4,4 procent) van de verbruiksprijzen op de binnenlandse markt. Geïmporteerde grondstoffen dalen in deze periode met 1,3 procent in prijs. De binnenlandse prijzen voor grond- en hulpstoffen liggen in de periode januari–november 2003 bijna 8 procent hoger dan in 2002. De prijzen van grondstoffen uit het buitenland zijn in dezelfde periode met 1,2 procent afgenomen.

3.4 Voeding: reële en nominale dalingen

De productiewaarde van de voedings- en genotmiddelen-industrie in het derde kwartaal is bijna 2 procent lager. Alleen in de visverwerkende- en de zuivelindustrie is een lichte groei van circa 1 procent gemeten. In alle andere branches loopt de productiewaarde terug, het meest in de graanverwerkende industrie. Over het alge-

Staat 7

Industrie: bezettingsgraden, productiebelemmeringen, producentenvertrouwen en productiegroei

	2002				2003			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV
	%							
Bezettingsgraad	83,3	83,0	82,9	82,9	82,3	81,9	81,2	81,4
Productiebelemmeringen								
Nee	80	80	78	78	80	76	76	77
Ja	20	20	22	22	20	24	24	23
<i>Te weten, als gevolg van:</i>								
onvoldoende vraag	13	13	14	15	15	18	19	17
tekort aan arbeidskrachten	2	2	3	2	1	1	1	1
te geringe capaciteit	2	1	1	2	1	2	2	1
overige belemmeringen	3	4	4	3	3	3	2	4
Producentenvertrouwen	-2,3	-1,6	-0,8	-1,6	-5,7	-7,5	-6,4	-2,8
Productiegroei	-2,7	-1,9	0,0	-1,9	-2,0	-3,0	-2,4	.

meen zijn de kosten minder hard gedaald dan de opbrengsten, hetgeen kan worden toegeschreven aan een verslechtering van de ruilvoet. Hierdoor daalt het gevormde inkomen van de totale industrie met ruim 2 procent. Een uitzondering vormen de slachterijen. De stijging van de gemiddelde afzetprijs (+7 procent) overtreft hier ruimschoots de stijging van de gemiddelde prijs van het verbruik (+4 procent), waardoor de nominale toegevoegde waarde 6 procent hoger uitkomt.

Gemiddeld genomen zijn de verbruiksprijzen 2 procent hoger dan een jaar eerder. De afzetprijzen van de voedings- en genotmiddelenindustrie zijn gemiddeld iets minder dan 2 procent gestegen. De prijzen van producten uit de slachterijen, de visverwerkende industrie en de tabaksverwerkende industrie zijn sterker gestegen dan gemiddeld. Voor groenten, zuivel, graan, koffie, thee en overige voedingsmiddelen is minder betaald dan een jaar eerder.

Het productievolume in het derde kwartaal van 2003 is meer dan 3 procent kleiner. Slachterijen, maar ook de groente-, fruit- en graanverwerkende industrie hebben meer dan 5 procent van het productievolume ingeleverd. In de koffie- en thee- en verwerkende industrie en in de zuivelindustrie is er nog een geringe productie-groei gemeten van anderhalf procent. In de voedings- en genotmiddelenindustrie daalt het volume van het verbruik met ruim 3 procent. Per saldo krimpt de reële toegevoegde waarde met bijna 4 procent.

3.5 Papierindustrie: lichte daling productievolume

In het derde kwartaal van 2003 is de productiewaarde in de papierindustrie vrijwel onveranderd gebleven. De prijzen zijn in deze periode met 0,5 procent gestegen. Het verbruik in de papierindustrie is in waarde gedaald. Het bijna 1 procent kleinere productievolume en de ongewijzigde prijs van het verbruik veroorzaken deze daling. De nominale toegevoegde waarde neemt toe met ruim 1 procent.

De branche papierindustrie bestaat uit de papierindustrie, papierwarenindustrie en de drukkerijen en uitgeverijen. De productiewaarde in de papierindustrie is met bijna 8 procent gedaald. De waardedaling wordt veroorzaakt door het bijna 4 procent kleinere productievolume en de ruim 4 procent lagere afzetprijs. Omdat de prijzen van het verbruik onveranderd zijn gebleven en de prijzen van de productie zijn gedaald, is er een ruilvoetverslechtering opgetreden. Hierdoor is de nominale toegevoegde waarde in het derde kwartaal bijna 16 procent lager. De ruilvoetverslechtering in het tweede kwartaal was minder sterk.

In de papierwarenindustrie is de productiewaarde in het derde kwartaal van 2003 bijna 3 procent lager dan een jaar eerder. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door het ruim 2 procent kleinere

productievolume. De prijzen van de productie zijn met bijna 1 procent gedaald. Omdat de prijzen van het verbruik meer zijn gedaald dan de afzetprijzen, is er een ruilvoetverbetering opgetreden. Ondanks deze ruilvoetverbetering is, door het kleinere volume, de nominale toegevoegde waarde toch met ruim 1 procent afgenomen.

De drukkerijen en uitgeverijen vormen de grootste groep in de papierindustrie. In het derde kwartaal van 2003 is de productiewaarde met ruim 2 procent gestegen. De prijzen stijgen in deze periode met bijna 2 procent. Het productievolume is bijna 1 procent groter. De buitenlandse orderontvangsten van de drukkerijen en uitgeverijen (grafische industrie) nemen aan het einde van het derde kwartaal toe. In deze periode is ook de stemming van de ondernemers over de orderpositie en de orderontvangsten sterk verbeterd. De buitenlandse markt maakt ongeveer 15 procent uit van de totale omzet van de drukkerijen en uitgeverijen.

3.6 Aardolie-industrie: forse inkomensstijging

De nominale toegevoegde waarde van de aardolie-industrie in het derde kwartaal van 2003 is fors gegroeid: +28 procent. Dat is even veel als in het voorgaande kwartaal. Daarmee levert deze branche het beste resultaat binnen de industrie. Deze ontwikkeling wordt verklaard door de gunstige ruilvoetbeweging en het 15 procent grotere productievolume. De gemiddelde prijzen van de productie (-4 procent) en het verbruik (-6 procent) liggen onder het niveau van voorgaand jaar. Het productvolume van met name benzine (+25 procent) en diesel (+17 procent) is een stuk groter dan een jaar eerder.

3.7 Basischemie: groei opnieuw lager

De productiewaarde van de chemische basisproductenindustrie is in het derde kwartaal van 2003 bijna 2 procent hoger. Deze groei is lager dan in het tweede en eerste kwartaal van 2003. In het tweede en eerste kwartaal is een stijging van de productiewaarde van ruim 5 procent en 24 procent waargenomen. Naast de petrochemie, de grootste branche binnen de chemische basisproductenindustrie, hebben de anorganische basischemie en de mest- en stikstofindustrie in het derde kwartaal een positief aandeel in de groei. Vooral de teruglopende afzetprijzen veroorzaken de afnemende nominale groei.

Het productievolume is in het derde kwartaal van 2003 ruim 4 procent groter. Met uitzondering van de overige basischemie is in alle branches het productievolume groter dan een jaar eerder. In het tweede kwartaal van 2003 was het productievolume met bijna 2 procent toegenomen. Het productievolume van de petrochemie

Staat 8
Toegevoegde waarde van de chemische basisproductenindustrie

	Aandeel in 2002	Volume			Waarde				
		2002	2003			2002	2003		
		I	II	III	I	II	III		
	%	% mutatie t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar							
Anorganische basischemie	4	0	11	-6	5	-22	0	9	3
Overige basischemie	36	3	11	-4	-2	-14	-23	-14	-11
Petrochemie	56	4	10	7	8	-13	52	22	-7
Mest- en stikstofindustrie	4	-11	18	0	4	-24	23	9	10
Chemische basisproductenindustrie	100	2	11	2	4	-14	16	8	-7

steeg in zowel het tweede als eerste kwartaal ook al sterk. De productieprijzen zijn in het derde kwartaal van 2003 ruim 2 procent lager. In het tweede en eerste kwartaal waren deze met respectievelijk 3 procent en 13 procent gestegen. Omdat de gemiddelde prijs van het verbruik in het derde kwartaal vrijwel niet daalt, daalt de toegevoegde waarde met 11 procent harder.

Nominale ontwikkeling van de petrochemie valt terug

De toegevoegde waarde laat bij de petrochemie een sterk teruglopende nominale ontwikkeling zien. De groei van 52 procent in het eerste kwartaal liep in het tweede kwartaal terug naar 22 procent en is in het derde kwartaal zelfs negatief. Het volume van de toegevoegde waarde is in de eerste drie kwartalen rond de 8 procent gestegen. De teruglopende nominale ontwikkelingen zijn dus vooral een gevolg van dalende afzetprijzen en een minder gunstige ruilvoet. Voor de afzetprijzen zijn in het eerste respectievelijk tweede en derde kwartaal ten opzichte van het overeenkomstige kwartaal een jaar eerder ontwikkelingen van +20 procent, +4 procent en -4 procent waargenomen.

Volume toegevoegde waarde gegroeid

Het volume van de toegevoegde waarde is in het derde kwartaal van 2003 met 4 procent toegenomen. Dit is iets meer dan de 2 procent groei in het tweede kwartaal van 2003, maar beduidend minder dan de 11 procent groei in het eerste kwartaal. De lagere groeicijfers in het tweede en derde kwartaal worden vooral veroorzaakt door de overige basischemie. Bij de overige basischemie is het volume van de toegevoegde waarde in het derde, respectievelijk tweede kwartaal met 2 procent en 4 procent afgenomen. In het eerste kwartaal werd nog een toename van 11 procent gemeten. Bij de petrochemie is het volume van de toegevoegde waarde in de eerste drie kwartalen van 2003 met gemiddeld 8 procent toegenomen.

Buitenlandse afzet gedaald

De buitenlandse afzet van chemische basisproducten is in het derde kwartaal van 2003 ruim 2 procent lager dan in hetzelfde kwartaal een jaar eerder. In het tweede respectievelijk eerste kwartaal van 2003 was deze nog bijna 2 procent en 14 procent hoger. Het volume van de uitvoer is in het derde kwartaal gelijk gebleven. De prijzen van de buitenlandse afzet zijn met ruim 2 procent gedaald. In het tweede en eerste kwartaal waren de afzetprijzen nog gestegen.

De invoer laat een zelfde beeld zien en daalt in waarde in het derde kwartaal met ruim 5 procent, terwijl deze in het tweede en eerste kwartaal nog was gestegen. Het volume van de invoer is in

het derde kwartaal met bijna 5 procent gedaald. De prijzen van de invoer lopen in vergelijking met de uitvoerprijzen minder hard terug. In het derde kwartaal van 2003 zijn de invoerprijzen gelijk gebleven vergeleken met het derde kwartaal van 2002.

3.8 Eindchemie: nominale groei trekt aan

De productiewaarde van de chemische eindproductenindustrie in het derde kwartaal van 2003 is ruim 3 procent hoger. In het eerste en tweede kwartaal was de productiewaarde ook gestegen, maar in mindere mate namelijk met bijna 1 procent en 2 procent. Voor de afzetprijzen binnen deze industrie is in zowel het derde, tweede als eerste kwartaal in vergelijking met hetzelfde kwartaal van 2002 een gemiddelde daling van 1 procent waargenomen. De verbruiksprijzen zijn in het derde kwartaal gemiddeld nog toegenomen (+1 procent) maar iets minder dan in de eerste twee kwartalen (+3 procent). Afnemende prijzen voor de grondstoffen vanuit de petrochemie zijn de belangrijkste oorzaak van de minder sterk stijgende verbruiksprijs. Hierdoor daalt de nominale toegevoegde waarde in het derde kwartaal (-3 procent) minder dan in het eerste kwartaal (-10 procent) en in het tweede kwartaal (-8 procent).

Productievolume groter

Het productievolume van de chemische eindproductenindustrie is in het derde kwartaal van 2003 4 procent groter. Hiermee heeft de versnelling van de groei van het productievolume in het tweede kwartaal zich voortgezet. Het verbruik en de toegevoegde waarde nemen ook met 4 procent toe. De productiegroei van de farmaceutische producten en de overige chemische eindproducten is in het derde kwartaal iets aangetrokken. Ook voor de productgroep zeep is de productie toegenomen.

De groei van de consumptie van chemische eindproducten is in het derde kwartaal weer iets afgenomen. In het derde kwartaal is deze met bijna 3 procent gegroeid. In het tweede kwartaal steeg het volume nog met bijna 4 procent en in het eerste kwartaal met 5 procent. De lagere groei vindt vooral plaats bij de productgroepen verf en overige chemische eindproducten. Het volume van de uitvoer is in het derde kwartaal met ruim 2 procent gestegen, bij de invoer is het volume gelijk gebleven ten opzichte van hetzelfde kwartaal een jaar eerder.

3.9 Rubber en kunststof: productiewaarde hoger

In het derde kwartaal van 2003 is de productiewaarde van de rubber- en kunststofindustrie bijna 2 procent hoger dan in het

Staat 9
Toegevoegde waarde van de basismetaal- en metaalproductenindustrie

	Aandeel in 2002	Volume			Waarde				
		2002	2003		2002	2003			
			I	II	III	I	II	III	
	%	% mutatie t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar							
Basismetaalindustrie (ferro)	16	1	0	2	4	7	50	27	-1
Basismetaalindustrie (non-ferro)	8	-6	-3	-6	-4	-18	-6	-20	-27
Metaalproductenindustrie	76	-3	-4	-5	-5	-2	-6	-6	-6
Basismetaal- en metaalproductenindustrie	100	-3	-3	-4	-3	-2	1	-2	-7

derde kwartaal in 2002. De verbruikswaarde is in het derde kwartaal ruim 3 procent lager, zodat de nominale toegevoegde waarde ruim 11 procent hoger uitkomt. Dit kan worden verklaard door het verloop van de prijzen. De afzetprijzen van de rubber- en kunststofindustrie zijn in het derde kwartaal bijna 4 procent hoger. Hier-tegenover staat een daling van de verbruiksprijzen van 1 procent, wat resulteert in een prijseffect van +13 procent voor de toegevoegde waarde.

De reële toegevoegde waarde, het productievolume en het verbruik binnen de rubber- en kunststofindustrie nemen in het derde kwartaal van 2003 met 2 procent af. Het uitvoer- en invoervolume is in het derde kwartaal rond de 3 procent kleiner. Ook in het tweede en eerste kwartaal zijn deze gedaald.

2003-IV: Productie in chemische industrie blijft stijgen

De chemische industrie onttrekt zich nog altijd aan het negatieve beeld van de industrie. De productie ligt in de eerste 10 maanden van 2003 5 procent hoger. Ook de verwachtingen voor de komende maanden zijn positief voor de chemische industrie. 11 procent van de ondernemers verwacht een toename van de productie in de maanden december 2003 tot en met februari 2004, zo blijkt uit de Conjunctuurtest. In het vierde kwartaal ontvangen de ondernemers meer orders dan in het derde kwartaal. De ondernemers zijn dan ook positiever gestemd over zowel orderontvangst als de orderpositie.

2003-IV: Prijzen chemische producten gedaald

Na de prijsstijgingen van de chemische producten in de eerste maanden van vorig jaar zijn de prijzen in de daarop volgende maanden weer wat gedaald. In de maanden oktober en november liggen de afzetprijzen gemiddeld 0,8 procent lager. Ten opzichte van de eerste negen maanden van 2003 bedraagt de prijsdaling 2,4 procent. Ten opzichte van het gemiddelde prijsniveau in heel 2002 liggen de prijzen in de periode januari–november nog 1,9 procent hoger. Op de binnenlandse markt stijgen de prijzen met 3,5 procent, terwijl op de buitenlandse markt de prijsstijging tot 1,3 procent beperkt blijft. De prijzen van grond- en hulpstoffen zijn in de periode oktober–november eveneens afgenomen. De prijzen liggen in de maanden oktober en november 3,0 procent lager dan in de eerste negen maanden van 2003 en 1,4 procent lager dan in de overeenkomstige maanden een jaar eerder.

3.10 Metaalindustrie: nominale waarde lager

In het derde kwartaal van 2003 is, net als in het tweede kwartaal, de productiewaarde van de metaalindustrie met 3 procent gedaald. In het eerste kwartaal was de productiewaarde nog gelijk gebleven.

Bij de branches binnen de metaalindustrie zijn grote verschillen in ontwikkeling te zien. Zo doet de ferro-industrie het goed, al lopen de groeicijfers wel terug en daalt de productiewaarde van de non-ferro-industrie en de metaalproductenindustrie. Het productievolume daalt in het derde kwartaal van 2003 met ruim 3 procent. Dit is iets minder dan in het eerste en tweede kwartaal van 2003 toen het productievolume met bijna 4 procent daalde. De afzetprijzen zijn in het derde kwartaal gelijk gebleven. In het eerste en tweede kwartaal zijn deze nog gestegen.

Binnen de metaalindustrie lopen de ontwikkelingen duidelijk uiteen. Zo is de nominale toegevoegde waarde van de basismetaalindustrie in het derde kwartaal gedaald (–9 procent), in het tweede kwartaal was deze nog met bijna 11 procent gestegen en in het eerste kwartaal zelfs met 29 procent. De terugval van de groei komt voor rekening van het verloop van de productieprijzen. Ten

opzichte van hetzelfde kwartaal een jaar eerder dalen de productieprijzen in het derde kwartaal met ruim 2 procent. In het eerste respectievelijk tweede kwartaal waren de productieprijzen nog met 7 procent en bijna 2 procent gestegen.

De basismetaalindustrie is onder te verdelen in ferro-industrie en non-ferro-industrie. Bij de ferro-industrie is de groei van de toegevoegde waarde (nominale) sterk teruggedeven, van +50 procent in het eerste kwartaal naar +27 procent in het tweede en –1 procent in het derde kwartaal. Bij de non-ferro-industrie zakt deze groei ook, maar deze was ook in het tweede en eerste kwartaal al duidelijk negatief. De metaalproductenindustrie laat in het derde kwartaal, net als in het eerste en tweede kwartaal van 2003 een daling van de toegevoegde waarde zien (–6 procent).

Ruilvoet basismetaalindustrie verslechtert

De verbruiksprijzen in de metaalindustrie liggen in het derde kwartaal van 2003 2 procent hoger dan in het derde kwartaal van 2002. Voor de afzetprijzen is geen verandering waargenomen met als resultaat dat de ruilvoet is verslechterd. In het tweede kwartaal was deze nog gelijk gebleven en in het eerste kwartaal van 2003 licht verbeterd.

Bij de onderliggende branches zijn verschillende ontwikkelingen te zien, die grotendeels verklaard kunnen worden door het verschillende verloop van de afzet- en verbruiksprijzen. De afzetprijzen van de ferro-industrie lopen iets terug maar ten opzichte van hetzelfde kwartaal een jaar eerder zijn deze in het tweede en eerste kwartaal toch sterk toegenomen. De ruilvoet is in zowel het tweede als in het eerste kwartaal sterk verbeterd. In het derde kwartaal zijn de afzetprijzen met 1 procent gedaald en de verbruiksprijzen met 1 procent toegenomen. Binnen de non-ferro-industrie dalen de afzetprijzen sneller dan de verbruiksprijzen. In het derde kwartaal zijn de verbruiksprijzen zelfs gestegen. Het verbruik binnen de metaalproductenindustrie wordt duurder. In het derde en tweede kwartaal met bijna 3 procent en in het eerste met bijna 4 procent. Hier staat een afzetprijsstijging van rond de 1 procent tegenover.

3.11 Machine-industrie: productiegroei lager

De productiewaarde van de machine-industrie is in het derde kwartaal van 2003 ruim 3 procent lager dan in hetzelfde kwartaal een jaar eerder. In het eerste halfjaar van 2003 was deze daling 4 procent. In het derde kwartaal daalt de verbruikswaarde sneller, met bijna 4 procent. Het gevormde inkomen (de totale toegevoegde waarde) daalt met bijna 3 procent minder snel.

De ruilvoet van de machine-industrie is in het derde kwartaal vrijwel niet veranderd, terwijl deze in het tweede kwartaal nog licht was verbeterd. De afzetprijzen zijn in het derde en tweede kwartaal 1 procent hoger dan in hetzelfde kwartaal van 2002. De verbruiksprijzen zijn in het derde kwartaal ook 1 procent gestegen, in het tweede kwartaal waren deze gelijk gebleven.

Het productievolume van de machine-industrie is in het derde, tweede respectievelijk eerste kwartaal van 2003 bijna 5 procent, 6 procent en bijna 5 procent kleiner. Hiermee is de daling van het productievolume, die inzette in het tweede halfjaar van 2001, voortgezet. De toegevoegde waarde daalt in dezelfde mate.

Het volume van de investeringen in producten van de machine-industrie (machines en onderdelen van machines) is in het derde kwartaal van 2003 bijna 8 procent kleiner. In het eerste respectievelijk tweede kwartaal van 2003 zijn ook sterke dalingen gemeten, ruim 13 procent en bijna 18 procent. In het derde kwartaal is deze mutatie niet beïnvloed door het in gebruik nemen van grote, incidentele investeringsprojecten. In het tweede en eerste kwartaal is

deze daling juist wel een gevolg van het in gebruik nemen van grote, incidentele investeringsprojecten in het tweede en eerste kwartaal van 2002. Exclusief deze projecten is het volume van de investeringen in het tweede kwartaal 4 procent kleiner en in het eerste kwartaal 3 procent groter.

Het volume van de invoer is in het derde kwartaal verder teruggelopen. In het derde kwartaal is dit met ruim 3 procent gedaald. In het tweede kwartaal was dit gelijk gebleven en in het eerste kwartaal nog met 6 procent toegenomen. Ook voor de uitvoer is dit het geval. In het derde kwartaal is het volume gelijk gebleven, terwijl in het tweede kwartaal respectievelijk eerste kwartaal een groei van 4 procent en 6 procent is waargenomen.

3.12 Elektrotechniek: productiewaarde weer lager

De productiewaarde van de elektrotechnische industrie is in het derde kwartaal van 2003 met 7 procent gedaald. Ook in het tweede en eerste kwartaal deden zich dalingen voor en wel met respectievelijk 8 procent en 5 procent. Dit is iets minder dan in 2002 toen voor het gehele jaar een daling van rond de 9 procent werd gemeten. De dalende productiewaarde kan voornamelijk worden toegerekend aan het volume dat in het derde, tweede en eerste kwartaal van 2003 en voor het gehele jaar van 2002 met bijna 8 procent, ruim 8 procent, 6 procent en 10 procent is afgenomen.

De nominale toegevoegde waarde is in het derde kwartaal van 2003 met bijna 7 procent gedaald. Zowel de verbruiksprijzen als de afzetprijzen zijn fractioneel gestegen. De ruilvoet is dan ook gelijk gebleven.

Elektronica: volumedaling consumptie

De gezinsconsumptie van computers, audio-, video- en telecommunicatieapparaten daalt in het derde kwartaal met ruim 4 procent. In het eerste kwartaal van 2003 was nog een stijging van bijna 2 procent waargenomen, in het tweede een daling van 1 procent. De daling vindt in vrijwel alle branches van de elektrotechnische industrie plaats.

Zowel de uitvoer als de invoer van elektronica laten in het derde kwartaal van 2003 een daling zien. Voor de uitvoer is in het derde kwartaal een daling van 2 procent gemeten. In het tweede kwartaal was dit een daling van 1 procent, in het eerste kwartaal was er nog een volumestijging van bijna 3 procent gemeten. Voor de invoer komt de volumeontwikkeling in het derde kwartaal uit op -1 procent. In het tweede kwartaal was de volumeontwikkeling 0 procent en in het eerste kwartaal was er nog een stijging van bijna 5 procent.

Bij de export is een onderscheid te maken tussen de wederuitvoer en de export van in Nederland geproduceerde goederen. De wederuitvoer, dit zijn ingevoerde producten die Nederland weer verlaten nadat ze hooguit een kleine bewerking hebben ondergaan (bijvoorbeeld computers), is in het derde en tweede kwartaal van 2003 vergeleken met hetzelfde kwartaal van 2002 gelijk gebleven. In het eerste kwartaal was er nog een groei van ruim 5 procent. De export van in Nederland geproduceerde goederen is sterk gedaald. In het derde kwartaal is de daling ruim 8 procent, in het tweede bijna 7 procent en in het eerste kwartaal bijna 8 procent ten opzichte van hetzelfde kwartaal van vorig jaar.

3.13 Transportmiddelenindustrie: autoproductie daalt

De productiewaarde in de transportmiddelenindustrie is in het derde kwartaal van 2003, ten opzichte van hetzelfde kwartaal van vorig jaar, met 3,5 procent gedaald. Het verbruik is bijna 4 procent lager in waarde. De daling van de nominale toegevoegde waarde blijft hierdoor beperkt tot ruim 2 procent. De prijzen in de transportmiddelenindustrie zijn zowel voor de afzet als voor het verbruik met ongeveer 1 procent gestegen. Het productievolume is bijna 5 procent kleiner dan in dezelfde periode van vorig jaar.

De transportmiddelenindustrie bestaat voor het grootste deel uit de auto-industrie. De ontwikkelingen van de auto-industrie zijn daarom in grote mate bepalend voor de ontwikkelingen van de transportmiddelenindustrie. In het derde kwartaal van 2003 zijn er 36 duizend personenauto's geproduceerd. Dit is 21 procent minder dan in dezelfde periode van vorig jaar (45 duizend), en ook veel minder dan het aantal van 41 duizend dat in het tweede kwartaal van 2003 is geproduceerd. De bedrijfsauto's maken ook deel uit van de auto-industrie. De productie van het aantal bedrijfsauto's is met 7 procent gestegen.

De productiewaarde in de auto-industrie is in het derde kwartaal met ruim 3 procent gedaald. In de scheepsbouw is deze ruim 1 procent hoger en in de overige transportmiddelenindustrie bijna 9 procent lager. De afzetprijzen in de auto-industrie zijn in het derde kwartaal bijna 1 procent gestegen. De verbruiksprijzen stijgen harder (+1,4 procent). Hierdoor is de nominale toegevoegde waarde met bijna 6 procent gedaald.

2003-IV: Metaal: orderpositie toegenomen

De metaalindustrie, goed voor eenderde van de totale industriële productie, heeft een belangrijk aandeel in de productiedaling van 2003. De gemiddelde dagproductie is in de maanden oktober en november 2003 bijna 0,9 procent kleiner dan in dezelfde periode een jaar eerder. Tot en met november ligt de gemiddelde productie in 2003 2,1 procent onder het niveau in 2002. In 2002 was de

Staat 10
Toegevoegde waarde van de elektrotechnische industrie

	Aandeel in 2002	Volume			Waarde				
		2002	2003		2002	2003			
			I	II	III	I	II	III	
	%	% mutatie t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar							
Kantoor- en computerindustrie	8	-17	-21	-16	-6	-13	-18	-15	-3
Overige elektrische apparatenindustrie	16	-11	-12	-6	-6	-10	-15	-7	-9
Audio- en video-apparatenindustrie	51	-11	-4	-12	-9	-10	-2	-9	-7
Medische en optische apparatenindustrie	25	-4	5	1	-6	-3	8	4	-6
Elektrotechnische industrie	100	-10	-4	-8	-7	-8	-3	-6	-7

productieafname 4,5 procent. Een licht herstel tekende zich af in het eerste kwartaal van 2003. De voor seizoensinvloeden gecorrigeerde productie steeg toen met 0,3 procent ten opzichte van het vierde kwartaal van 2002. In het tweede kwartaal werd weer een productiedaling waargenomen. Het derde en vierde kwartaal vertoonden echter weer een lichte groei. Uit de Conjunctuurtest blijkt dat de orderontvangst van de ondernemers in november sterk is toegenomen. Dit is vooral het gevolg van een toename van de buitenlandse orders. De orderpositie stijgt van 88,5 in oktober 2003 tot 89,6 eind november. Het oordeel van de ondernemers over hun orderontvangsten en orderpositie verbetert licht maar blijft negatief. Ook de voorraden gereed product zijn volgens één op tien ondernemers nog te groot. Voor de periode december tot en met februari 2004 verwachten de ondernemers een toename van de bedrijvigheid.

2003-IV: Afzetprijzen metaalproducten stabiel

De afzetprijzen van metaalproducten liggen al sinds het begin van dit jaar op een vrij stabiel peil. Zowel in vergelijking met een jaar eerder als ten opzichte van de voorgaande periode zijn de afzetprijzen nauwelijks gewijzigd. In de maanden oktober–november liggen de prijzen slechts 0,2 procent hoger dan in dezelfde periode een jaar eerder. Vergeleken met het gemiddelde prijspeil in de eerste negen maanden van dit jaar liggen de prijzen op gelijk niveau. Dit is het gevolg van prijsstijgingen op de binnenlandse markt en prijsdalingen op de buitenlandse markt. De prijzen van grond- en hulpstoffen liggen in de periode oktober–november 2003 1,2 procent hoger dan in dezelfde periode een jaar eerder. De binnenlandse verbruiksprijzen stijgen met 4,3 procent, terwijl de verbruiksprijzen uit invoer met 1,3 procent dalen. Ten opzichte van de eerste negen maanden van dit jaar zijn de prijzen in de periode oktober–november met 0,3 procent toegenomen. Ook bij de verbruiksprijzen zijn de prijzen op de binnenlandse markt hoger, terwijl de geïmporteerde grondstoffen in prijs zijn gedaald.

3.14 Bouwnijverheid: daling van de productievolume

In het derde kwartaal van 2003 is de productiewaarde in de bouwnijverheid gedaald met 2 procent. De prijzen zijn in dezelfde periode met ruim 2 procent gestegen. De prijzen van het verbruik stijgen minder sterk (ruim 1 procent). Per saldo levert dat een 1 procent hogere nominale toegevoegde waarde op.

Het productievolume is 4 procent kleiner dan in dezelfde periode een jaar eerder. In het eerste kwartaal was het productievolume fors kleiner (bijna –7 procent) en in het tweede kwartaal bijna –2 procent. Over de eerste drie kwartalen van 2003 is het productievolume ruim 4 procent achtergebleven ten opzichte van dezelfde periode van vorig jaar.

De bouwnijverheid bestaat voor een groot deel uit de burgerlijke- en utiliteitsbouw en uit de grond-, weg- en waterbouw. De productiewaarde in de burgerlijke- en utiliteitsbouw is in het derde kwartaal gedaald met een kleine 2 procent en in de grond-, weg- en waterbouw is de daling ongeveer even groot. De prijzen in de burgerlijke- en utiliteitsbouw zijn met 3 procent gestegen. Het productievolume in deze tak van de bouw is een kleine 5 procent kleiner dan in dezelfde periode van vorig jaar. De prijzen in de grond-, weg- en waterbouw zijn bijna 1 procent hoger. In de grond-, weg- en waterbouw is het productievolume bijna 3 procent kleiner. De orderontvangsten zijn in de totale bouwnijverheid licht afgenomen.

3.15 Handel en reparatie: reële daling

In het derde kwartaal van 2003 zakt de productiewaarde van de handel en de reparatie met bijna 3 procent ten opzichte van

dezelfde periode een jaar eerder. Bij de onderliggende branches van deze groep laten alleen de reparatiebedrijven een marginale groei zien. De groothandel en de detailhandel hebben gemiddeld een ongeveer 3 procent lagere productiewaarde. De productiewaarde is hier gedefinieerd als (handels)marges. Het gevormde inkomen bij deze twee branches is met de productiewaarde mee gedaald. Maar omdat de ruilvoet is verslechterd is het gevormde inkomen met ongeveer 5 procent afgenomen.

De reële toegevoegde waarde van de handel en reparatie is in het derde kwartaal 2,8 procent kleiner. Voor alle onderliggende branches zijn de reële ontwikkelingen negatief. Bij de reparatiebedrijven en de groothandel is in reële termen circa 2 procent minder geproduceerd en bij de detailhandel ongeveer 4 procent minder dan een jaar eerder. De omzet van de detailhandel is in het derde kwartaal met bijna 5 procent gedaald. Deze daling komt geheel voor rekening van de afname van het volume. De gemiddelde prijs is slechts marginaal (minder dan een half procent) gestegen.

De omzet van de voedings- en genotmiddelenwinkels is nog met ruim 1 procent gestegen, maar bij de non-foodwinkels is de geldomzet ongeveer 8 procent lager. Ook in het tweede kwartaal stonden de verkopen van de detailhandel onder druk als gevolg van de slechte gang van zaken bij de non-foodwinkels.

Toename aantal autoverkopen in derde kwartaal

Veruit het belangrijkste onderdeel van de reparatiebedrijven is de autobranche, die zowel de handel in als de reparatie van auto's, motorfietsen en onderdelen en accessoires daarvan omvat (samen met de benzineservicestations). In het derde kwartaal van 2003 zijn er 120 duizend nieuwe personenauto's verkocht waarvan 64 duizend privé en 55 duizend zakelijk. Dit is een toename van 2,2 procent ten opzichte van het derde kwartaal van 2002. Voor particulier gebruik zijn er 5 procent, dat is circa 3000, meer personenauto's verkocht. De zakelijke verkopen staan in het derde kwartaal van 2003 onder druk. Het aantal verkochte personenauto's daalt hier met 0,8 procent. Ook in de eerste twee kwartalen van 2003 (–6 procent en –2,6 procent) en in 2002 (–14 procent) werden er op de zakelijke markt minder personenauto's verkocht. In totaal zijn er in de eerste drie kwartalen van 2003 0,5 procent minder personenauto's verkocht. Op de particuliere markt nemen de verkopen in deze periode met 2,3 procent toe, maar op de zakelijke markt zijn er 3,4 procent minder personenauto's verkocht.

Omzet in eerste drie kwartalen hoger

De totale omzet is in de eerste drie kwartalen van 2003 met 4,4 procent toegenomen tot 9,2 miljard euro. De omzet in de particuliere markt is in de eerste drie kwartalen van 2003 met 7,9 procent toegenomen tot 4,2 miljard euro. Ook de omzet op de zakelijke markt is in de eerste negen maanden van 2003 gegroeid. Deze omzet bedraagt nu 5 miljard euro en is hiermee 1,6 procent hoger dan in de eerste negen maanden van 2002. De gemiddelde prijs per auto bedraagt in deze periode 22,6 duizend euro en is hiermee 4,9 procent hoger dan in de eerste drie kwartalen van 2002. Op de particuliere markt stijgt de gemiddelde prijs per auto naar 19,8 duizend euro en is hiermee 5,5 procent hoger dan in de eerste drie kwartalen van 2002. Op de zakelijke markt neemt de gemiddelde prijs met 5,2 procent toe tot 25,7 duizend euro.

3.16 Horeca: weer minder omzet

De omzet van de horeca is in het derde kwartaal van 2003 met 3,7 procent gedaald ten opzichte van het derde kwartaal van 2002. Door een negatieve ruilvoetontwikkeling daalt de waarde van het gevormde inkomen in het derde kwartaal van 2003 iets meer, namelijk met 4,1 procent. Het volume van de toegevoegde

waarde is 5,8 procent kleiner ten opzichte van het derde kwartaal van 2002. In 2002 en 2001 bedroeg deze mutatie respectievelijk -4 procent en -1,3 procent. Het arbeidsvolume is in het derde kwartaal van 2003 met 3,4 procent afgenomen ten opzichte van het derde kwartaal van 2002.

De omzet van de traditionele horeca is in het derde kwartaal van 2003 met 3,4 procent afgenomen ten opzichte van het derde kwartaal van 2002. Dit is het vierde achtereenvolgende kwartaal waarin de omzet in de branche daalt. Na de grote prijsstijgingen in de afgelopen twee jaren nemen de prijzen in de branche nu minder snel toe. In het derde kwartaal van 2003 liggen de prijzen gemiddeld 2,1 procent hoger dan in het derde kwartaal van 2002. Dat betekent dat het omzetvolume met 5,5 procent is gedaald. De omzet van de hotels ligt in het derde kwartaal bijna 6 procent lager dan in het derde kwartaal van 2002. In de restaurants is de omzet met ruim 3 procent gedaald. Het volume van de omzet is 4,6 procent kleiner dan in het derde kwartaal van 2002. De cafetaria's en de cafés hebben in het derde kwartaal van 2003 respectievelijk 1,1 procent en 4,1 procent minder omgezet. De prijzen liggen hier respectievelijk op een 1,6 procent en 3,5 procent hoger niveau dan in het derde kwartaal van 2002. Het omzetvolume van de cafetaria's is hierdoor met 2,7 procent gedaald en dat van de cafés met 7,3 procent.

3.17 Financiële instellingen: herstel zet door

Het herstel van de groei van de productie bij de financiële instellingen, dat in het tweede kwartaal van 2003 inzette, heeft zich in het derde kwartaal voortgezet. Het derde kwartaal van 2003 laat een groei van het productievolume zien van 2,9 procent. Door een gemiddelde prijsdaling van 0,6 procent stijgt de waarde van de productie van de financiële instellingen met 2,3 procent.

Het volume van de provisie van banken daalt met 1,5 procent ten opzichte van het derde kwartaal in 2002. Deze daling is veel minder sterk dan de daling van 9 procent in het voorgaande kwartaal. Met het volume van de rentemarge gaat het nog steeds goed. De volumegroei van de rentemarge komt uit op 7,2 procent ten opzichte van het derde kwartaal van 2002. Dit heeft te maken met het feit dat de korte rente op een veel lager niveau staat dan de lange rente. De belangrijkste bijdrage hieraan levert de toegenomen inleg op spaarrekeningen (+12,5 procent). Een andere oorzaak voor de groei van het volume van de rentemarge is het verder aantrekken van de kredietverlening (+4,1 procent). De lage rente zorgt voor een volumestijging bij zowel de hypotheeken (6,1 procent) als de bedrijfsfinancieringen (1,6 procent) en het consumptief krediet (2,4 procent).

3.18 Uitzendbureau's: omzet nog steeds onder druk

In het derde kwartaal van 2003 is de productiewaarde van de uitzendbureaus 4 procent lager dan in het derde kwartaal van 2002. De waarde van het gevormde inkomen neemt met bijna 4 procent af. Door de 2 procent prijsstijging neemt het volume van de toegevoegde waarde met 5,6 procent af. Voor de uitzendbureaus, met een aandeel van circa 70 procent in de productiewaarde van de totale branche, is in deze raming een voorlopig cijfer over de omzetontwikkeling in het derde kwartaal van 2003 opgenomen.

Krimp arbeidsvolume

De uitzendbureaus hebben in het derde kwartaal van 2003 een aandeel van 5,5 procent in het totale arbeidsvolume van werknemers in Nederland. Het aandeel in de totale loonsom bedraagt 3,5 procent. In het derde kwartaal van 2003 daalt het arbeidsvolume in deze branche met 3,7 procent ten opzichte van het derde kwartaal van 2002 terwijl het arbeidsvolume van de totale Nederlandse economie minder snel krimpt (-1,1 procent). Ook

de ontwikkeling van de loonsom van de branche blijft met een afname van 0,7 procent achter op de groei van de totale loonsom.

3.19 Kleiner volume bij zakelijke dienstverleners

De productiewaarde van de zakelijke dienstverlening in het derde kwartaal van 2003 is gelijk aan die van het derde kwartaal van 2002. Over het jaar 2002 is er nog een stijging van 3,9 procent gemeten. De branche omvat de verhuur van roerende goederen, computerservicebureaus, speur- en ontwikkelingswerk, juridische en economische dienstverlening, architecten- en ingenieursbureaus en reclamebureaus. Het gevormde inkomen groeit in het derde kwartaal met 0,5 procent. Met een prijsstijging van 3,2 procent in het derde kwartaal van 2003 is het volume van de toegevoegde waarde met 2,5 procent afgenomen ten opzichte van het derde kwartaal van 2002.

Afname arbeidsvolume

Het arbeidsvolume in de branche is in het derde kwartaal van 2003 2,1 procent kleiner dan in het derde kwartaal van 2002. De groei van het arbeidsvolume is al in de loop van 2002 gaan afnemen. In het derde kwartaal van 2002 groeide het arbeidsvolume nog met 2,5 procent maar in het vierde kwartaal van 2002 was er al sprake van krimp (-0,8 procent). De overige zakelijke dienstverlening heeft een aandeel van 9,4 procent in het totale arbeidsvolume van werknemers en ruim 11 procent in de totale loonsom. De loonsom is in het derde kwartaal van 2003 met 0,7 procent toegenomen. Over het jaar 2002 was de loonsom van de overige zakelijke dienstverlening nog met 5,9 procent toegenomen.

2003-IV Zakelijke dienstverlening: omzetstijging verwacht

De ondernemers in de zakelijke dienstverlening beoordelen de orderontvangsten in het vierde kwartaal van 2003 nog steeds als onvoldoende. Ten opzichte van de voorgaande kwartalen is men echter minder ontevreden. De omzet en orders zijn in het vierde kwartaal dan ook niet verder afgenomen, terwijl ook de tarieven nauwelijks zijn gedaald. In het eerste kwartaal verwachten de ondernemers een stijging van de omzet en het aantal opdrachten.

De computerservice- en technologiebureau's voorzagen aan het begin van het vierde kwartaal 2003 reeds een flinke toename van omzet en opdrachten in dat kwartaal. Uit de Conjunctuurtest van het CBS blijkt dat deze verwachting is uitgekomen. Meer dan de helft van de ondernemers rapporteert een toename van orders en omzetten in het vierde kwartaal. Ook in het eerste kwartaal 2004 zet het herstel in deze branche zich voort.

In de branche verhuur van roerende goederen werd voor het vierde kwartaal 2003 een afname verwacht. Volgens de ondernemers in deze branche zijn orders en omzet in nog sterkere mate afgenomen dan men had verwacht. Voor het eerste kwartaal 2004 is men in deze branche daarentegen zeer optimistisch. Bijna de helft van de ondernemers verwacht in het eerste kwartaal een toename van orders en omzet.

De overige zakelijke dienstverleners, waaronder de uitzendbranche, hebben in het vierde kwartaal omzet en orders opnieuw iets zien afnemen. Voor het eerste kwartaal 2004 is men niet optimistisch.

De werkgelegenheid staat in de zakelijke dienstverlening nog steeds onder druk. Hoewel de meerderheid van de ondernemers aangeeft het personeelsbestand verder te gaan inkrimpen, zijn er steeds meer ondernemers die aangeven personeel te gaan aanpakken. Het economisch klimaat wordt door de helft van de ondernemers nog altijd als ongunstig beoordeeld.

3.20 Groei overheid wat lager

In het derde kwartaal van 2003 is het volume van de toegevoegde waarde van de overheid met 2,2 procent gegroeid. Dit is een wat hogere groei dan in het eerste halfjaar. Toch lijkt het groeitempo van de afgelopen jaren in deze bedrijfstak af te nemen. Bij de overheid groeit het arbeidsvolume nog vrij sterk, maar wat minder snel dan de afgelopen jaren.

3.21 Zorg blijft groeien

De productiewaarde van de zorg en overige dienstverlening (dit is de medische en maatschappelijke zorg, cultuur en recreatie en de overige op de consument gerichte dienstverlening) is in het derde kwartaal van 2003 met 6,9 procent toegenomen. Na correc-

tie voor een prijsstijging van 4,3 procent is het productievolume in het derde kwartaal 2,5 procent groter. De reële toegevoegde waarde is ook met 2,5 procent toegenomen.

Toename arbeidsvolume in de zorg

De gezondheidszorg en overige dienstverlening heeft een aandeel van ruim 16 procent in het totale arbeidsvolume van werknemers en van ruim 14 procent in de totale loonsom. Het arbeidsvolume van de zorg is in het derde kwartaal van 2003 met 3,2 procent toegenomen ten opzichte van het derde kwartaal van 2002. In 2002 is het arbeidsvolume van de zorg en overige met 3 procent gegroeid. De loonsom van de zorg stijgt in het derde kwartaal van 2003 met 7,6 procent en over het jaar 2002 met 8,8 procent. Dit is fors hoger dan voor de rest van de economie.

4. Prijzen en lonen

De prijsstijging van het BBP is in het derde kwartaal van 2003 uitgekomen op 2,5 procent. Dit is aanzienlijk lager dan in het eerste halfjaar van 2003 en in het jaar 2002 toen de deflator van het BBP uitkwam op 3,5 respectievelijk 3,4 procent. De inflatie, afgemeten aan de verandering van de consumentenprijsindex, kwam in het derde kwartaal uit op 2,0 procent en is in het vierde kwartaal iets afgenomen naar 1,9 procent. Dit is het laagste inflatieniveau sinds eind 1998. De cao-loonstijging is weer iets afgenomen en kwam in het derde kwartaal gemiddeld uit op 2,6 procent. De in 2002 ingezette loonmatiging zet dus door.

4.1 Prijzen industrie in derde kwartaal gestegen

De afzetprijzen in de industrie zijn in het derde kwartaal licht gestegen in vergelijking met het voorgaande kwartaal. Desondanks ligt het gemiddelde niveau van de afzetprijzen van Nederlandse industrieproducten in het derde kwartaal nog 0,2 procent lager dan in hetzelfde kwartaal van 2002. De exportprijzen liggen 1,2 procent lager terwijl de prijzen van de op de binnenlandse markt afgezette Nederlandse industriële producten gemiddeld 1,5 procent hoger liggen. In het eerste kwartaal van 2003 lag het gemiddelde prijsniveau van exportproducten nog bijna 7 procent boven dat van het eerste kwartaal van 2002. Voor de binnenlandse afzetprijzen was dat 5 procent.

Ook de prijsstijging van de verbruikte grondstoffen en halffabrikaten neemt snel af. In het derde kwartaal liggen deze 0,9 procent hoger dan in hetzelfde kwartaal van 2002, terwijl dat in de eerste drie maanden maar liefst 9,2 procent was.

In het jaar 2003 waren forse schommelingen te zien bij zowel de afzet- als de verbruiksprijzen in de industrie. Bij de ontwikkeling van zowel de prijzen van de afzet als die van grondstoffen en halffabrikaten speelt de prijsontwikkeling van ruwe aardolie en aardolieproducten een belangrijke rol. De grote fluctuaties bij de afzet- en verbruiksprijzen zijn dan ook hoofdzakelijk het gevolg van het grillige verloop van de prijzen in de aardolie-industrie. Bovendien spelen bij het verbruik, en dan met name in het derde kwartaal, de sterke prijsstijgingen van landbouwproducten en energie een rol. De verbruiksprijzen stijgen in het derde kwartaal meer dan de afzetprijzen.

4.2 CPI lager dan prijsstijging BBP

In het derde kwartaal van 2003 is de inflatie, afgemeten aan de ontwikkeling van de consumentenprijsindex (CPI, basis 2000=100), met 2,0 procent even hoog als in het tweede kwartaal. Door de opvallende daling van de inflatie in december naar 1,7 procent komt de CPI voor het vierde kwartaal uit op een stijging van 1,9 procent vergeleken met dezelfde periode een jaar eerder. De lagere stijging is vooral een gevolg van de dalende dollarkoers en de prijzenoorlog in de supermarkten.

De stijging van de consumentenprijzen ligt in het derde kwartaal van dit jaar voor de vijfde achtereenvolgende keer beneden de prijsstijging van het bruto binnenlands product (2,5 procent). In de prijsontwikkeling van het BBP worden, naast de prijsontwikkelingen van de consumptieve bestedingen door gezinnen, ook de prijsontwikkelingen van de invoer, de overheidsbestedingen, de investeringen en de export meegewogen.

Het Nederlandse inflatiecijfer volgens de Europees geharmoniseerde norm (HICP) lag in het derde kwartaal van 2003 nog

slechts 0,1 procentpunt boven het gemiddelde van de eurozone. De inflatie in ons land volgens die HICP kwam in die periode uit op 2,1 procent. Ingaande september 2003 is er een einde gekomen aan de in mei 2000 ingezette reeks maanden met een bovengemiddelde inflatie in ons land. Mede dankzij de lage decembermaand, met een HICP van 1,6 procent, kwam de inflatie in ons land in het vierde kwartaal van 2003 uit op 1,9 procent tegen gemiddeld 2,0 procent voor de eurozone in zijn geheel.

4.3 Lagere cao-loonstijging

In het derde kwartaal van 2003 is het cao-loon per maand met gemiddeld 2,6 procent gestegen ten opzichte van het derde kwartaal van 2002. In het vierde kwartaal ligt het cao-loon gemiddeld 2,4 procent hoger dan een jaar eerder. De uitkomsten zijn gebaseerd op 93 procent van de cao's in het vierde kwartaal van 2003. Over heel 2003 is het cao-loon gemiddeld met 2,8 procent gestegen vergeleken met het jaar 2002.

Dit is berekend aan de hand van de voorlopige indexcijfers van cao-lonen per maand inclusief bijzondere beloningen (reeks 2000=100). Bijzondere beloningen zijn alle bindend voorgeschreven bijzondere (niet maandelijks) beloningen, zoals de vakantietoelage of de eindejaarsuitkering. Aangezien ongeveer acht van de tien werknemers onder een cao vallen, geeft de statistiek een goed beeld van de contractuele loonontwikkeling van alle werknemers.

De dalende trend in de contractlonen is in 2002 begonnen. In 2001 lag het cao-loon per maand nog gemiddeld 4,3 procent hoger dan in 2000 en over 2002 was de loonstijging 3,7 procent.

Bij de overheid is de groei van het cao-loon in 2003 nog het grootst, namelijk 3,3 procent ten opzichte van het jaar 2002. Wel is het groeitempo bij de overheid in de loop van 2003 sterk afgenomen: van 4,1 procent in het tweede kwartaal via 3,1 procent in het derde kwartaal naar 2,7 procent in het vierde kwartaal. Bij de particuliere bedrijven en in de gesubsidieerde sector is in het vierde kwartaal een stijging van de cao-lonen van respectievelijk 2,3 en 2,4 procent gemeten. In het derde kwartaal was de loonstijging voor beide cao-sectoren respectievelijk 2,5 en 2,3 procent.

De hogere groei van het cao-loon bij de overheid komt door de stijging van de bijzondere beloningen, zoals eindejaarsuitkeringen. Die nemen daar toe met 0,7 procent en in de gesubsidieerde sector met 0,4 procent in het vierde kwartaal. Het cao-loon zonder de bijzondere beloningen is in het vierde kwartaal zowel bij de overheid als in de gesubsidieerde sector met 2 procent gestegen en bij de particuliere bedrijven met 2,3 procent.

4.4 Prijsontwikkelingen kwartaalrekeningen

De prijsstijging van het BBP is in het derde kwartaal teruggelopen tot 2,5 procent. In de twee voorgaande kwartalen bedroeg deze nog 3,5 procent. Bij de niet-commerciële diensten steeg de prijs van de toegevoegde waarde met 4,1 procent het snelst. De prijsstijging bij de goederenproducenten is verder gedaald tot 3,1 procent. Met 1,4 procent lag de prijsstijging van de toegevoegde waarde bij de commerciële diensten het laagst.

Een andere manier om naar het BBP te kijken is vanuit de bestedingenkant. Datgene dat in de economie aan toegevoegde

waarde wordt gegenereerd moet op een bepaalde manier aangewend worden. De bestedingscategorieën zijn consumptie, investeringen (ook voorraadvorming valt hieronder) en export. De prijsstijging van de consumptie van gezinnen bedraagt 1,9 pro-

cent. De prijsstijging van de overheidsconsumptie ligt hoger, zodat de prijsstijging van de totale consumptie uitkomt op 2,3 procent. Dit is minder dan in de voorgaande kwartalen in 2003. Net als in het tweede kwartaal dalen de exportprijzen, en wel met 0,6 procent.

Staat 11
Prijsontwikkeling bruto binnenlands product naar componenten

	2002	2003		
		I	II	III
<i>% prijsverandering t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar</i>				
Bruto binnenlands product	3,4	3,5	3,5	2,5
Bestedingen				
Consumptie	3,7	2,8	3,1	2,3
Investerings (incl. voorraden)	3,8	2,7	2,9	2,2
Uitvoersoverschot	-2,6	18,0	16,0	6,3
Toegevoegde waarde	3,9	3,2	3,3	2,5
Afzet	2,7	3,4	2,1	2,0
Verbruik	1,5	3,4	0,6	1,4
Bedrijfstakken				
Goederenproducenten	1,8	5,8	4,1	3,1
Producenten van commerciële diensten	4,1	1,0	2,3	1,4
Producenten van niet-commerciële diensten	5,8	4,6	4,5	4,1

5. Inkomen en arbeid

In het derde kwartaal van 2003 is het totale aantal banen van werknemers 45 duizend lager dan in het derde kwartaal van 2002. Dat is een daling van 0,6 procent. Het bedrijfsleven telde 128 duizend banen minder dan een jaar geleden en zorg en overheid samen 83 duizend meer. De banengroei bij de overheid is minder groot dan in 2002. De werkgelegenheid, gemeten in voltijdbanen, is met 1,1 procent gedaald. Daarmee loopt de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de pas met de economie, die in het derde kwartaal met 1,2 procent is gekrompen. De loonkosten zijn in het derde kwartaal met 3,3 procent gestegen. Daarmee is dit de laagste loonstijging sinds 1997.

Banenverlies in het bedrijfsleven loopt verder op

Het aantal banen van werknemers in het bedrijfsleven is in het derde kwartaal met 2,5 procent afgenomen ten opzichte van de overeenkomstige periode van vorig jaar. Het banenverlies loopt sinds het tweede kwartaal van 2002 steeds verder op. In het derde kwartaal van 2003 is de werkgelegenheid het sterkst afgenomen in de bouwnijverheid (-4,5 procent). De industrie telt ruim 3 procent minder banen en de financiële en zakelijke dienstverlening 2,6 procent. De daling van de werkgelegenheid in de handel, horeca en reparatie is met 1,5 procent relatief bescheiden.

De zorg en de overheid kennen nog steeds banengroei. In de zorg (inclusief de overige kwartaire dienstverlening) zijn er in één jaar tijd 62 duizend banen bijgekomen en bij de overheid (inclusief onderwijs) 21 duizend. De banengroei in de zorg bevindt zich daarmee nog steeds op een hoog niveau (4,4 procent). Bij de overheid is de groei echter duidelijk minder dan in 2002 (2,2 procent in het derde kwartaal van 2003).

Het totale aantal banen in Nederland is in het derde kwartaal van 2003 0,6 procent lager dan in het derde kwartaal van 2002. Het totaal aantal banen is voor het tweede achtereenvolgende kwartaal gedaald. De voorgaande periode van daling dateert van begin 1994.

Het aantal banen van mannen is met 1,4 procent gedaald. Het aantal banen van vrouwen kende een toename, maar met 0,5 procent is de groei wel minder dan in voorgaande kwartalen. Dit verschil in ontwikkeling tussen mannen en vrouwen hangt samen met de nog steeds toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen en met de groei van de werkgelegenheid in de zorg. In deze bedrijfstak werken voor het merendeel vrouwen.

De werkgelegenheid uitgedrukt in voltijdbanen (arbeidsjaren) is in het derde kwartaal van 2003 met 1,1 procent gedaald. In 2002 groeide de werkgelegenheid nog met 0,4 procent. In arbeidsjaren loopt de werkgelegenheid sneller terug dan in banen. Dit komt doordat de banengroei geconcentreerd is in bedrijfstakken waar veel in deeltijd wordt gewerkt. Deze banen worden voor een belangrijk deel door vrouwen bezet. Zij werken in vergelijking met mannen meer in deeltijd. In het derde kwartaal loopt echter ook voor vrouwen de werkgelegenheid, gemeten in arbeidsjaren, terug.

Werkloosheid loopt verder op

Het aantal vacatures is in het derde kwartaal van 2003 fors gedaald. Gecorrigeerd voor seizoeninvloeden stonden aan het einde van dat kwartaal 92 duizend vacatures open. Dit zijn 22 duizend vacatures minder dan in het tweede kwartaal. De werkloosheid nam versneld toe in de eerste helft van 2003. In het derde kwartaal van 2003 telt Nederland gemiddeld 402 duizend werklozen. Ten opzichte van een jaar eerder groeide de werkloze beroepsbevolking met 81 duizend personen. In het derde kwartaal is 5,4 procent van de beroepsbevolking werkloos (seizoengecorrigeerd). Medio 2003 kwam de werkloze beroepsbevolking voor het eerst sinds 1997 weer boven de 400 duizend. In 2002 werd de grens van 300 duizend gepasseerd. Het laagste punt werd in de loop van 2001 bereikt; toen telde Nederland 232 duizend werklozen.

Loonkostenstijging neemt af

De loonkosten per arbeidsjaar zijn in het derde kwartaal van 2003 gemiddeld 3,3 procent hoger dan een jaar eerder. Deze stijging is aanzienlijk minder dan het gemiddelde van 4,9 procent in 2002 en bovendien de laagste sinds 1997. De stijging van het CAO-loon (per maand inclusief bijzondere beloningen) neemt nog sterker af, van gemiddeld 3,7 procent in 2002 naar 2,6 procent in het derde kwartaal van 2003. De consumentenprijzen zijn in het 2003 gemiddeld met 2,1 procent gestegen. Dit is het laagste groeipercentage sinds 1998.

De loonkosten van het bedrijfsleven in de Eurozone liggen in het derde kwartaal 3,0 procent hoger dan een jaar eerder. Nederland ligt hier met een loonstijging van 3,1 procent fractioneel boven. In

Staat 12
Arbeidsvolume en beloning van werknemers naar bedrijfstakken

	Arbeidsvolume van werknemers						Beloning van werknemers							
	2002		2002		2003		2002		2002		2003			
	II	III	IV	I	II	III	II	III	IV	I	II	III		
	% mutatie t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar													
BEDRIJFSTAKKEN (SBI 1993)														
Landbouw, bosbouw en visserij	-0,4	-0,6	-1,7	-1,8	-0,3	-0,6	-2,0	4,0	4,8	3,8	6,3	4,8	2,2	0,3
Delfstoffenwinning	0,3	1,9	0,6	-0,4	-1,6	-2,7	-3,3	5,5	6,6	6,6	4,4	3,5	2,7	0,0
Industrie	-2,1	-1,8	-2,6	-3,0	-2,9	-3,0	-3,1	2,9	3,0	2,6	2,1	1,4	0,7	0,1
Energie- en waterleidingbedrijven	-2,1	-2,9	-1,9	-1,3	-1,0	-1,5	-1,8	4,3	3,4	7,7	3,2	2,5	2,2	1,4
Bouwnijverheid	-0,2	0,3	-0,6	-1,6	-3,0	-4,2	-4,5	4,4	5,1	2,2	3,1	3,2	-0,2	-1,4
Handel, horeca en reparatie	0,3	0,4	0,0	-0,2	-0,8	-1,2	-1,5	4,9	5,1	4,3	5,0	3,5	1,8	2,0
Vervoer, opslag en communicatie	-0,5	-0,3	-0,8	-1,3	-1,5	-1,7	-2,0	4,6	4,9	3,8	3,6	3,0	2,3	0,5
Financiële en zakelijke dienstverlening	-1,1	-1,0	-1,3	-1,9	-2,4	-2,8	-2,8	4,3	4,9	4,3	3,3	1,9	1,1	0,1
Overheid	2,7	2,7	2,6	2,6	2,6	2,1	1,5	7,2	7,1	7,8	7,3	6,7	6,0	4,8
Zorg en overige dienstverlening	3,8	3,4	4,0	4,3	3,5	3,5	3,2	8,8	8,6	8,7	9,9	9,8	9,1	7,6
Totaal	0,4	0,4	0,2	-0,2	-0,5	-0,9	-1,1	5,2	5,5	5,0	4,9	4,1	3,1	2,1

het tweede kwartaal bedroeg de gemiddelde loonkostenstijging in de Eurozone nog 3,3 procent.

De sociale lasten in het bedrijfsleven in de Eurozone nemen sinds begin 2002 sterker toe dan de betaalde lonen. In Nederland vertraagt de stijging van de sociale lasten sterk in het derde kwartaal (+1,0 procent) in vergelijking met een kwartaal eerder (+4,3 procent).

Groei netto-ondernemersinkomen negatief

Het inkomen van ondernemers en zelfstandigen daalde in het derde kwartaal van 2003 met 3,8 procent. De groei van de door werkgevers betaalde loonsom ligt met 2,1 procent in het derde kwartaal hoger dan de waardeestijging van het BBP (+1,2 procent). De waardeestijging van het BBP valt in het derde kwartaal sterk terug, doordat de waardeestijging van de consumptie sterk is afgezwakt.

De groei van de lonen is in het derde kwartaal hoger dan de groei van het BBP, zodat de waardeestijging van het inkomen van ondernemingen en zelfstandigen (+0,3 procent) lager ligt dan die van het BBP.

Doordat de afschrijvingen flink stegen (5,6 procent) en het saldo van de betaalde indirecte belastingen en verkregen subsidies licht steeg (1,3 procent) daalde het netto exploitatiesaldo met 3,8 procent.

Verdeling BBP naar onderdelen in het derde kwartaal

	Miljard	t.o.v. 2002
Lonen, Salarissen en soc. lasten	55,8	+2,1%
Afschrijvingen	18,5	+5,6%
Belastingen en subsidies	12,1	+1,3%
Netto exploitatie-overschot	24,0	-3,8%
Totaal	110,3	+1,2%

In het derde kwartaal van 2003 stegen de productieprijzen harder dan de verbruiksprijzen. Dit kwam door de aanhoudend lage dollarkoers, die ruim 15 procent onder het jaargemiddelde van 2002 lag. Aan de daling van de olieprijs na het beëindigen van de Irak-oorlog lijkt in het derde kwartaal een einde gekomen. Nog steeds profiteren in het bijzonder de aardolieraffinaderijen van deze ruilvoetverbetering door de lage invoerprijzen.

Bescheiden stijging indirecte belastingen

Ondanks het lagere bestedingsniveau van consumptie en investeringen tezamen is de opbrengst van de indirecte belastingen licht gestegen met 1,3 procent in het derde kwartaal. Dit wordt veroorzaakt door de hogere BTW-afdrachten uit de dienstensector en de stijgende accijnzen en milieuheffingen.

Primaire inkomenssaldo verslechtert

De daling van de uit het buitenland ontvangen dividenden, rente en andere primaire inkomens zet in het derde kwartaal door. Na een daling met 10,3 procent in het tweede kwartaal, is de daling in het derde kwartaal uitgekomen op 11,3 procent. Ook de betaalde primaire inkomens zijn verder gedaald, namelijk met 4,6 procent.

Dit resulteerde in een negatief saldo van -2,2 miljard, tegenover een negatief saldo van -1,5 miljard in het derde kwartaal van 2002.

Het primaire inkomen, dat uit het buitenland wordt ontvangen of aan het buitenland wordt betaald, bestaat voor de helft uit rente en voor een kwart uit dividenden. De rest wordt gevormd door lonen en andere inkomens. Door de verslechtering van het primaire inkomenssaldo lag in het derde kwartaal de groei van het bruto nationaal product (BNP) met 0,7 procent onder de groei van het BBP (+1,2 procent).

Primaire inkomens in 3e kwartaal 2003

	Miljard	t.o.v. 3e kw. 2002
Ontvangen	9,3	-11,3%
Betaald	11,5	-4,6%
Saldo	-2,2	-0,7 mld

Lichte verbetering saldo secundaire inkomens

De uit het buitenland ontvangen secundaire inkomens zijn met 8,6 procent gestegen. De betaalde secundaire inkomens daalden met 6,5 procent. Hierdoor verminderde het negatieve saldo tot -0,9 miljard in het derde kwartaal.

Door bovenstaande ontwikkeling lag de groei van het beschikbaar nationaal inkomen met 0,9 procent iets hoger dan dat van het BNP.

Secundaire inkomens in 3e kwartaal 2003

	Miljard	t.o.v. 3e kw. 2002
Ontvangen	1,6	+8,6%
Betaald	2,5	-6,5%
Saldo	-0,9	+0,3 mld

Besparingen dalen opnieuw

De ontwikkeling van de betaalde loonsom (2,1 procent) lag boven die van de consumptieve bestedingen (1,9 procent). De besparingen namen in het verslagkwartaal af met 2,0 procent (0,8 miljard) ten opzichte van het overeenkomstige kwartaal in 2002. Het saldo van de primaire en secundaire inkomens liet een verslechtering zien in het derde kwartaal. Ook de negatieve ontwikkeling (-3,8 procent) van het ondernemersinkomen speelde hierbij een rol. De nationale besparingen liggen in het derde kwartaal van 2003 op een niveau van 24,9 miljard euro.

Investerings in buitenland stabiliseren

Het totaal van de bruto investeringen (inclusief voorraden) daalde licht met 2,1 procent. Door de daling van de besparingen (-2,0 procent) in het derde kwartaal daalt het saldo van de Nederlandse investeringen en beleggingen in het buitenland (nationaal inkomensoverschot) met 0,1 miljard tot 4,0 miljard euro.

6. Internationaal

De economische groei van de Europese Unie blijft ook in het derde kwartaal duidelijk achter bij die van de VS en Japan. Binnen de EU presteren Nederland en Duitsland nog steeds slecht. De exportgroei van de EU ligt in het derde kwartaal rond het nulpunt. De Europese export ondervindt steeds meer hinder van de hoge eurokoers. Positief is de stabilisatie van de werkloosheid in de EU, na een aantal kwartalen van stijging. Ook de inflatie is in het derde kwartaal stabiel.

Groei Europese economie blijft achter bij VS en Japan

De economische groei van de Europese Unie bedraagt in het derde kwartaal 0,8 procent. Daarmee is de groei weliswaar duidelijk hoger dan in het tweede kwartaal, maar nog altijd wat lager dan in het eerste. Er lijkt in Europa, in tegenstelling tot de VS en Japan, nog steeds geen sprake van een doorzettend economisch herstel. De economische ontwikkeling van Europa is de laatste anderhalf tot twee jaar vlak. Dit betekent geen krimp, maar wel een lage economische groei van rond of onder de 1 procent.

Ook in het derde kwartaal behoren Nederland en Duitsland tot de slechtst presterende landen binnen de EU-15. In het derde kwartaal krimpt het bruto binnenlands product van Nederland met maar liefst 1,2 procent, evenveel als een kwartaal eerder. Een dergelijke krimp is sinds het eerste kwartaal van 1983 niet meer voorgekomen. Ook de Duitse economie draait nog steeds slecht. In het derde kwartaal krimpt de economie, net als in het tweede kwartaal, met 0,2 procent.

Terwijl de Europese economie nog steeds een vlakke ontwikkeling kent, is er buiten Europa een krachtig herstel zichtbaar. Zowel in de Verenigde Staten als Japan groeit de economie fors. De Amerikaanse economie groeit in het derde kwartaal met maar liefst 3,6 procent, de sterkste groei in drie jaar. Daarmee heeft de Amerikaanse economie zich goed hersteld van de dip die in 2001 optrad. Toen was er in de eerste drie kwartalen sprake van een nulgroei.

Ook in Japan is de economie, na een aantal moeilijke jaren, bezig aan een opleving. In het derde kwartaal groeit de Japanse economie met 2,5 procent. Hoewel de groei daarmee licht lager ligt dan

in het tweede kwartaal, is de groei in Japan fors hoger dan de Europese. De economische opbloei van Japan wordt voor een groot deel veroorzaakt door het aantrekken van de export in 2003. De toename van de Japanse export wordt veroorzaakt door het aantrekken van de vraag vanuit het Verre Oosten (onder andere China), maar ook door meer vraag uit de Verenigde Staten. De VS voeren veel producten in, zodat een herstel van de economie gepaard gaat met een toename van de vraag naar buitenlandse producten. Vooral Japan lijkt hiervan in de afgelopen periode van te hebben geprofiteerd.

Vlakke ontwikkeling export VS en Europa

In het derde kwartaal van 2003 is het exportvolume van de EU vrijwel even groot als in hetzelfde kwartaal een jaar eerder. Hoewel er sprake is van een lichte verbetering ten opzichte van het tweede kwartaal, lijkt de stijging van het exportvolume, die zich vooral in 2002 voordeed, voorbij te zijn.

Hetzelfde beeld is ook bij Nederland en Duitsland waar te nemen. Weliswaar is de ontwikkeling van de export een fractie beter dan in het tweede kwartaal, van een echt herstel van de export is geen sprake. In het derde kwartaal krimpt de Nederlandse uitvoer met 1,0 procent, tegenover 1,2 procent een kwartaal eerder. In Duitsland gaat het in het derde kwartaal wat beter met de export. Was er in het tweede kwartaal nog sprake van een krimp van 1,5 procent, in het derde kwartaal groeit het exportvolume van Duitsland met bijna één procent.

Het achterblijven van de Europese economie wordt dus voor een deel veroorzaakt door de tegenvallende ontwikkeling van de export. De gestegen koers van de euro ten opzichte van de dollar (en de yen) heeft een drukkend effect op de Europese uitvoer.

De Amerikaanse export kan ook in het derde kwartaal nog niet echt profiteren van de gestaag dalende dollarkoers. Weliswaar neemt in het derde kwartaal de export licht toe (0,5 procent), maar van een krachtig herstel is nog geen sprake. Dit is opvallend omdat de lage dollarkoers Amerikaanse producten voor het buitenland aantrekkelijk maakt. Dit heeft tot nu toe echter nauwelijks geleid tot een impuls voor de Amerikaanse export.

Staat 13
Internationale economische gegevens: derde kwartaal 2003

	Nederland	Duitsland	EU-15	Verenigde Staten ¹⁾	Japan
% mutatie t.o.v. dezelfde periode van het voorgaande jaar					
Bruto binnenlands product (marktprijzen)	-1,2	-0,2	0,8	3,6	2,5
Consumptie door huishoudens incl. IZWh	-1,7	-0,8	1,3	3,5	0,2
Consumptie door de overheid	2,4	0,2	2,5	3,6	0,4
Bruto investeringen in vaste activa	-3,5	-2,8	-1,6	6,4	6,2
Export van goederen en diensten	-1,0	0,9	-0,2	0,5	9,6
Import van goederen en diensten	-0,9	-1,5	-0,1	2,7	2,7
%					
HICP ²⁾	2,1	1,0	2,0	2,2	-0,2
Werkloosheidsgraad ³⁾	4,1	9,4	8,0	6,1	5,2

Bron: Eurostat, OESO, CBS.

¹⁾ Seizoengecorrigeerde cijfers.

²⁾ Voor VS en Japan is CPI gebruikt.

³⁾ Als percentage van de beroepsbevolking, OESO definitie.

Aanhoudend sterke groei Japanse export

In Japan daarentegen is de export op dit moment de motor van de economische groei. In de laatste vijf kwartalen groeide de Japanse export gemiddeld met bijna 11 procent. In het derde kwartaal van 2003 ligt de groei met 9,6 procent weliswaar iets onder dit gemiddelde, maar er is nog steeds sprake van een stormachtige toename van de Japanse export.

Investerings EU dalen voor negende kwartaal op rij

In het derde kwartaal van 2003 zijn de investeringen in vaste activa in de EU opnieuw gedaald. Het investeringsvolume daalt met 1,6 procent, tegenover 1,3 procent in het tweede en 0,4 procent in het eerste kwartaal. De investeringen in de Europese Unie dalen al sinds het tweede kwartaal van 2001. Overigens is de daling de laatste kwartalen wel wat afgevlakt. In het eerste kwartaal van 2002 daalden de investeringen in vaste activa in de EU nog met meer dan 4 procent.

In Duitsland en Nederland dalen de investeringen in vaste activa al sinds het vierde kwartaal van 2000. Ook het derde kwartaal vormt hierop geen uitzondering. De Nederlandse investeringen krimpen in het derde kwartaal met 3,5 procent, evenveel als een kwartaal eerder. In Duitsland lijkt de daling in het derde kwartaal zelfs te versnellen. Kromp het investeringsvolume in het tweede kwartaal nog met 1,1 procent, in het derde kwartaal bedraagt de krimp bijna drie procent.

Forse toename investeringen in VS en Japan

In de Verenigde Staten en Japan nemen, in tegenstelling tot Europa, de investeringen in vaste activa fors toe. Oorzaak is de uiteenlopende economische ontwikkeling van de VS en Japan enerzijds en Europa anderzijds. In de VS en Japan zorgt de economische opleving voor een toename van de vraag, waardoor het noodzakelijk is om door middel van investeringen de productiecapaciteit uit te breiden. In Europa is van een structureel herstel nog geen sprake, waardoor de investeringen op een lager niveau liggen.

In zowel de Verenigde Staten als Japan ligt de investeringsgroei in het derde kwartaal duidelijk hoger dan een kwartaal eerder. In de VS komt de groei uit op 6,4 procent, tegenover 2,5 procent in het tweede kwartaal. In Japan is de versnelling van de investeringsgroei zelfs nog groter, van 1,8 naar 6,2 procent.

Daling huishoudensconsumptie Duitsland en Nederland

In het derde kwartaal is de consumptie van huishoudens in Duitsland en Nederland lager dan een jaar eerder. In Nederland daalt de consumptie van huishoudens met 1,7 procent, tegenover 1,4 procent in het tweede kwartaal. Een krimp van de particuliere consumptie is heel uitzonderlijk, de laatste keer dat dit gebeurde was in het vierde kwartaal van 1993. Ook bij onze oosterburen daalt de huishoudensconsumptie in het derde kwartaal licht (-0,8 procent). In het tweede kwartaal was er in Duitsland nog sprake van een kleine stijging.

Internationaal gezien is de daling van de particuliere consumptie in Nederland en Duitsland tamelijk uitzonderlijk. Zowel in de EU als in de VS en Japan groeit de consumptie van huishoudens in het derde kwartaal.

In de EU komt de consumptiegroei in het derde kwartaal uit op 1,3 procent, tegen 1,6 procent een kwartaal eerder. In de Verenigde Staten is de huishoudensconsumptie in het derde kwartaal verder aangetrokken. Mede als gevolg van de belastingverlagingen stijgt de consumptie van huishoudens met maar liefst

3,5 procent. Daarmee is de huishoudensconsumptie op dit moment zonder twijfel de belangrijkste motor van de Amerikaanse economie. Dit effect wordt nog versterkt doordat het aandeel van de huishoudensconsumptie in het BBP van de VS relatief groot is (bijna 70 procent). In Japan groeit de huishoudensconsumptie in het derde kwartaal slechts marginaal (0,2 procent). Hiermee komt een eind aan een periode van bijna drie jaar waarin de groei van de huishoudensconsumptie elk kwartaal tenminste één procent bedroeg.

Gemengd beeld overheidsconsumptie

In het derde kwartaal groeit de overheidsconsumptie in de EU met 2,5 procent. Dit is bijna een procent meer dan in het voorgaande kwartaal. Overigens zijn zulke bewegingen niet uitzonderlijk. Verschillen van ongeveer één procent tussen opeenvolgende kwartalen komen wel vaker voor. In het derde kwartaal van 2003 is de groei van de overheidsconsumptie in Nederland voor het eerst sinds begin 2002 onder het gemiddelde van de EU-15 uitgekomen. Dit komt omdat de groei van de Nederlandse overheidsconsumptie in het derde kwartaal gelijk is gebleven, terwijl de overheidsconsumptie van de EU-15 een duidelijke groeiversnelling te zien geeft.

De groei van de overheidsconsumptie in de VS is ook in het derde kwartaal, met 3,6 procent, hoog. Ten opzichte van het tweede kwartaal is de groei echter bijna een procent lager. De groei van de overheidsconsumptie wordt onder meer veroorzaakt door uitgaven in verband met de oorlog in Irak. In Japan vlt de groei van de overheidsconsumptie in het derde kwartaal verder af en komt uit op 0,4 procent. Een jaar eerder bedroeg de groei van de overheidsconsumptie nog bijna 3 procent.

Inflatie EU-15 stabiel

De inflatie van de Europese Unie komt in het derde kwartaal uit op 2,0 procent. De geldontwaarding binnen de Europese Unie wordt in toom gehouden door de hoge eurokoers. Hierdoor worden importproducten relatief goedkoper, hetgeen de prijsstijgingen tempert. In Duitsland ligt ook in het derde kwartaal het tempo van de geldontwaarding laag (1,0 procent). Hoewel het IMF in mei 2003 waarschuwde voor het gevaar van deflatie in Duitsland, lijkt de kans hierop erg klein. De inflatie in Duitsland is weliswaar laag, maar stabiel.

Evenals het voorgaande kwartaal ligt de consumptieprijsstijging (HICP) van Nederland licht boven het EU-gemiddelde. In Nederland komt de Europees geharmoniseerde consumentenprijsindex (HICP) in het derde kwartaal uit op 2,1%. Dit is een fractie lager dan in het tweede kwartaal. De waarde van de HICP ligt 0,1 procentpunt hoger dan het consumentenprijsindexcijfer (CPI) voor Nederland. Dit verschil wordt onder meer veroorzaakt door verschillende behandeling van consumptiegebonden belastingen, woonlasten en gezondheidszorg.

De consumptieprijsstijging in de Verenigde Staten bedraagt in het derde kwartaal 2,2 procent, vrijwel evenveel als een kwartaal eerder. Japan kampt al sinds het vierde kwartaal van 1998 met deflatie. Door de economische opleving neemt de deflatie in Japan wel steeds verder af, in het derde kwartaal tot 0,2 procent.

Werkloosheid stabiliseert internationaal

De werkloosheid in de EU (volgens de OESO-definitie) is in het derde kwartaal uitgekomen op 8,0 procent. Daarmee lijkt de werkloosheid in Europa zich, na een aantal kwartalen van stijging, te stabiliseren. Wel ligt de Europese werkloosheid nog steeds aanzienlijk hoger dan in de VS en Japan. Binnen de EU blijft met

name Duitsland een zorgenkind. In het derde kwartaal loopt de werkloosheid licht op tot 9,4 procent.

Ook in Nederland lijkt de werkloosheid (volgens de OESO-definitie) zich te stabiliseren. In het derde kwartaal komt het werkloosheidspercentage uit op 4,1 procent, evenveel als het kwartaal ervoor. Hiermee heeft Nederland internationaal gezien nog steeds een laag werkloosheidspercentage.

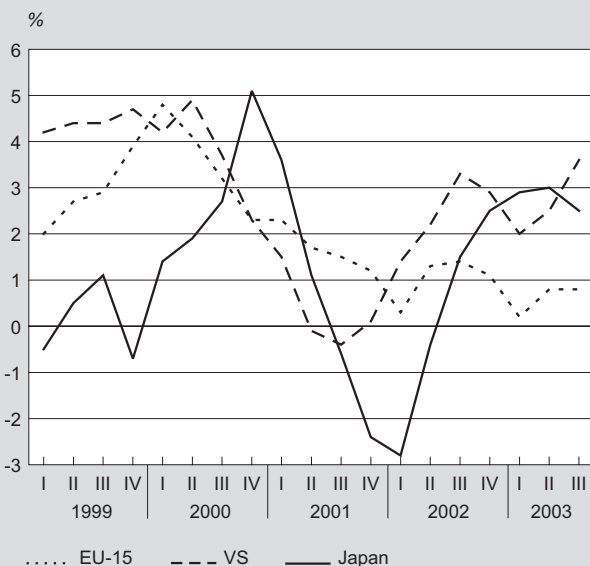
De economische ontwikkeling van de VS en Japan enerzijds en Europa anderzijds loopt op dit moment nogal uiteen. In de Verenigde Staten en Japan is er sprake van een robuuste groei, terwijl in Europa de economie duidelijk achterblijft. In deze tekst wordt getracht een verklaring voor de uiteenlopende ontwikkeling te vinden. Hierbij wordt met name gekeken naar de export en de wisselkoersontwikkeling.

Sterke groei in VS en Japan, Europa blijft achter

De Amerikaanse economie heeft zich uitstekend hersteld van de terugval die zich met name in 2001 voordeed. Deze terugval volgde op een periode van wereldwijde economische voorspoed in de tweede helft van de jaren negentig. Ook in Japan gaat het, na een paar moeilijke jaren, weer aanzienlijk beter. Vanaf het vierde kwartaal van 2002 bedraagt de groei elk kwartaal tenminste 2,5%.

De recente ontwikkeling van de Europese economie is daarentegen vrij zwak te noemen. In tegenstelling tot de VS en Japan is er in Europa geen sprake van een doorzettend herstel, maar veel meer van een vlak verloop. Er is weliswaar geen krimp, maar wel een lage economische groei van rond of onder de 1 procent (zie figuur 3).

3. Economische groei in de EU15, de VS en Japan

VS blijft trekker wereldeconomie

Ook tijdens de huidige conjunctuurcyclus maakt de Verenigde Staten zijn rol als trekker van de wereldeconomie meer dan waar. De economie van de VS viel eerder terug, maar begon

Arbeidsmarkt Verenigde Staten trekt voorzichtig aan

De economie van de Verenigde Staten heeft zich de afgelopen kwartalen goed hersteld van de dip in 2001. Tot nu toe was er op de arbeidsmarkt echter nog weinig te merken van de economische opleving. In het derde kwartaal lijkt de Amerikaanse arbeidsmarkt zich eindelijk wat te herstellen. In het derde kwartaal daalt de werkloosheid namelijk van 6,3 naar 6,1 procent. Ook in Japan loopt de werkloosheid in het derde kwartaal terug als gevolg van het aantrekken van de economie. Het werkloosheidspercentage daalt van 5,4 naar 5,2 procent.

zich ook als eerste weer te herstellen. In Europa en Japan zet het herstel, mede veroorzaakt door het aantrekken van de export, later in.

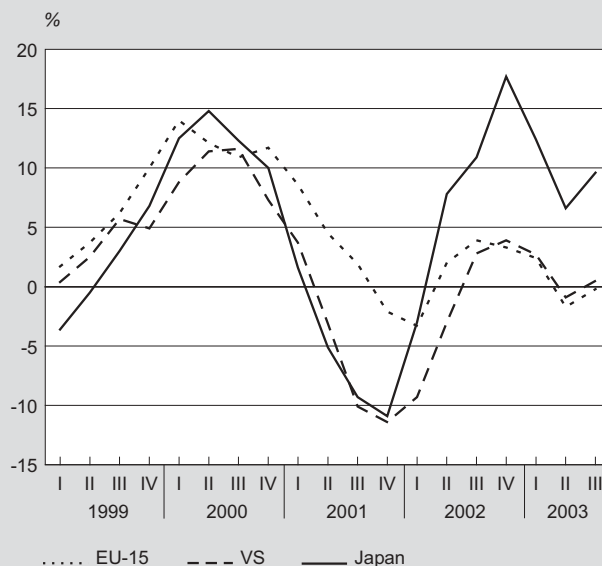
Sterke exportgroei Japan, Europa en VS blijven achter

De motor achter het recente herstel van de Japanse economie is zonder twijfel de export. De toename van de Japanse export komt door het aantrekken van de vraag vanuit het Verre Oosten (onder andere. China), maar ook door meer vraag uit de Verenigde Staten.

Met de Europese export gaat het op dit moment een stuk minder. Tijdens de terugval medio 2001 bleef de Europese uitvoer beter op peil dan de Japanse. Maar terwijl de Japanse uitvoer in de loop van 2002 sterk aantrok, bleef het herstel van de export in Europa voor een groot deel uit (zie figuur 4).

Hetzelfde geldt ook voor de Verenigde Staten. De snelle economische groei wordt hier vooral gedragen door een sterke toename van de binnenlandse vraag. Deze wordt gestimuleerd door een toename van de overheidsbestedingen en de particuliere consumptie. De export blijft hierbij duidelijk achter.

4. Volumegroei van de uitvoer in de EU15, de VS en Japan

Voor de ontwikkeling van de export is de wisselkoers van een land van groot belang. Bij een depreciatie van de munt zal het volume van de buitenlandse vraag (en dus de export) toenemen. Dit komt doordat de prijs van de export in andere valuta lager is geworden en daarmee de export concurrerender. De afgelopen tijd is de wisselkoersverhouding tussen de dollar, euro en yen

nogal veranderd. Dit heeft zonder twijfel effect gehad op de export van met name Europa en Japan.

Forse fluctuaties wisselkoersen

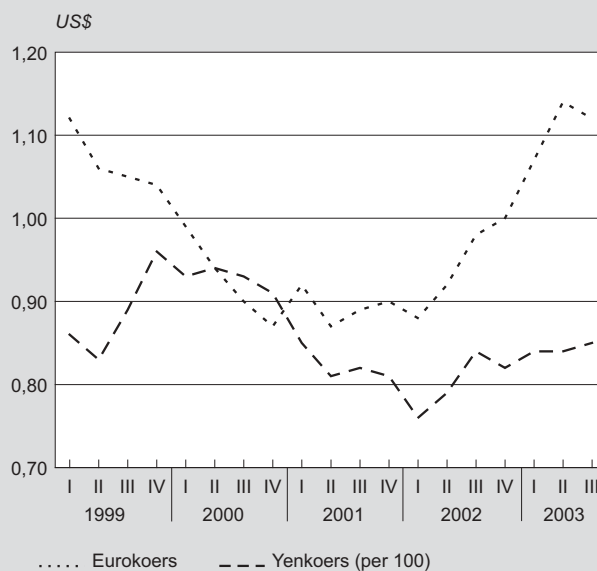
In de afgelopen jaren hebben zich forse aanpassingen voorgedaan in de wisselkoers van de dollar, euro en yen (zie ook figuur 5). Vanaf de introductie van de euro (begin 1999) tot eind 2000 daalde de koers ten opzichte van de dollar. De Japanse yen was in deze periode per saldo redelijk stabiel. Daarna stabiliseerde de eurokoers zich tot begin 2002 ten opzichte van de dollar, terwijl de Japanse yen in deze periode terrein verloor op de dollar.

Vanaf begin 2002 daalt de waarde van de dollar echter voortdurend ten opzichte van de yen en de euro. De verzwakking van de dollar wordt onder meer veroorzaakt door het grote tekort op de handelsbalans en het oplopende begrotingstekort van de VS. Daarnaast speelt ook het renteverskil tussen de VS en Europa een belangrijke rol. Hierdoor is het lucratief om geld aan de VS te onttrekken en in Europa te beleggen. Opvallend is echter dat de koers van de euro ten opzichte van de dollar veel sneller is gestegen dan de yen. Dit komt doordat de Japanse centrale bank intervenueert om de koers van de yen niet te veel te laten oplopen, terwijl de ECB dit niet heeft gedaan.

Wisselkoers beïnvloedt export

Sinds het begin van 2002 is de euro veel sneller gestegen ten opzichte van de dollar dan de yen. Door de waardeverhoging van

5. Wisselkoersen van de Euro en de Yen ten opzichte van de Dollar

de Europese munt worden Europese goederen in het buitenland steeds duurder, waardoor de concurrentiepositie verslechterd. Dit heeft een negatief effect op de export van de EU.

De Amerikaanse export zou juist kunnen gaan profiteren van de alsmat dalende dollar. Hoewel hier tot nu toe nog niet veel van te merken is, zal bij een aanhouden van de huidige koers of verdere waardedaling van de dollar de Amerikaanse export fors kunnen gaan aantrekken. Tegelijkertijd kan een verdere stijging van de euro een herstel van de Europese export belemmeren.

Artikelen

Bijstellingen ramingen economische groei

Henk Nijmeijer en Remko Hijman

'Voorspellen is lastig, vooral als het om de toekomst gaat.' Een veelgebruikte uitspraak door mensen die zich met economische prognoses bezighouden. Het Centraal Bureau voor de Statistiek houdt zich, met uitzondering van bevolkingsprognoses, niet met voorspellingen voor de toekomst bezig. Het snel ramen van de economische groei in het recente verleden is echter nauwelijks eenvoudiger dan het opstellen van prognoses. Reeds anderhalve maand na afloop van een kwartaal komt het CBS met een eerste raming van de economische groei. Na twee en een half jaar wordt het definitieve cijfer over dezelfde periode gepubliceerd. In dit artikel worden de verschillen tussen de opeenvolgende ramingen onder de loep genomen.

1. Eén jaar, vijf ramingen

Anderhalve maand na afloop van een kwartaal wordt middels een persbericht (en via StatLine, de centrale publicatiedatabase van het CBS) de eerste CBS-raming van de economische groei van dat kwartaal naar buiten gebracht. Dit is de zogenaamde Flash-raming. Samen met het cijfer van de economische groei worden nog enkele kerncijfers gepubliceerd: consumptieve bestedingen, investeringen, in- en uitvoer, prijsveranderingen en toegevoegde waarde naar producent. Iets meer dan anderhalve maand later worden deze cijfers herzien. Dan komen de uitkomsten van de Kwartaalrekeningen naar buiten. Naast een persbericht en tabellen in StatLine worden deze uitkomsten gepubliceerd in De Nederlandse Conjunctuur.

De Flash-raming wordt, evenals de raming na drie maanden, gemaakt met het systeem van aanbod- en gebruiktabellen. Van zo'n 125 goederen en diensten worden aanbod en gebruik met dit systeem geïntegreerd. Het grote verschil met de Kwartaalrekeningen is dat bij de Flash-raming de beschikbare gegevens zijn gebaseerd op een lagere respons en dat andere gegevens worden geraamd via indicatoren ('imputaties'). Bovendien zijn van sommige variabelen, bijvoorbeeld de in- en uitvoer, vaak geen gegevens over het gehele kwartaal beschikbaar maar slechts over de eerste twee maanden. Dit verklaart waarom het CBS bij de Flash-raming slechts enkele macro-economische aggregaten naar buiten brengt en bij de (reguliere) Kwartaalrekeningen een uitgebreidere tabellenset.

Bij de publicatie half februari van de Flash-raming over het vierde kwartaal wordt voor het eerst een raming van de economische groei over het voorbije jaar gegeven. Deze jaarraming is gebaseerd op de uitkomsten van de Kwartaalrekeningen over de eerste drie kwartalen en de Flash-raming over het vierde kwartaal. De ramingen over de eerste drie kwartalen kunnen ondertussen al bijgesteld zijn ten opzichte van eerdere publicaties.

Begin april volgt de tweede jaarraming bij de publicatie van de Kwartaalrekeningen over het vierde kwartaal. In juli worden de uitkomsten van de Nationale (jaar)rekeningen gepubliceerd in de publicatie 'Nationale rekeningen' (wederom naast een persbericht en tabellen in StatLine). Deze cijfers volgen een cyclus van drie jaar. Het meest recente jaar wordt voor het eerst gepubliceerd (op basis van de jaarcijfers van de Nationale rekeningen) en de cijfers van de voorgaande twee jaren worden herzien. Over een verslag-

jaar wordt dus na een halfjaar, na anderhalf (beide voorlopig) en na twee en een half jaar gepubliceerd. Dit laatste cijfer wordt 'definitief' genoemd omdat het niet meer wordt herzien, afgezien van revisies.

Bij een revisie wordt als het ware een nieuwe start gemaakt. Omdat (volume)mutaties belangrijker worden geacht dan niveaus, worden geconstateerde fouten in niveaus niet altijd direct hersteld. Deze aanpassingen zouden namelijk kunnen leiden tot trendbreuken in de volumemutaties. Nieuwe bronnen kunnen ook niet altijd direct volledig worden ingezet. Bij een revisie worden 'opgespaarde' correcties en nieuwe bronnen ingezet. Bovendien kunnen bij een revisie nieuwe definities en methoden worden doorgevoerd. Bij een revisiejaar worden de cijfers zowel volgens de oude als de nieuwe methode berekend zodat er een koppeling gemaakt kan worden en oudere jaren opnieuw berekend kunnen worden volgens de nieuwe opzet. Aldus ontstaat er een consistente tijdreeks. De Nederlandse Nationale rekeningen zijn gerevisieerd in de verslagjaren 1969, 1977, 1987 en 1995. De hierboven beschreven 'definitieve' cijfers kunnen dus in een later stadium nog worden aangepast vanwege een latere revisie. In dit artikel worden deze wijzigingen buiten beschouwing gelaten.

Samengevat worden er door het CBS achtereenvolgens vijf ramingen van de economische groei over een bepaald jaar gepubliceerd:

- Half februari na afloop van het jaar: Flashraming;
- Begin april na afloop van het jaar: (reguliere) Kwartaalrekeningen;
- Half juli, na afloop van het jaar: Nationale rekeningen (voorlopig);
- Half juli, anderhalf jaar na het verslagjaar: Nationale rekeningen (nader voorlopig);
- Half juli, twee en een half jaar na het verslagjaar: Nationale rekeningen (definitief).

Vijf opeenvolgende ramingen en dus vier bijstellingen. Bij de eerste drie ramingen neemt het aantal gepubliceerde details sterk toe. In de optimale situatie zouden de macro-economische variabelen gelijk moeten blijven terwijl er steeds meer onderliggende detailcijfers bij komen. De werkelijkheid is anders. Er zijn wel degelijk bijstellingen.

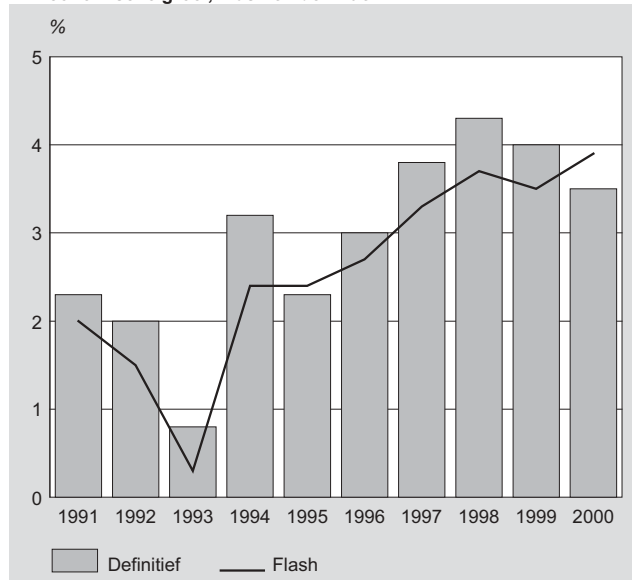
2. Bijstellingen

In juli 2003 is de 'Nationale rekeningen 2002' gepubliceerd. Hierin staan voorlopige cijfers over 2002 en 2001. De cijfers over het jaar 2000 zijn definitief, zoals hierboven uitgelegd, behoudens komende revisies. De cijfers over de economische groei tot en met 2000 kunnen in dit onderzoek dus met elkaar worden vergeleken. Hierbij worden per verslagperiode alle eerdere ramingen afgezet tegen de laatste, definitieve raming. Dit definitieve cijfer fungeert dan als benchmark. Uiteraard hoeft de laatste raming niet samen te vallen met de economische werkelijkheid. Het is echter wel de best mogelijke raming waarvoor de meest gedetailleerde bronnen zijn ingezet en de (tussen)resultaten het meest uitgebreid zijn geanalyseerd.

In figuur 1 worden de eerste en de laatste ramingen van de economische groei (volumemutatie bruto binnenlands product

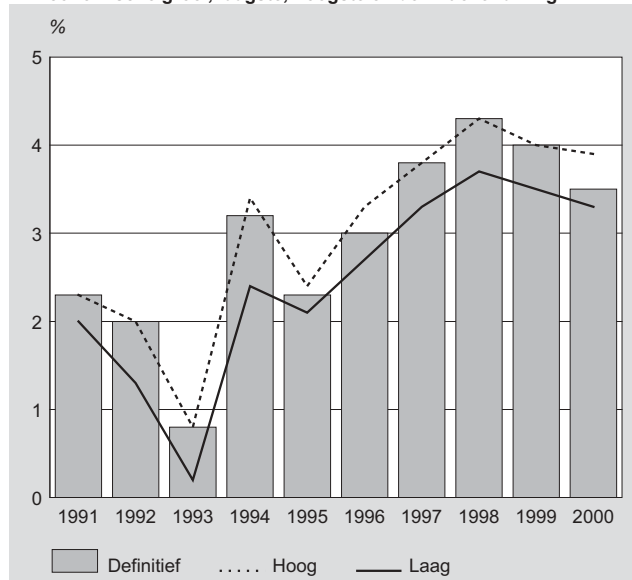
tegen marktprijzen) getoond over een periode van tien jaar. Acht van de tien keer was het definitieve cijfer hoger dan de Flash-raming. In 1994 is het verschil uitzonderlijk hoog, de definitieve raming ligt 0,8 procentpunt hoger dan de Flash-raming. Gemiddeld is de bijstelling tussen de eerste en de laatste jaar-raming 0,35 procentpunt. Anders gezegd, het CBS heeft over de periode 1991–2000 de economische groei in eerste instantie gemiddeld iets onderschat.

1. Economische groei; Flash en definitief

In figuur 2 worden de laagste, de hoogste en de definitieve raming van de economische groei getoond. Zes van de tien keer is de definitieve raming ook de hoogste. De gemiddelde marge tussen de hoogste en de laagste raming is 0,6 procentpunt.

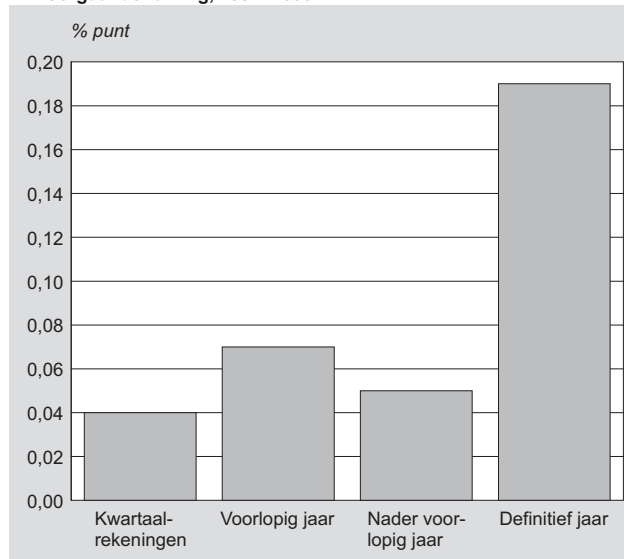
2. Economische groei; laagste, hoogste en definitieve raming

In figuur 3 worden de bijstellingen uitgesplitst naar raming. De eerste drie bijstellingen zijn miniem te noemen, alle drie ruim onder 0,1 procentpunt. De bijstelling tussen de Nationale rekeningen raming na anderhalf jaar ('nader voorlopig') en de definitieve raming na twee en een half jaar is verreweg de grootste: 0,19 procentpunt. Omdat de opeenvolgende bijstellingen (gemid-

deld) telkens in dezelfde richting wijzen, is het uiteindelijke verschil tussen de eerste en de laatste raming aanzienlijk te noemen (de reeds genoemde 0,35 procentpunt).

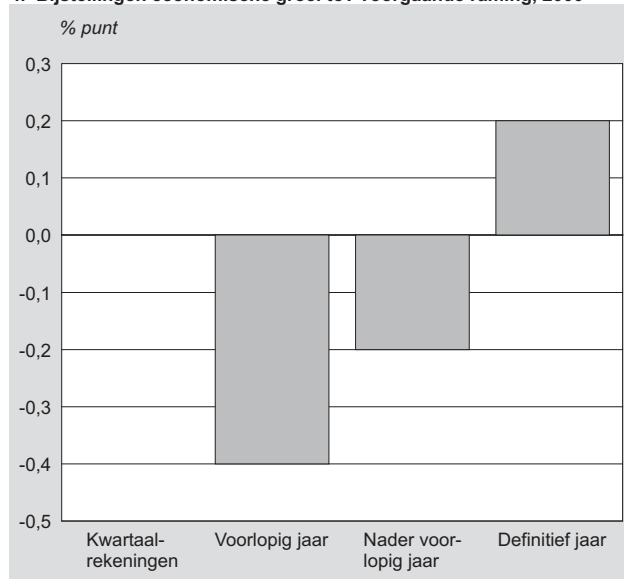
3. Gemiddelde bijstelling economische groei ten opzichte van voorgaande raming, 1991–2000

Dat de grootste bijstelling plaatsvindt bij de laatste raming is verklaarbaar. Als gekeken wordt naar het ingezette bronmateriaal dan is er sprake van een breuk tussen de nader voorlopige raming en de definitieve raming. De Nationale (jaar)rekeningen worden samengesteld op basis van aanbod- en gebruikstabellen van circa 200 bedrijfsgroepen en circa 800 goederen- en dienstencategorieën. Van de meeste onderdelen is pas bij de laatste raming informatie uit bijvoorbeeld productiestatistieken beschikbaar, zoals op maat gesneden gedetailleerde informatie voor de aanbod- en gebruikstabellen. Eerdere ramingen zijn mede gebaseerd op indicatoren (afgeleide cijfers, ramingen op basis van ontwikkelingen, etcetera).

2000 is het meest recente verslagjaar waarvoor een definitief cijfer beschikbaar is. Voor de tweede maal in tien jaar is het bruto binnenlands product (BBP) ten opzichte van de eerste raming naar beneden bijgesteld. De Flash-raming van februari 2001 was

4. Bijstellingen economische groei tov voorgaande raming, 2000

3,9% en in juli 2003 kwam uit de Nationale rekeningen 3,5% rollen. De opeenvolgende bijstellingen laten een verloop zien (figuur 4) dat afwijkt van het gemiddelde verloop over de voorgaande jaren. Bij de uitkomsten van de Kwartaalrekeningen werd het BBP niet bijgesteld terwijl enkele maanden later de Nationale rekeningen met een bijstelling van -0,4 procentpunt komt. Een jaar later wordt het BBP nog 0,2 procentpunt lager geraamd. Deze laatste bijstelling wordt bij de definitieve cijfers teniet gedaan.

3. Hoe bijstellingen te vermijden

Gemiddeld over de periode 1991-2000 ligt de eerste raming 0,35 procentpunt onder het uiteindelijke cijfer. Een idee zou kunnen zijn om de Flash-ramingen met dit cijfer op te hogen. De gemiddelde bijstelling wordt dan nul en de gemiddelde absolute ¹⁾ bijstelling, die nu 0,45 procentpunt is, zou uitkomen op 0,26 procentpunt. Consequentie is wel dat bijvoorbeeld de bijstelling in 2000 nog groter wordt. De uitschieter in 1994 daarentegen zou bijna gehalveerd worden.

Er zijn drie redenen om een snelle raming van het BBP niet te verhogen met een vaste 'opslag'. In de eerste plaats geldt ook hier dat 'behaalde resultaten uit het verleden geen garantie bieden voor de toekomst'. De gemiddelde bijstelling hoeft de komende jaren niet gelijk te zijn aan die in de afgelopen periode. Achteraf zou kunnen blijken dat de gemiddelde bijstelling door de opslag juist is vergroot.

De tweede reden is van meer fundamentele aard. Het meten van (reële) ontwikkelingen is belangrijk maar wellicht is het correct aangeven van omslagen in de economie nog wel van groter belang. Daarbij gaat het om de overgang van bijvoorbeeld toenemende groei naar stabiele groei of afnemende groei, maar uiteraard ook de overgang van groei naar krimp en vice versa. Door een vaste opslag zou een omslagpunt gemist kunnen worden. Temeer daar volstrekt onduidelijk is of de bijstellingen in een periode van nulgroei of krimp ook 0,35 procentpunt zijn. De periode 1991-2000 is daarvoor te kort en de groeicijfers waren in deze periode alle positief.

Een derde reden om niet met een vaste opslag te werken is dat deze aanpassing volledig voorbij gaat aan de onderliggende cijfers. De economische groei is de resultante van de ontwikkeling van variabelen zoals productie, consumptie, investeringen, in- en uitvoer, etc. De bijstellingen van de ramingen van deze variabelen verschillen van elkaar en zijn ook in de tijd niet stabiel.

4. Analyse bijstellingen

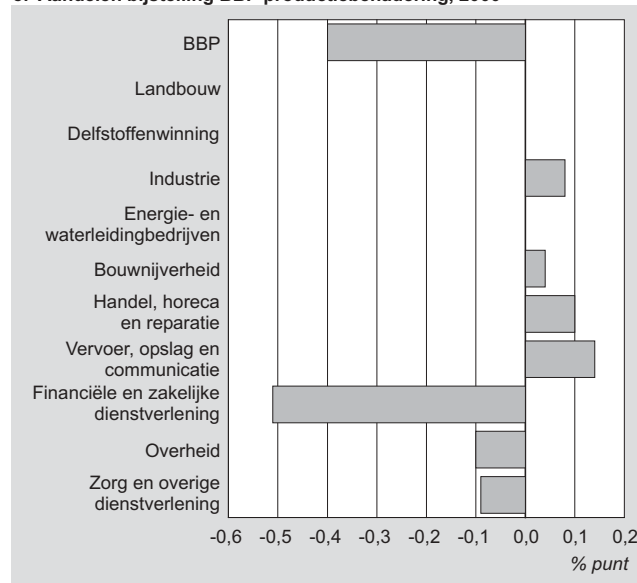
In plaats van een vaste opslag voor het BBP wordt momenteel gewerkt aan verbetering van de ramingen door analyse van de samenstellende delen. Door de bijstellingen per onderdeel in kaart te brengen kan de kwaliteit van de voorlopige ramingen beoordeeld worden. Als nu blijkt dat een bepaalde variabele verantwoordelijk is voor het leeuwendeel van de totale bijstelling dan dient de raming van deze variabele aangepast te worden. Een vaste opslag van die variabele is een mogelijkheid maar een meer adequate raming van dat onderdeel door betere bronnen of een aangepaste schattingsmethode geniet uiteraard de voorkeur.

Het BBP kan op drie manieren benaderd worden. Via de productie, via de finale bestedingen en via de inkomens. In Nederland ligt de nadruk op de productiemethode en de bestedingenmethode. Bij de productiemethode wordt het BBP berekend door de toegevoegde waarde van de bedrijfstakken te sommeren (aangevuld met het saldo van productgebonden belastingen en subsidies en enkele andere posten). Bij de finale bestedingenmethode

zijn te onderscheiden: consumptie, investeringen, verandering in voorraden en in- en uitvoer.

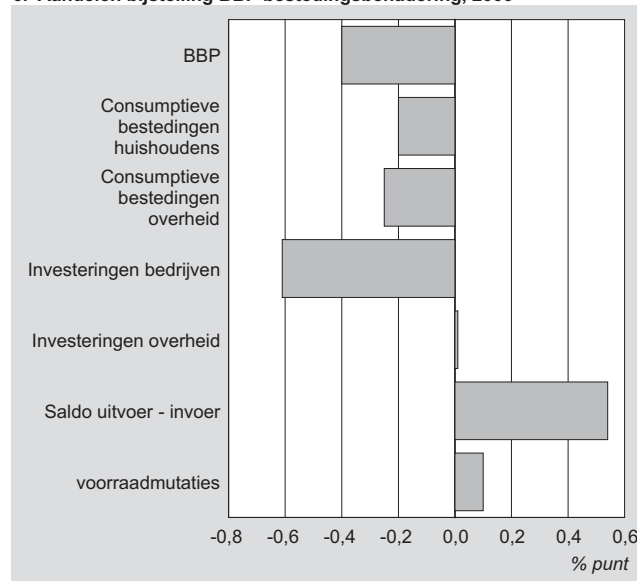
Figuren 5 en 6 tonen ter illustratie de bijstellingen van de elementen van de productiemethode en de bestedingenmethode als onderdeel van de totale BBP-bijstelling tussen de reguliere raming Kwartaalrekeningen en het definitieve cijfer in het verslagjaar 2000. De Flash-raming is hier buiten beschouwing gelaten omdat bij de publicatie hiervan slechts van enkele onderliggende variabelen cijfers worden gegeven. In figuur 3 was te zien dat de gemiddelde bijstelling tussen de Flash-raming en de reguliere raming Kwartaalrekeningen beperkt is. In 2000 is deze bijstelling nul.

5. Aandelen bijstelling BBP productiebenadering, 2000

In de figuren 5 en 6 is de omvang van de variabelen meegenomen. Een kleine variabele heeft ondanks een grote bijstelling toch een zeer beperkte invloed op de totale bijstelling van het BBP. Bij de productiemethode springt de bedrijfstak financiële en zakelijke dienstverlening eruit. Het BBP over 2000 is tussen de reguliere raming Kwartaalrekeningen en de definitieve raming bijgesteld van 3,9 naar 3,5 procent. Zonder de grote bijstelling van

6. Aandelen bijstelling BBP bestedingsbenadering, 2000

de bedrijfstak financiële en zakelijke dienstverlening zou het BBP een beperkte opwaartse bijstelling hebben gekend. In dit ene geval lag de oorzaak bij een minder goede raming van de financiële dienstverlening. Over de periode van tien jaar zijn het juist de zakelijke dienstverlening en de handel waar de grootste bijstellingen plaatsvinden. In deze bedrijfstakken is de bronsituatie bij de eerste ramingen veruit het zwakst. Overigens is het beeld van jaar tot jaar sterk wisselend.

Bij de bestedingenmethode zijn het de investeringen door bedrijven en het uitvoersaldo die eruit springen in 2000. Over de periode 1991–2000 is het aandeel van de consumptieve bestedingen door huishoudens in de meeste jaren substantieel. Vanwege de grote omvang van deze variabele, ruwweg de helft van het BBP, is dit niet verwonderlijk. De aandelen van het uitvoersaldo en de veranderingen in voorraden in de bijstelling van het BBP, fluctueren sterk van jaar tot jaar. Voor de eerste ramingen is er momenteel geen informatie over de voorraden beschikbaar. Verschillen tussen vraag en aanbod worden daarom nogal eens weggeboekt via de voorraden.

De in- en uitvoer zijn voor Nederland relatief groot. Op het moment van de Flash-raming is nog geen informatie over het gehele kwartaal beschikbaar maar over twee van de drie maanden. Bij de reguliere raming Kwartaalrekeningen zijn ook cijfers over de laatste maand van het kwartaal beschikbaar maar het gaat hier om een eerste indicatie. Nog lang niet alle opgaven zijn dan binnen. Aanzienlijke bijstellingen bij de volgende ramingen kunnen het gevolg zijn.

5. Conclusies

Tussen de eerste jaarraming van de economische groei na anderhalve maand en de definitieve raming na twee en een half jaar, is het cijfer over de periode 1991–2000 gemiddeld 0,35 procentpunt opwaarts bijgesteld. De bronsituatie is bij de eerste ramingen uiteraard minder goed dan bij latere ramingen. Niet voor niets wordt voor deze snelle ramingen ook wel de term 'nowcasting' gehanteerd. Overigens blijken de grootste bijstellingen plaats te vinden bij de laatste raming. Gelet op de beperkte hoeveelheid informatie op het moment van de eerste ramingen is het een illusie om te denken dat bijstellingen volledig kunnen worden geëlimineerd. In absolute zin zullen er altijd bijstellingen zijn. Het is uiteraard wel zaak de bijstellingen zo klein mogelijk te houden. De gemiddelde (niet-absolute) bijstelling zou nul moeten zijn. Een generieke opslag op basis van bijstellingen uit het verleden is echter geen adequate oplossing. Beter is het om naar de bijstellingen van de onderliggende variabelen te kijken en vervolgens de gebruikte indicatoren te beoordelen op validiteit.

Noot in de tekst

- 1) Bij de gemiddelde absolute bijstelling wordt een gemiddelde berekend waarbij de negatieve bijstellingen met een positief teken worden meegenomen.

Tabel 1
Ramingen volumemutaties Bruto Binnenlands Product (marktprijzen)

	Flash Kwartaalrekeningen februari t+1	Reguliere Kwartaalrekeningen april t+1	Voorlopig Jaarrekeningen juli t+1	Nader voorlopig Jaarrekeningen juli t+2	Definitieve Jaarrekeningen juli t+3
	<i>% volumemutatie</i>				
1991	2,0	2,1	2,2	2,1	2,3
1992	1,5	1,5	1,4	1,3	2,0
1993	0,3	0,2	0,4	0,2	0,8
1994	2,4	2,5	2,7	3,4	3,2
1995	2,4	2,4	2,1	2,3	2,3
1996	2,7	2,7	3,3	3,1	3,0
1997	3,3	3,4	3,6	3,8	3,8
1998	3,7	3,8	3,7	4,1	4,3
1999	3,5	3,6	3,9	3,7	4,0
2000	3,9	3,9	3,5	3,3	3,5

Kwaliteitsaanpassingen in de prijsindex van computers

Peter Hein van Mulligen

Het kwaliteitsprobleem in de meting van inflatie

In 1996 presenteerde een commissie, bestaande uit zes vooraanstaande economen, een rapport aan het Congres van de Verenigde Staten over de Amerikaanse consumentenprijsindex (CPI), de belangrijkste graadmeter van de inflatie. De hoofdconclusie van dit rapport was dat de inflatie van de VS fors wordt overschat. De commissie (genoemd naar haar voorzitter, Michael Boskin) schatte de omvang van de vertekening op 1,1 procentpunt per jaar. De koopkrachtontwikkeling van huishoudens zou dus zijn onderschat. Het rapport heeft in binnen- en buitenland veel opschudding veroorzaakt. In de VS maakten belangengroeperingen van uitkeringsgerechtigden zich grote zorgen, omdat veel uitkeringen aan de inflatie gekoppeld zijn. Een neerwaartse bijstelling van het officiële inflatiecijfer zou ernstige gevolgen hebben voor hun koopkracht.

Niet alleen in Amerika maakte men zich zorgen, ook onder economen in de rest van de wereld heeft het Boskin-rapport veel stof doen opwaaien. In diverse landen verschenen er studies naar de waarschijnlijke omvang van de vertekening van het eigen inflatiecijfer. Dit leidde veelal tot de conclusie dat een precieze schatting moeilijk is te geven. Het inflatiecijfer is een samengestelde index, die uit veel subindices is opgebouwd. Sommige van deze indices zullen een opwaartse vertekening hebben, andere een neerwaartse. Het totale effect van een grote hoeveelheid verschillende vertekeningen in subindices op het totaalcijfer is op voorhand moeilijk te schatten. De schatting van 1,1 procentpunt van de Boskin-commissie is dan ook door veel economen bekritiseerd. Toch werd door niemand ontkend dat een potentiële vertekening in het inflatiecijfer een ernstig probleem is, waar veel aandacht aan besteed moet worden. Met de economische groei is het inflatiecijfer een van de belangrijkste economische indicatoren. Voor Nederland is geen schatting gemaakt van de omvang van de vertekening, maar de problematiek zou ook hier kunnen spelen.

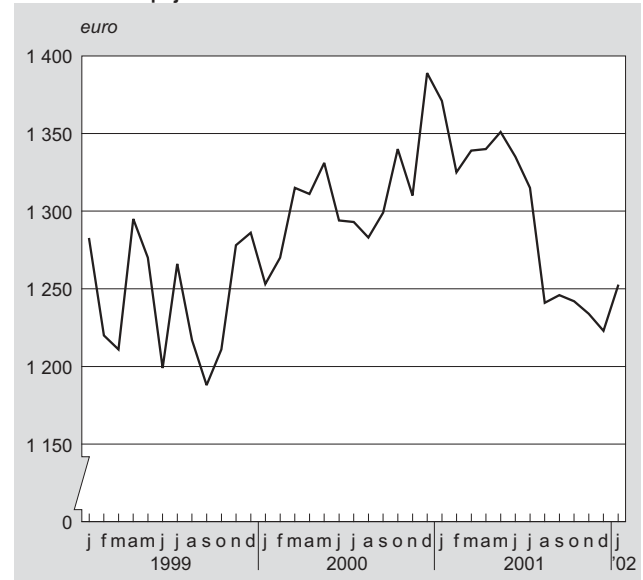
De vertekening van het inflatiecijfer heeft twee hoofdoorzaken: ten eerste het substituegedrag van consumenten en ten tweede de introductie van nieuwe producten en kwaliteitsveranderingen. Met beide verschijnselen wordt volgens de Boskin-commissie onvoldoende rekening gehouden bij het berekenen van inflatie. Volgens de commissie nemen beide oorzaken ongeveer een even groot aandeel van de totale vertekening voor hun rekening, namelijk respectievelijk 0,5 en 0,6 procentpunt. Het eerste probleem kan grotendeels opgelost worden door gebruik te maken van betere indexformules, waarbij frequentere basisverleggingen en betere steekproeven essentieel zijn. Voor het probleem van nieuwe producten en veranderende kwaliteit is echter nog geen pasklare oplossing beschikbaar. Het is dan ook dit probleem dat in de laatste jaren fors in de belangstelling staat in de economische literatuur.

Een uitwerking voor computers

Een productgroep waar met grote regelmaat nieuwe en betere modellen worden geïntroduceerd zijn computers. Volgens de zogenaamde wet van Moore, de oprichter van Intel, verdubbelt bijvoorbeeld de gemiddelde snelheid van een processor elke anderhalf jaar. Als er een vertekening is in het inflatiecijfer als gevolg van nieuwe en veranderende artikelen, mag dan ook verwacht worden dat dit bij computers duidelijk naar voren komt.

Ondanks het feit dat computers steeds sneller worden en uitgerust met steeds meer nieuwe accessoires, zoals flat screen monitoren en DVD-branders, is de gemiddelde prijs van een nieuwe computer redelijk constant. Figuur 1 laat zien dat deze prijs in de periode 1999–2001 tussen de 1 200 en 1 400 euro schommelde.

1. Gemiddelde prijs van een PC

Maar door de snelle veranderingen bij computers is het hier niet mogelijk het (gemiddelde) prijsverloop van een artikel te volgen dat lange tijd gelijk blijft. De 'gemiddelde' computer van nu is een heel ander product dan de 'gemiddelde' computer van een jaar of zelfs een paar maanden geleden. Een prijsvergelijking heeft alleen zin als prijzen van dezelfde artikelen worden vergeleken. Dat is in figuur 1 duidelijk niet het geval. Omdat de computers waarvan de prijzen vergeleken worden in figuur 1 niet gelijk zijn van kwaliteit, lijdt deze index aan een zogenaamd kwaliteitsprobleem.

Vertekeningen in een prijsindex als gevolg van kwaliteitsproblemen zijn terug te voeren op steekproefproblemen, die in twee soorten optreden: de vertekening binnen en de vertekening buiten de steekproef.

Een vertekening binnen de steekproef treedt op als de artikelen die in de steekproef van een prijsindex worden meegenomen niet vergelijkbaar zijn, zoals het geval is in figuur 1. Dit probleem kan opgelost worden door alleen de prijzen te vergelijken van identieke artikelen. Maar daardoor ontstaat een nieuw probleem omdat potentiële waarnemingen dan buiten de steekproef worden gehouden. Zo treedt een verlies aan informatie op, wat kan leiden tot een andere vertekening van de index: de vertekening buiten de steekproef. Er bestaat dus een afruil tussen beide vertekeningen.

Voor het elimineren van deze vertekeningen bestaan twee verschillende methoden: de zogenaamde high frequency matched model (HFMM) methode en de hedonische methode.

De conventionele en de HFMM-methode

Bij het op de conventionele manier maken van prijsindices wordt in een bepaalde periode (de 'basisperiode') een steekproef van

een aantal artikelen genomen. Vervolgens worden de prijzen van precies die artikelen door de tijd gevolgd. De gemiddelde prijsverandering op een bepaald tijdstip ten opzichte van de basisperiode vormt dan de prijsindex op dat tijdstip. Maar naarmate er meer tijd verstrekt sinds de basisperiode, zal het steeds vaker voorkomen dat artikelen verdwijnen, en daarvoor andere in de plaats komen. De prijsindex geeft zo een steeds minder accuraat beeld van de daadwerkelijke prijsverandering. Bij high frequency matched model prijsindices wordt de basisperiode vaker opnieuw vastgesteld, soms zelfs maandelijks, om te waarborgen dat het probleem van verdwijnende en nieuwe artikelen minimaal blijft. Bij HFMM indices wordt vaak gebruik gemaakt van scannerdata. Deze gegevens hebben een zeer hoge frequentie, en als bijkomend voordeel dat ze ook informatie over verkochte hoeveelheden bevatten, waarmee bestedingsaandelen kunnen worden afgeleid. Het spreekt voor zich dat een artikel waaraan een miljoen euro wordt besteed een groter gewicht zou moeten krijgen dan een artikel met een besteding van slechts honderd euro.

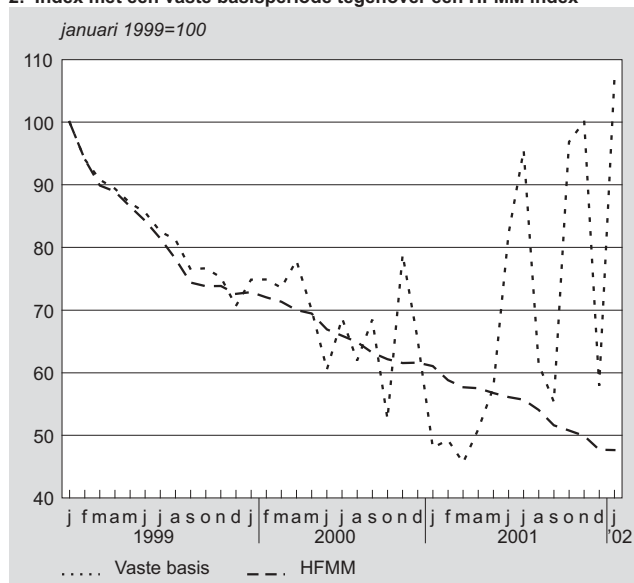
De hedonische methode

De hedonische methode volgt een andere aanpak. Door middel van regressieanalyse wordt een functie geschat, die het verband beschrijft tussen de prijs van een artikel aan de ene kant en de karakteristieken aan de andere kant. Voorbeelden van zulke karakteristieken in het geval van computers zijn de snelheid van de processor, de omvang van de harde schijf enzovoort.

Tegen de hedonische methode wordt wel het bezwaar gemaakt dat er veel gegevens over karakteristieken voor nodig zijn, hetgeen de methode ongeschikt maakt als die gegevens ontbreken. Daar staat tegenover dat hetzelfde bezwaar gemaakt kan worden tegen gewone prijsindices. Om namelijk te bepalen of de prijzen van dezelfde artikelen worden waargenomen, is ook informatie nodig over de eigenschappen van de artikelen. De hedonische methode heeft als nadeel dat zij bewerkelijk is om uit te voeren en dus aanzienlijke kosten met zich meebrengt. Het stelt daar het voordeel tegenover dat ook artikelen die in slechts een van de twee perioden voorkomen opgenomen kunnen worden. Dit is in het geval van een gewone index per definitie onmogelijk, ook bij HFMM indices.

Hieronder worden drie prijsindices voor computers met elkaar vergeleken: een 'normale' index met een vaste basisperiode, een HFMM waarbij de basisperiode telkens een maand opschuift, en

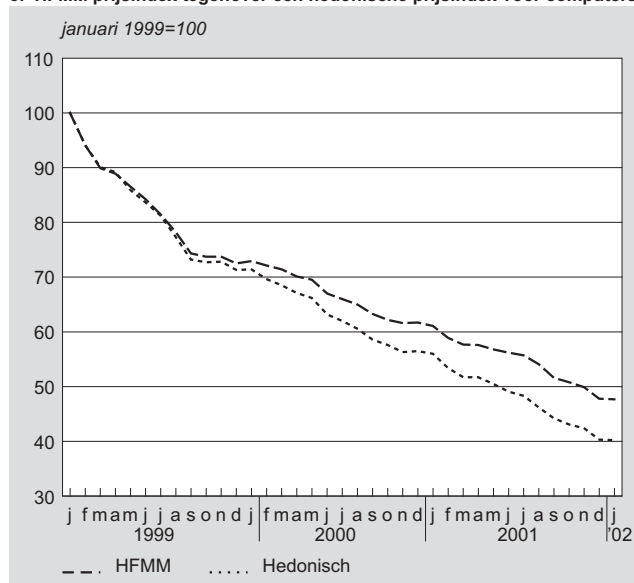
2. Index met een vaste basisperiode tegenover een HFMM index

een hedonische index, waarbij de basisperiode ook maandelijks opschuift. Voor computers is gekozen omdat dit een artikelen-groep is met een bijzonder snelle dynamiek, zoals hierboven al is opgemerkt. Er wordt gebruik gemaakt van een set scannerdata die de periode januari 1999–januari 2002 omvat.

Figuur 2 laat zien dat het vasthouden van de basisperiode in het geval van computers tot een bijzonder grillige index leidt. Ter illustratie: in de periode januari–februari 1999 zijn er 705 computers waarvan de prijzen vergeleken worden. In de index met een vaste basisperiode (namelijk januari 1999) kan zo'n 'match' in de laatste periode (december 2001–januari 2002) nog maar voor één computer gemaakt worden, bij de HFMM zijn dit er 909. Een index met een vaste basis is dus ongeschikt in het geval van sterk dynamische markten, zoals die van computers. Om deze reden is in figuur 3 een hedonische index alleen met de HFMM index vergeleken.

3. HFMM prijsindex tegenover een hedonische prijsindex voor computers

Doordat in de HFMM index de prijzen van computers worden vergeleken met de prijzen van diezelfde computers een maand eerder, is het aantal 'matches' vrij groot. Toch blijkt dat voor iedere maand gemiddeld slechts 80% van alle computeruitgaven op deze manier gematcht kan worden. Met andere woorden: iedere maand wordt 20% van alle computeruitgaven niet in de index opgenomen. Deze ongebruikte waarnemingen vormen een potentiële vertekening buiten de steekproef. Met de hedonische methode is het wel mogelijk om deze waarnemingen te gebruiken voor een prijsindex. Een hedonische index zou dus een indicatie kunnen geven van de vertekening die nog aanwezig is in de HFMM index.

Figuur 3 laat zien dat de HFMM index in januari 2002 op 47,7 staat en de hier gebruikte hedonische index op 40,2. De HFMM wijkt dus na drie jaar 7,5 procentpunt af van deze hedonische index (er zijn meerdere varianten mogelijk). Dit is niet onaanzienlijk op een index van 40. Toch is het verschil tussen de HFMM index en deze hedonische index duidelijk kleiner dan het verschil tussen de HFMM index en een index met vaste basisperiode.

Een deel van het kwaliteitsprobleem kan worden opgelost door het minder lang vasthouden van de basisperiode. Daarbij kan het nuttig zijn scannerdata in te zetten, omdat deze snelle en betrouwbare informatie geven over verkochte hoeveelheden. In de huidige prijsindex voor computers die het CBS berekent is al geen sprake meer van een vaste basisperiode. Deze index is een

variant van de HFMM-index, waarbij de 'basisperiode' maandelijks opgeschoven wordt.

Het toepassen van een hedonische methode is een volgende stap. Door de bewerkelijkheid van deze methode, die ook meer capaciteit vereist dan traditionele methodes, zullen de baten van het gebruik niet voor iedere prijsindex opwegen tegen de kosten. Dit zal per geval bekeken moeten worden. Omdat computers een productgroep vormen met snelle technologische ontwikkeling, lijkt de vertekening die in de prijsindex voor dit artikel gevonden is eerder een te hoge dan een te lage schatting voor een kwaliteits-vertekening van de totale inflatie. Dit is nuttige informatie bij de beslissing voor het al dan niet inzetten van de hedonische methode.

De verbetering van het meten van inflatie in Nederland

Het meten van inflatie is een dynamisch proces. Statistische bureaus kunnen het zich daarom niet permitteren blind te varen op traditionele methoden. Uit het bovenstaande blijkt dat voor het

aanpakken van de twee oorzaken van een vertekening in het inflatiecijfer vooral aandacht besteed moet worden aan de steekproef van artikelen die gebruikt wordt. Dit kan onder andere door frequentere basisverlegging en door het gebruik van verkoopgegevens, bijvoorbeeld door middel van het verzamelen van scannerdata. Deze methoden worden op dit moment reeds door het CBS geïmplementeerd. Verder gaat het CBS binnenkort over op een jaarlijkse basisverlegging in plaats van een vijfjaarlijkse, zoals in de meeste landen gebruikelijk is. Scannerdata, die beter geschikt zijn voor het meten van prijsveranderingen dan de traditionele waarnemingen in winkels, worden sinds ruim een jaar gebruikt voor de berekening van de Nederlandse inflatie.

Het effect van het gebruik van de hedonische methode is minder eenduidig vast te stellen. Deze methode biedt veel potentieel voor verbeterde prijsindices, maar er hangt ook een fors prijskaartje aan. Naar het gebruik van de hedonische methode wordt op het CBS veel onderzoek verricht, waar het bovenstaande een onderdeel van is. Afhankelijk van de balans tussen kosten en baten zal het CBS besluiten of de hedonische methode intensiever gebruikt zal worden bij het meten van inflatie.

Tabellen

De tabellen in deze publicatie bestaan ieder uit meerdere delen. De omschrijvingen zijn per deel afwisselend in het Nederlands en in het Engels afgedrukt.

1. Goederen- en dienstentotalen
 - 1.1.1 Volumemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 1.1.2 Volumemutaties, gecorrigeerde reeks
 - 1.2.1 Waardemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 1.2.2 Waardemutaties, gecorrigeerde reeks
 - 1.3.1 Waarden, oorspronkelijke reeks
 - 1.3.2 Waarden, gecorrigeerde reeks
2. Bruto binnenlands product naar bedrijfstakken
 - 2.1.1 Volumemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 2.1.2 Volumemutaties, gecorrigeerde reeks
 - 2.2.1 Waardemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 2.2.2 Waardemutaties, gecorrigeerde reeks
 - 2.3.1 Waarden, oorspronkelijke reeks
 - 2.3.2 Waarden, gecorrigeerde reeks
3. Beloning van werknemers en andere inkomensbestanddelen van het binnenlands product
 - 3.2.1 Waardemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 3.3.1 Waarden, oorspronkelijke reeks
 - 3.4.1 Banen en arbeidsvolume werknemers
4. Consumptieve bestedingen
 - 4.1.1 Volumemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 4.2.1 Waardemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 4.3.1 Waarden, oorspronkelijke reeks
5. Investerings in vaste activa (bruto)
 - 5.1.1 Volumemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 5.2.1 Waardemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 5.3.1 Waarden, oorspronkelijke reeks
6. Invoer van goederen en diensten
 - 6.1.1 Volumemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 6.2.1 Waardemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 6.3.1 Waarden, oorspronkelijke reeks
7. Uitvoer van goederen en diensten
 - 7.1.1 Volumemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 7.2.1 Waardemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 7.3.1 Waarden, oorspronkelijke reeks
8. Binnenlands product, nationaal product, nationaal inkomen en lopende transacties van Nederland met het buitenland
 - 8.1.1 Volumemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 8.2.1 Waardemutaties, oorspronkelijke reeks
 - 8.3.1 Waarden, oorspronkelijke reeks

Tables

The tables in this publication each consist of several parts. The descriptions are alternatingly either in English or in Dutch.

1. Supply and disposition of goods and services
 - 1.1.1 Volume changes, original series
 - 1.1.2 Volume changes, final adjusted series
 - 1.2.1 Value changes, original series
 - 1.2.2 Value changes, final adjusted series
 - 1.3.1 Values, original series
 - 1.3.2 Values, final adjusted series
2. Gross domestic product by kind of economic activity
 - 2.1.1 Volume changes, original series
 - 2.1.2 Volume changes, adjusted series
 - 2.2.1 Value changes, original series
 - 2.2.2 Value changes, adjusted series
 - 2.3.1 Values, original series
 - 2.3.2 Values, adjusted series
3. Compensation of employees and other income components of domestic product
 - 3.2.1 Value changes, original series
 - 3.3.1 Values, original series
 - 3.4.1 Jobs and labour input of employees
4. Final consumption
 - 4.1.1 Volume changes, original series
 - 4.2.1 Value changes, original series
 - 4.3.1 Values, original series
5. Fixed capital formation (gross)
 - 5.1.1 Volume changes, original series
 - 5.2.1 Value changes, original series
 - 5.3.1 Values, original series
6. Imports of goods and services
 - 6.1.1 Volume changes, original series
 - 6.2.1 Value changes, original series
 - 6.3.1 Values, original series
7. Exports of goods and services
 - 7.1.1 Volume changes, original series
 - 7.2.1 Value changes, original series
 - 7.3.1 Values, original series
8. Domestic product, national income and current transactions of the Netherlands with the rest of the world
 - 8.1.1 Volume changes, original series
 - 8.2.1 Value changes, original series
 - 8.3.1 Values, original series

Tabel / Table 1.1.1
Goederen- en dienstentotalen, oorspronkelijke reeks (volumemutaties)
Supply and disposition of goods and services, original series (volume changes)

	Mutaties t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar									
	2001■	2002□	2001■			2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III	
	%											
1 Bruto binnenlands product (marktprijzen)	1,2	0,2	1,1	0,5	-0,1	0,2	0,7	0,1	-0,2	-1,2	-1,2	
2 Invoer van goederen en diensten	2,4	-0,2	2,8	-3,5	-3,6	-0,4	0,5	2,9	1,1	-0,5	-0,9	
3 (1+2) Beschikbaar voor finale bestedingen (bruto)	1,7	0,1	1,7	-1,0	-1,4	0,0	0,6	1,1	0,3	-0,9	-1,1	
Consumptie												
4 door huishoudens incl. IZWh	1,4	0,8	1,3	1,5	1,3	0,5	0,9	0,7	-0,1	-1,4	-1,7	
5 door de overheid	4,2	3,8	4,0	4,3	2,8	4,5	3,9	3,8	2,6	2,3	2,4	
Bruto investeringen in vaste activa												
6 door bedrijven	-1,1	-5,7	-2,5	-1,3	-3,7	-5,1	-5,0	-8,7	-5,2	-3,4	-3,7	
7 door de overheid	6,2	2,0	9,3	5,7	8,0	2,1	2,4	-3,0	-6,5	-3,7	-2,4	
8 Veranderingen in voorraden ¹⁾	
9 (4 t/m 8) Nationale finale bestedingen (bruto)	1,7	0,1	2,1	0,7	-0,3	0,2	-0,1	0,4	-0,3	-0,8	-1,2	
10 Uitvoer van goederen en diensten	1,7	0,1	1,2	-3,4	-3,1	-0,3	1,6	2,3	1,1	-1,2	-1,0	
11 (9+10) Totale finale bestedingen (bruto)	1,7	0,1	1,7	-1,0	-1,4	0,0	0,6	1,1	0,3	-0,9	-1,1	

¹⁾ Inclusief saldo aan- en verkopen van kostbaarheden.

Table / Tabel 1.1.2
Supply and disposition of goods and services, final adjusted series (volume changes)
Goederen- en dienstentotalen, gecorrigeerde reeks (volumemutaties)

	Changes on previous year		Changes on previous quarter									
	2001■	2002□	2001■			2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III	
	%											
1 Gross domestic product (market prices)	1,2	0,2	-0,1	0,0	-0,1	0,4	0,1	-0,3	-0,3	-0,6	0,0	
2 Imports of goods and services	2,4	-0,2	-0,5	-1,7	-0,1	2,1	0,9	-0,5	-0,3	-0,5	-0,4	
3 (1+2) Disposable for final expenditure (gross)	1,7	0,1	-0,3	-0,6	-0,1	1,1	0,4	-0,4	-0,3	-0,6	-0,2	
Consumption												
4 by households incl. NPISH	1,4	0,8	0,3	0,1	-0,1	0,4	0,3	-0,1	-0,5	-1,0	-0,3	
5 by general government	4,2	3,8	0,8	0,9	1,0	1,8	0,3	0,7	0,0	1,2	0,5	
Gross fixed capital formation												
6 by enterprises	-1,1	-5,7	-0,6	-1,1	-0,4	-3,5	-2,8	-1,6	1,8	-1,1	-2,3	
7 by general government	6,2	2,0	1,8	-2,9	9,9	-6,6	-2,2	-2,3	2,2	-1,6	0,1	
8 Changes in inventories ¹⁾	
9 (4 to 8) National final expenditure (gross)	1,7	0,1	0,2	-0,5	-0,2	0,6	0,2	-0,3	-0,3	-0,2	-0,5	
10 Exports of goods and services	1,7	0,1	-1,0	-0,9	0,0	1,7	0,7	-0,5	-0,3	-1,0	0,3	
11 (9+10) Total final expenditure (gross)	1,7	0,1	-0,3	-0,6	-0,1	1,1	0,4	-0,4	-0,3	-0,6	-0,2	

¹⁾ Including acquisitions less disposals of valuables.

Tabel / Table 1.2.1

Goederen- en dienstentotalen, oorspronkelijke reeks (waardemutaties)
Supply and disposition of goods and services, original series (value changes)

	Mutaties t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar								
	2001■	2002□	2001■			2002□			2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
	%										
1 Bruto binnenlands product (marktprijzen)	6,7	3,6	6,4	5,3	3,1	3,5	4,4	3,6	3,3	2,3	1,2
2 Invoer van goederen en diensten	2,9	-0,8	2,6	-6,8	-4,6	-1,6	-0,4	3,6	1,8	-2,2	-2,2
3 (1+2) Beschikbaar voor finale bestedingen (bruto)	5,2	2,0	4,9	0,5	0,1	1,5	2,6	3,6	2,8	0,7	0,0
Consumptie											
4 door huishoudens incl. IZWh	6,2	4,0	6,1	6,0	4,7	3,7	3,9	3,8	2,6	0,6	0,1
5 door de overheid	9,8	8,8	10,0	9,6	7,7	9,5	9,0	8,8	5,8	7,4	5,4
Bruto investeringen in vaste activa											
6 door bedrijven	3,5	-2,0	2,0	2,5	0,7	-1,1	-1,8	-5,6	-2,8	-1,2	-1,5
7 door de overheid	11,2	5,2	14,5	10,7	12,4	4,9	5,5	-0,4	-5,0	-2,2	-1,5
8 Veranderingen in voorraden ¹⁾
9 (4 t/m 8) Nationale finale bestedingen (bruto)	6,6	3,8	7,5	5,3	3,8	3,9	3,6	3,8	2,5	2,2	1,0
10 Uitvoer van goederen en diensten	3,3	-0,7	1,5	-5,7	-4,9	-2,0	1,2	3,2	3,2	-1,8	-1,6
11 (9+10) Totale finale bestedingen (bruto)	5,2	2,0	4,9	0,5	0,1	1,5	2,6	3,6	2,8	0,7	0,0

¹⁾ Inclusief saldo aan- en verkopen van kostbaarheden.

Tabel / Tabel 1.2.2

Supply and disposition of goods and services, final adjusted series (value changes)
Goederen- en dienstentotalen, gecorrigeerde reeks (waardemutaties)

	Changes on previous year		Changes on previous quarter								
	2001■	2002□	2001■			2002□			2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
	%										
1 Gross domestic product (market prices)	6,7	3,6	0,8	0,8	0,8	1,0	1,3	0,5	0,4	0,1	0,2
2 Imports of goods and services	2,9	-0,8	-2,2	-2,3	0,2	2,9	1,0	-0,8	-0,4	-1,9	0,2
3 (1+2) Disposable for final expenditure (gross)	5,2	2,0	-0,3	-0,3	0,6	1,7	1,2	0,0	0,1	-0,6	0,2
Consumption											
4 by households incl. NPISH	6,2	4,0	1,3	0,9	0,7	1,0	1,2	0,5	0,1	-1,1	0,2
5 by general government	9,8	8,8	2,1	1,6	2,7	2,5	2,0	1,5	0,0	3,6	0,3
Gross fixed capital formation											
6 by enterprises	3,5	-2,0	0,6	-0,9	1,3	-2,7	-2,2	-1,3	1,9	0,1	-1,1
7 by general government	11,2	5,2	2,4	-2,2	10,4	-5,8	-1,2	-1,9	1,4	-0,6	0,6
8 Changes in inventories ¹⁾
9 (4 to 8) National final expenditure (gross)	6,6	3,8	0,7	0,9	0,9	1,4	1,2	0,0	0,2	0,8	-0,3
10 Exports of goods and services	3,3	-0,7	-1,8	-2,2	0,0	2,1	1,1	-0,1	0,0	-2,8	1,1
11 (9+10) Total final expenditure (gross)	5,2	2,0	-0,3	-0,3	0,6	1,7	1,2	0,0	0,1	-0,6	0,2

¹⁾ Including acquisitions less disposals of valuables.

Tabel / Table 1.3.1
Goederen- en dienstentotalen, oorspronkelijke reeks
Supply and disposition of goods and services, original series

	2001■	2002□	2001■		2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
<i>mld euro</i>											
1 Bruto binnenlands product (marktprijzen)	429,1	444,6	104,4	110,4	108,0	113,3	109,0	114,4	111,6	115,9	110,3
2 Invoer van goederen en diensten	257,8	255,7	62,6	63,6	62,7	64,7	62,4	65,9	63,8	63,3	61,0
3 (1+2) Beschikbaar voor finale bestedingen (bruto)	686,9	700,4	167,1	174,0	170,7	178,1	171,4	180,3	175,4	179,2	171,3
Consumptie											
4 door huishoudens incl. IZWh	213,1	221,7	52,3	55,3	53,9	56,1	54,3	57,4	55,3	56,4	54,4
5 door de overheid	100,3	109,1	24,4	25,3	25,8	29,1	26,6	27,5	27,3	31,3	28,1
Bruto investeringen in vaste activa											
6 door bedrijven	79,1	77,6	17,3	20,8	19,9	21,0	17,0	19,7	19,3	20,8	16,8
7 door de overheid	13,9	14,6	3,4	3,9	3,4	3,7	3,6	3,9	3,2	3,6	3,6
8 Veranderingen in voorraden ¹⁾	0,2	-1,0	1,3	-1,2	-0,1	-1,2	0,7	-0,3	0,3	-0,9	0,5
9 (4 t/m 8) Nationale finale bestedingen (bruto)	406,6	421,9	98,7	104,2	102,9	108,7	102,2	108,1	105,4	111,2	103,3
10 Uitvoer van goederen en diensten	280,3	278,4	68,3	69,9	67,8	69,3	69,1	72,1	70,0	68,1	68,0
11 (9+10) Totale finale bestedingen (bruto)	686,9	700,4	167,1	174,0	170,7	178,1	171,4	180,3	175,4	179,2	171,3

¹⁾ Inclusief saldo aan- en verkopen van kostbaarheden.

Table / Tabel 1.3.2
Supply and disposition of goods and services, final adjusted series
Goederen- en dienstentotalen, gecorrigeerde reeks

	2001■	2002□	2001■		2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
<i>bln euro</i>											
1 Gross domestic product (market prices)	429,1	444,6	107,7	108,6	109,5	110,6	112,0	112,6	113,1	113,2	113,4
2 Imports of goods and services	257,8	255,7	63,7	62,3	62,4	64,2	64,8	64,3	64,1	62,8	63,0
3 (1+2) Disposable for final expenditure (gross)	686,9	700,4	171,4	170,9	171,9	174,8	176,9	176,8	177,1	176,0	176,4
Consumption											
4 by households incl. NPISH	213,1	221,7	53,7	54,2	54,6	55,2	55,8	56,1	56,2	55,6	55,7
5 by general government	100,3	109,1	25,3	25,7	26,4	27,1	27,6	28,0	28,0	29,0	29,1
Gross fixed capital formation											
6 by enterprises	79,1	77,6	20,0	19,8	20,1	19,5	19,1	18,9	19,2	19,2	19,0
7 by general government	13,9	14,6	3,6	3,5	3,9	3,6	3,6	3,5	3,6	3,5	3,6
8 Changes in inventories ¹⁾	0,2	-1,0	0,7	-1,0	-0,5	-0,3	0,0	-0,2	-0,1	-0,1	-0,1
9 (4 to 8) National final expenditure (gross)	406,6	421,9	101,8	102,7	103,7	105,2	106,5	106,5	106,8	107,6	107,3
10 Exports of goods and services	280,3	278,4	69,7	68,1	68,2	69,6	70,4	70,3	70,3	68,4	69,1
11 (9+10) Total final expenditure (gross)	686,9	700,4	171,4	170,9	171,9	174,8	176,9	176,8	177,1	176,0	176,4

¹⁾ Including acquisitions less disposals of valuables.

Tabel / Table 2.1.1
Bruto toegevoegde waarde naar bedrijfstakken, oorspronkelijke reeks (volumemutaties)
Gross value added by kind of economic activity, original series (volume changes)

	Mutaties t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar								
	2001■	2002□	2001■			2002□			2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
	%										
BEDRIJFSTAKKEN											
Landbouw, bosbouw en visserij	-3,6	-1,6	-2,1	-1,2	0,0	-1,8	-1,7	-2,7	-1,5	0,3	-2,8
Delfstoffenwinning	5,9	1,2	9,6	8,7	-3,4	-2,0	7,6	4,9	8,8	-16,8	-17,1
Industrie	-0,9	-1,6	-1,8	-3,0	-2,7	-1,9	0,0	-1,9	-2,0	-3,0	-2,4
Voedings- en genotmiddelenindustrie	-0,7	1,1	-1,1	-0,9	1,6	1,8	1,9	-0,7	-1,4	-3,2	-3,6
Textiel- en lederindustrie	-7,3	-3,1	-8,7	-8,5	-6,7	-4,0	1,5	-3,0	-2,1	-4,4	-7,3
Papierindustrie, uitgeverijen en drukkerijen	-1,5	-3,2	-2,3	-2,0	-3,5	-2,7	-3,5	-2,9	-4,2	-5,4	-0,2
Aardolie-industrie	-2,7	-0,6	-4,2	-3,9	6,6	-2,9	0,6	-5,9	-4,8	12,7	15,6
Chemische basisproductenindustrie	3,3	2,5	3,2	-3,2	-4,1	7,3	1,9	4,9	10,6	2,1	4,2
Chemische eindproductenindustrie	3,6	3,5	3,5	2,4	4,2	3,8	3,8	2,3	2,2	2,7	4,2
Rubber- en kunststofindustrie	-2,1	1,7	-3,5	-1,5	-1,3	1,9	4,0	2,2	-2,6	-4,3	-1,9
Basismetaal- en metaalproductenindustrie	-0,3	-3,0	-0,9	-1,3	-5,0	-4,0	-1,8	-1,0	-3,4	-3,7	-3,2
Machine-industrie	-1,5	-2,8	-3,2	-3,8	-2,0	-6,4	-0,2	-2,4	-4,2	-5,7	-4,4
Elektrotechnische industrie	-3,6	-9,6	-7,7	-11,9	-13,7	-10,6	-3,5	-10,2	-4,3	-7,5	-7,1
Transportmiddelenindustrie	-2,3	-1,1	-3,8	-8,3	-7,0	-2,7	1,1	5,0	2,3	0,6	-4,2
Overige industrie	-1,0	-2,5	-0,6	-0,6	-0,7	-3,2	-0,7	-5,4	-5,7	-4,3	-6,5
Energie- en waterleidingbedrijven	6,4	1,2	5,6	6,5	-0,8	0,6	1,9	3,2	3,1	-1,5	1,1
Bouwnijverheid	2,2	-3,2	4,2	3,1	0,2	-2,9	-1,7	-8,1	-5,2	-1,3	-3,6
Handel, horeca en reparatie	-0,8	0,0	-1,3	-2,3	-1,3	0,1	0,8	0,2	-0,7	-2,6	-3,2
Handel en reparatie	-0,8	0,6	-1,1	-2,3	-1,1	0,8	1,5	1,0	0,0	-2,2	-2,8
Horeca	-1,3	-4,0	-2,6	-2,0	-3,3	-3,9	-3,5	-5,2	-5,1	-5,2	-5,8
Vervoer, opslag en communicatie	3,9	2,4	5,0	-0,2	2,8	1,5	2,0	3,5	0,3	-0,7	-0,7
Vervoer en dienstverlening t.b.v. vervoer	1,3	-0,5	1,9	-2,0	-0,9	-1,1	-0,8	0,7	-1,4	-1,9	-2,6
Post en telecommunicatie	8,8	8,1	10,9	3,0	9,8	6,5	7,2	8,8	3,2	1,6	2,6
Financiële en zakelijke dienstverlening	1,6	-0,4	1,2	1,1	0,1	-0,2	-0,5	-1,0	-0,3	-0,6	-0,1
Financiële instellingen	1,1	-1,9	0,7	2,0	-0,5	-1,4	-2,3	-3,2	1,0	2,1	4,7
Verhuur van en handel in onroerend goed	1,2	1,3	0,5	1,4	1,2	1,3	1,3	1,3	1,2	0,5	0,7
Uitzendbureaus	-2,2	-2,1	-2,7	-2,9	-1,7	-2,6	-1,6	-2,7	-4,6	-4,8	-5,6
Overige zakelijke dienstverlening	3,2	-0,3	3,3	1,4	0,1	-0,2	-0,4	-1,0	-1,4	-2,2	-2,5
Overheid	1,8	1,8	1,9	2,2	1,2	2,0	1,9	2,2	1,4	0,8	2,2
Zorg en overige dienstverlening	3,8	3,7	3,3	3,4	3,3	4,3	3,2	3,8	2,4	2,8	2,5
Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)	1,3	0,3	1,2	0,6	0,0	0,3	0,7	0,1	0,0	-1,0	-0,9

Table / Tabel 2.1.2
Gross value added by kind of economic activity, adjusted series (volume changes)
Bruto toegevoegde waarde naar bedrijfstakken, gecorrigeerde reeks (volumemutaties)

	Changes on previous year		Changes on previous quarter								
	2001■	2002□	2001■			2002□			2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
	%										
ECONOMIC ACTIVITIES											
Agriculture, forestry and fishing	-3,6	-1,6	5,6	-0,9	-4,4	-0,9	3,2	-1,3	-1,7	0,5	-0,9
Mining and quarrying	5,9	1,2	-1,9	0,2	-4,8	4,2	7,3	-1,6	-1,2	-20,4	6,7
Manufacturing	-0,9	-1,6	-1,7	-0,7	0,7	-0,4	-0,9	-1,0	-0,3	-0,9	0,0
Electricity, gas and water supply	6,4	1,2	-0,4	-0,2	-0,4	1,8	0,6	1,1	-0,4	-2,4	2,7
Construction	2,2	-3,2	0,6	1,2	-2,0	-2,8	1,5	-4,6	0,8	1,0	-0,9
Trade, hotels, restaurants and repair	-0,8	0,0	-0,5	-0,4	0,4	0,7	0,1	-0,9	-0,5	-1,2	-0,6
Transport, storage and communication	3,9	2,4	-0,3	-1,3	2,7	0,4	0,7	-0,2	-0,4	-0,6	0,3
Financial and business service activities	1,6	-0,4	-0,1	0,3	-0,5	0,0	-0,4	-0,2	0,4	-0,4	0,0
Government	1,8	1,8	0,3	0,3	0,4	1,1	0,0	0,6	-0,1	0,4	1,1
Care and other service activities	3,8	3,7	0,7	0,6	1,7	0,9	0,2	0,9	0,5	0,9	0,4
Value added (gross, basic prices)	1,3	0,3	-0,1	0,0	0,0	0,4	0,0	-0,3	-0,1	-0,6	0,0

Tabel / Table 2.2.1
Bruto toegevoegde waarde naar bedrijfstakken, oorspronkelijke reeks (waardemutaties)
Gross value added by kind of economic activity, original series (value changes)

	Mutaties t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar									
	2001■	2002□	2001■			2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III	
	%											
BEDRIJFSTAKKEN												
Landbouw, bosbouw en visserij	4,0	-5,1	11,2	5,8	-1,8	-2,5	-7,3	-7,5	-8,3	-6,9	6,2	
Delfstoffenwinning	20,1	-9,9	9,2	2,3	-21,0	-15,0	-1,9	3,5	21,9	-8,2	-11,4	
Industrie	1,0	-0,5	-1,2	-1,7	-2,9	-2,4	3,1	0,3	4,2	1,4	-2,4	
Voedings- en genotmiddelenindustrie	5,1	12,2	3,4	4,3	14,2	8,8	16,9	9,5	10,7	10,0	-2,4	
Textiel- en lederindustrie	-5,5	-1,4	-5,9	-3,6	-4,6	-2,9	1,5	0,6	0,0	-0,9	-4,7	
Papierindustrie, uitgeverijen en drukkerijen	3,2	-1,9	1,3	1,1	-2,9	-2,2	-1,0	-1,5	-3,1	-6,4	1,3	
Aardolie-industrie	40,9	-29,8	34,2	2,8	-48,7	-28,3	-27,0	-17,3	154,4	27,9	28,3	
Chemische basisproductenindustrie	-7,7	-14,5	-14,2	-20,0	-30,1	-14,3	-5,1	-6,1	15,8	8,5	-6,9	
Chemische eindproductenindustrie	2,0	2,4	0,9	0,2	8,9	1,9	2,2	-3,0	-9,6	-7,5	-2,8	
Rubber- en kunststofindustrie	-0,1	0,9	0,0	3,4	2,4	1,3	1,1	-1,1	2,7	6,9	11,3	
Basismetaal- en metaalproductenindustrie	-5,0	-2,0	-8,6	-6,3	-9,1	-6,9	2,9	6,3	1,2	-2,2	-7,1	
Machine-industrie	-0,3	0,1	-1,8	0,7	2,2	-2,8	3,1	-1,4	-3,2	-2,3	-2,5	
Elektrotechnische industrie	-2,4	-8,2	-7,1	-7,8	-12,0	-9,1	-1,5	-9,8	-2,8	-5,7	-6,8	
Transportmiddelenindustrie	-7,0	4,9	-6,4	-11,7	-2,0	1,5	9,4	12,0	6,8	4,7	-2,4	
Overige industrie	3,8	0,9	4,4	5,9	5,1	1,1	1,9	-4,1	-4,8	-2,2	-5,2	
Energie- en waterleidingbedrijven	9,9	20,9	9,2	16,0	19,6	23,4	18,5	22,2	6,2	-0,5	11,2	
Bouwnijverheid	9,0	4,4	11,6	10,2	8,8	5,1	6,1	-1,6	0,8	4,8	0,7	
Handel, horeca en reparatie	3,9	4,1	4,7	1,4	4,0	4,0	4,9	3,5	-1,5	0,4	-4,0	
Handel en reparatie	3,6	3,9	4,9	0,6	3,6	3,7	4,7	3,5	-1,7	0,7	-4,0	
Horeca	5,6	5,6	3,9	7,0	6,9	5,8	6,2	3,3	-0,4	-1,7	-4,1	
Vervoer, opslag en communicatie	4,4	3,9	4,3	0,7	5,5	1,4	3,8	5,1	0,9	0,2	0,2	
Vervoer en dienstverlening t.b.v. vervoer	5,0	0,8	3,9	1,6	1,6	-0,5	0,7	1,6	-1,6	-2,5	-2,9	
Post en telecommunicatie	3,4	9,7	4,9	-0,9	12,8	5,0	9,7	11,8	5,1	4,8	5,7	
Financiële en zakelijke dienstverlening	6,1	4,4	5,5	6,4	5,5	4,9	3,7	3,6	1,8	1,7	2,7	
Financiële instellingen	6,5	5,3	2,8	11,0	9,0	6,6	2,9	2,8	-0,1	1,1	7,6	
Verhuur van en handel in onroerend goed	3,6	3,8	3,2	3,1	3,7	3,8	4,0	3,7	4,2	3,4	3,7	
Uitzendbureaus	4,2	2,5	6,5	3,5	3,7	2,1	2,9	1,6	-1,9	-2,1	-3,9	
Overige zakelijke dienstverlening	8,5	4,8	9,2	6,8	5,2	5,2	4,2	4,6	2,1	1,6	0,5	
Overheid	7,5	6,5	7,1	9,2	6,4	6,2	6,6	6,8	5,3	5,0	5,3	
Zorg en overige dienstverlening	10,6	11,0	10,6	11,2	10,2	12,1	10,8	10,8	7,8	7,8	7,6	
Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)	6,0	4,1	5,6	4,9	3,7	4,0	4,8	4,1	3,2	2,3	1,6	

Table / Tabel 2.2.2
Gross value added by kind of economic activity, adjusted series (value changes)
Bruto toegevoegde waarde naar bedrijfstakken, gecorrigeerde reeks (waardemutaties)

	Changes on previous year		Changes on previous quarter									
	2001■	2002□	2001■			2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III	
	%											
ECONOMIC ACTIVITIES												
Agriculture, forestry and fishing	4,0	-5,1	9,4	-2,2	-6,5	-0,9	-0,6	-1,1	-5,2	1,1	10,5	
Mining and quarrying	20,1	-9,9	-6,9	-3,4	-11,4	6,0	6,8	2,5	4,2	-19,9	3,1	
Manufacturing	1,0	-0,5	-2,6	-1,0	0,8	0,0	1,8	-1,3	2,3	-1,4	-1,0	
Electricity, gas and water supply	9,9	20,9	6,6	3,7	7,2	5,3	0,5	6,6	-5,4	-0,8	10,6	
Construction	9,0	4,4	3,7	1,4	4,5	-4,9	0,4	0,0	2,9	0,9	-1,2	
Trade, hotels, restaurants and repair	3,9	4,1	0,5	-0,8	4,0	0,1	1,5	-2,0	-1,0	1,8	-2,9	
Transport, storage and communication	4,4	3,9	-1,6	0,3	2,6	0,3	1,2	1,0	-1,4	-0,5	1,0	
Financial and business service activities	6,1	4,4	1,0	0,9	1,6	1,0	0,1	0,7	0,1	0,7	1,2	
Government	7,5	6,5	1,7	1,9	1,2	1,4	1,4	2,4	0,0	1,2	1,6	
Care and other service activities	10,6	11,0	2,8	2,6	3,3	2,9	2,1	1,8	1,6	2,0	1,5	
Value added (gross, basic prices)	6,0	4,1	0,8	0,9	1,1	1,1	1,2	0,5	0,3	0,3	0,4	

Tabel / Table 2.3.1
Bruto toegevoegde waarde naar bedrijfstakken, oorspronkelijke reeks
Gross value added by kind of economic activity, original series

	2001■	2002□	2001■		2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
<i>mln euro</i>											
BEDRIJFSTAKKEN											
Landbouw, bosbouw en visserij	10,7	10,1	3,6	2,5	2,2	2,3	3,3	2,3	2,0	2,1	3,5
Delfstoffenwinning	11,7	10,6	1,8	3,3	3,3	2,0	1,8	3,4	4,0	1,9	1,6
Industrie	60,1	59,8	14,5	15,3	14,3	15,2	14,9	15,4	14,9	15,4	14,6
Voedings- en genotmiddelenindustrie	11,5	12,9	2,9	3,2	3,0	3,1	3,3	3,5	3,3	3,4	3,3
Textiel- en lederindustrie	1,4	1,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Papierindustrie, uitgeverijen en drukkerijen	7,7	7,6	1,9	2,1	1,8	1,9	1,8	2,0	1,8	1,8	1,9
Aardolie-industrie	2,1	1,5	0,5	0,5	0,2	0,4	0,4	0,4	0,6	0,6	0,5
Chemische basisproductenindustrie	4,6	4,0	1,2	1,0	0,9	1,0	1,1	0,9	1,0	1,1	1,0
Chemische eindproductenindustrie	3,5	3,6	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,9	0,9
Rubber- en kunststofindustrie	1,9	1,9	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Basismetalaal- en metaalproductenindustrie	6,4	6,2	1,5	1,5	1,5	1,6	1,5	1,6	1,5	1,5	1,4
Machine-industrie	4,8	4,8	1,1	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1	1,2	1,1
Elektrotechnische industrie	5,5	5,1	1,3	1,4	1,3	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2
Transportmiddelenindustrie	2,8	3,0	0,6	0,7	0,7	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8	0,7
Overige industrie	7,9	8,0	1,9	2,0	2,0	2,1	1,9	1,9	1,9	2,1	1,8
Energie- en waterleidingbedrijven	6,0	7,2	1,4	1,6	1,9	1,7	1,6	2,0	2,1	1,7	1,8
Bouwnijverheid	23,3	24,3	5,1	6,2	6,3	6,5	5,5	6,1	6,3	6,8	5,5
Handel, horeca en reparatie	58,6	61,0	14,6	15,2	14,6	15,3	15,3	15,8	14,4	15,3	14,7
Handel en reparatie	51,0	52,9	12,6	13,4	12,8	13,1	13,2	13,9	12,6	13,2	12,7
Horeca	7,6	8,1	2,0	1,8	1,9	2,2	2,1	1,9	1,9	2,1	2,0
Vervoer, opslag en communicatie	28,3	29,4	7,1	7,0	7,2	7,5	7,3	7,4	7,3	7,5	7,4
Vervoer en dienstverlening t.b.v. vervoer	18,5	18,7	4,6	4,6	4,5	4,8	4,7	4,7	4,5	4,7	4,5
Post en telecommunicatie	9,8	10,7	2,4	2,4	2,7	2,7	2,7	2,7	2,8	2,8	2,8
Financiële en zakelijke dienstverlening	103,8	108,4	25,8	27,0	26,5	27,3	26,7	27,9	27,0	27,8	27,4
Financiële instellingen	25,0	26,3	6,1	6,5	6,6	6,7	6,3	6,7	6,6	6,8	6,7
Verhuur van en handel in onroerend goed	30,8	32,0	7,8	7,9	7,8	7,9	8,1	8,2	8,2	8,2	8,4
Uitzendbureaus	9,4	9,7	2,5	2,5	2,2	2,3	2,6	2,5	2,2	2,3	2,5
Overige zakelijke dienstverlening	38,6	40,5	9,4	10,1	9,8	10,4	9,7	10,6	10,0	10,5	9,8
Overheid	45,0	47,9	10,7	11,1	11,1	13,5	11,4	11,9	11,7	14,2	12,1
Zorg en overige dienstverlening	46,0	51,1	11,6	11,6	12,0	13,3	12,9	12,9	13,0	14,3	13,9
Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)	393,4	409,8	96,2	100,9	99,4	104,5	100,8	105,0	102,6	107,0	102,4

Table / Tabel 2.3.2
Gross value added by kind of economic activity, adjusted series
Bruto toegevoegde waarde naar bedrijfstakken, gecorrigeerde reeks

	2001■	2002□	2001■		2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
<i>bln euro</i>											
ECONOMIC ACTIVITIES											
Agriculture, forestry and fishing	10,7	10,1	2,8	2,7	2,6	2,5	2,5	2,5	2,4	2,4	2,6
Mining and quarrying	11,7	10,6	2,8	2,7	2,4	2,6	2,7	2,8	2,9	2,4	2,4
Manufacturing	60,1	59,8	14,9	14,7	14,9	14,9	15,1	14,9	15,3	15,1	14,9
Electricity, gas and water supply	6,0	7,2	1,5	1,6	1,7	1,8	1,8	1,9	1,8	1,8	2,0
Construction	23,3	24,3	5,9	6,0	6,3	6,0	6,0	6,0	6,2	6,3	6,2
Trade, hotels, restaurants and repair	58,6	61,0	14,7	14,6	15,2	15,2	15,5	15,1	15,0	15,3	14,8
Transport, storage and communication	28,3	29,4	7,1	7,1	7,3	7,3	7,4	7,5	7,4	7,3	7,4
Financial and business service activities	103,8	108,4	26,1	26,4	26,8	27,1	27,1	27,3	27,4	27,5	27,9
Government	45,0	47,9	11,3	11,6	11,7	11,9	12,0	12,3	12,3	12,5	12,7
Care and other service activities	46,0	51,1	11,6	11,9	12,3	12,7	12,9	13,2	13,4	13,6	13,8
Value added (gross, basic prices)	393,4	409,8	98,8	99,7	100,8	102,0	103,2	103,8	104,1	104,4	104,8

Tabel / Table 3.2.1

Beloning van werknemers naar bedrijfstakken en andere inkomensbestanddelen van het binnenlands product, oorspronkelijke reeks (waardemutaties)
Compensation of employees by economic activity and other income components of domestic product, original series (value changes)

	Mutaties t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar									
	2001■	2002□	2001■			2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III	
	%											
BEDRIJFSTAKKEN												
Landbouw, bosbouw en visserij	7,3	4,0	7,8	8,6	0,2	4,8	3,8	6,3	4,8	2,2	0,3	
Delfstoffenwinning	2,3	5,5	3,4	5,4	4,4	6,6	6,6	4,4	3,5	2,7	0,0	
Industrie	4,9	2,9	5,1	4,3	3,7	3,0	2,6	2,1	1,4	0,7	0,1	
Voedings- en genotmiddelenindustrie	4,6	4,4	5,4	4,8	4,0	4,4	4,3	4,7	4,2	2,7	2,2	
Textiel- en lederindustrie	0,0	0,4	-0,5	-2,0	2,6	0,0	-1,5	0,5	-4,5	-4,6	-5,2	
Papierindustrie, uitgeverijen en drukkerijen	4,4	2,2	4,5	3,5	2,1	2,0	2,5	2,3	0,1	0,6	-2,0	
Aardolie-industrie	7,5	5,1	9,4	7,3	7,0	1,8	6,7	5,1	3,7	1,8	1,8	
Chemische basisproductenindustrie	5,1	4,8	3,7	3,8	5,1	4,8	5,7	3,6	1,4	0,5	1,3	
Chemische eindproductenindustrie	6,7	7,8	11,3	10,6	10,1	8,0	7,6	6,0	4,9	3,9	3,2	
Rubber- en kunststofindustrie	3,4	4,9	2,4	1,3	6,0	4,8	4,4	4,4	3,1	1,3	0,0	
Basismetaal- en metaalproductenindustrie	5,8	1,4	5,8	5,4	1,4	2,5	0,3	1,1	0,5	0,8	1,5	
Machine-industrie	6,2	3,0	5,9	4,7	4,1	3,9	3,3	0,8	0,1	-0,2	-0,5	
Elektrotechnische industrie	5,8	-0,8	5,2	4,4	1,7	-0,3	-2,0	-2,7	-1,0	-2,3	-3,0	
Transportmiddelenindustrie	4,2	2,0	5,4	2,0	2,9	1,6	1,1	2,3	1,1	-0,7	0,7	
Overige industrie	3,8	3,7	3,9	3,4	5,2	3,4	3,6	2,7	2,4	1,8	-0,2	
Energie- en waterleidingbedrijven	2,4	4,3	2,3	2,6	2,8	3,4	7,7	3,2	2,5	2,2	1,4	
Bouwnijverheid	8,2	4,4	8,4	7,6	7,5	5,1	2,2	3,1	3,2	-0,2	-1,4	
Handel, horeca en reparatie	6,3	4,9	6,2	5,5	5,3	5,1	4,3	5,0	3,5	1,8	2,0	
Handel en reparatie	6,4	5,1	6,2	5,6	5,5	5,3	4,5	5,0	3,9	2,0	2,2	
Horeca	6,1	3,7	6,3	4,7	3,9	3,6	2,7	4,7	0,2	0,3	0,1	
Vervoer, opslag en communicatie	7,5	4,6	7,4	6,6	6,3	4,9	3,8	3,6	3,0	2,3	0,5	
Vervoer en dienstverlening t.b.v. vervoer	5,9	5,3	5,8	5,7	4,7	5,7	5,7	5,1	4,9	3,3	2,7	
Post en telecommunicatie	11,8	2,9	11,5	8,8	10,2	3,0	-0,7	-0,5	-1,3	0,1	-5,2	
Financiële en zakelijke dienstverlening	7,6	4,3	7,8	6,8	4,6	4,9	4,3	3,3	1,9	1,1	0,1	
Financiële instellingen	6,5	3,2	6,8	6,2	4,3	4,8	2,6	1,1	0,5	-1,9	-0,6	
Verhuur van en handel in onroerend goed	7,0	8,9	8,6	6,9	9,1	9,8	9,6	6,8	8,5	10,2	1,2	
Uitzendbureaus	3,1	0,0	2,9	1,4	-2,1	0,7	-0,2	1,1	0,1	0,8	-0,7	
Overige zakelijke dienstverlening	9,8	5,9	10,0	9,0	6,6	5,8	6,3	4,9	2,6	1,9	0,7	
Overheid	8,3	7,2	8,5	8,7	6,7	7,1	7,8	7,3	6,7	6,0	4,8	
Zorg en overige dienstverlening	8,3	8,8	8,3	8,3	8,0	8,6	8,7	9,9	9,8	9,1	7,6	
Beloning van werknemers	7,1	5,2	7,2	6,7	5,6	5,5	5,0	4,9	4,1	3,1	2,1	
Exploitatie-overschot (netto)	2,5	0,0	1,8	-1,0	-2,6	-3,8	4,0	1,3	0,6	-3,2	-3,8	
Afschrijvingen	7,6	5,6	7,6	7,6	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	
Belastingen op productie en invoer minus subsidies	11,7	0,6	10,7	10,6	1,3	0,5	0,5	0,1	2,3	0,9	1,3	
Binnenlands product (bruto, marktprijzen)	6,7	3,6	6,4	5,3	3,1	3,5	4,4	3,6	3,3	2,3	1,2	

Table / Tabel 3.3.1

Compensation of employees by economic activity and other income components of domestic product, original series

Beloning van werknemers naar bedrijfstakken en andere inkomensbestanddelen van het binnenlands product, oorspronkelijke reeks

	2001■	2002□	2001■		2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
<i>bln euro</i>											
ECONOMIC ACTIVITIES											
Agriculture, forestry and fishing	2,5	2,6	0,6	0,6	0,5	0,7	0,7	0,7	0,6	0,8	0,7
Mining and quarrying	0,5	0,6	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1
Manufacturing	36,8	37,8	8,5	9,2	8,8	10,9	8,7	9,4	8,9	11,0	8,7
Manufacture of food products, beverages and tobacco	5,4	5,6	1,2	1,3	1,3	1,6	1,3	1,4	1,4	1,7	1,3
Manufacture of textile and leather products	0,9	0,9	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Manufacture of paper products; publishing and printing	4,7	4,8	1,1	1,2	1,1	1,4	1,1	1,2	1,1	1,4	1,1
Manufacture of petroleum products	0,4	0,5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Manufacture of basic chemicals and man-made fibres	1,9	2,0	0,5	0,4	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5
Manufacture of chemical products	1,9	2,0	0,4	0,5	0,4	0,6	0,5	0,5	0,4	0,6	0,5
Manufacture of rubber and plastic products	1,3	1,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3
Manufacture of basic metals and fabricated metal products	4,9	5,0	1,2	1,2	1,2	1,4	1,2	1,2	1,2	1,4	1,2
Manufacture of machinery and equipment n.e.c.	3,5	3,7	0,8	0,9	0,9	1,1	0,8	0,9	0,9	1,0	0,8
Manufacture of electrical and optical equipment	4,1	4,1	0,9	1,1	0,9	1,2	0,9	1,1	0,9	1,2	0,9
Manufacture of transport equipment	2,2	2,3	0,5	0,5	0,5	0,7	0,5	0,5	0,5	0,7	0,5
Other manufacturing	5,5	5,7	1,3	1,4	1,3	1,6	1,3	1,4	1,4	1,7	1,3
Electricity, gas and water supply	1,7	1,7	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4
Construction	15,5	16,2	3,8	3,7	3,7	4,7	3,9	3,8	3,8	4,7	3,9
Trade, hotels, restaurants and repair	34,4	36,1	8,1	8,4	8,4	10,4	8,5	8,9	8,6	10,6	8,6
Trade and repair	30,5	32,0	7,1	7,5	7,4	9,3	7,4	7,9	7,7	9,5	7,6
Hotels and restaurants	3,9	4,1	1,0	0,9	0,9	1,1	1,0	1,0	0,9	1,2	1,0
Transport, storage and communication	15,8	16,5	3,7	4,0	3,8	4,7	3,8	4,2	4,0	4,8	3,9
Transport and supporting transport activities	11,2	11,8	2,6	2,9	2,7	3,3	2,8	3,1	2,8	3,4	2,9
Post and telecommunications	4,6	4,7	1,1	1,1	1,2	1,4	1,1	1,1	1,2	1,4	1,0
Financial and business service activities	48,9	51,0	11,5	12,2	12,0	14,3	12,0	12,6	12,2	14,5	12,0
Financial intermediation	13,6	14,1	3,2	3,4	3,4	4,0	3,2	3,4	3,4	4,0	3,2
Real estate activities	2,3	2,5	0,5	0,6	0,6	0,7	0,6	0,6	0,7	0,8	0,6
Activities of employment agencies	8,1	8,1	2,0	2,0	1,8	2,2	2,0	2,0	1,8	2,2	2,0
Other business service activities	24,9	26,3	5,8	6,3	6,2	7,4	6,2	6,6	6,3	7,5	6,3
Government	35,5	38,0	8,3	8,7	8,7	11,1	9,0	9,3	9,2	11,7	9,4
Care and other service activities	28,7	31,2	6,9	6,9	7,1	9,1	7,5	7,6	7,8	9,9	8,0
Compensation of employees	220,3	231,9	52,0	54,4	53,6	66,6	54,6	57,0	55,8	68,7	55,8
Operating surplus (net)	92,5	92,5	24,0	26,0	24,8	16,5	24,9	26,3	24,9	16,0	24,0
Consumption of fixed capital	65,9	69,6	16,6	16,8	17,1	17,3	17,5	17,7	18,1	18,3	18,5
Taxes on production and imports less subsidies	50,4	50,7	11,9	13,3	12,5	12,9	11,9	13,3	12,8	13,0	12,1
Domestic product (gross, market prices)	429,1	444,6	104,4	110,4	108,0	113,3	109,0	114,4	111,6	115,9	110,3

Tabel / Table 3.4.1
Banen en arbeidsvolume van werknemers naar bedrijfstakken
Jobs and labour input of employees by industry

	2001■	2002□	2001■		2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
<i>1 000 banen</i>											
BANEN VAN WERKNEMERS											
Landbouw, bosbouw en visserij	121	122	127	124	113	125	127	123	113	124	124
Delfstoffenwinning	8	8	8	8	8	9	8	8	8	8	8
Industrie	1 056	1 034	1 056	1 052	1 047	1 043	1 029	1 018	1 016	1 012	998
Energie- en waterleidingbedrijven	36	35	36	36	36	35	36	35	35	35	35
Bouwnijverheid	438	437	446	446	430	437	443	439	417	419	424
Handel, horeca en reparatie	1 554	1 563	1 557	1 559	1 566	1 567	1 561	1 556	1 558	1 549	1 538
Vervoer, opslag en communicatie	467	464	471	468	466	466	467	460	457	457	457
Financiële en zakelijke dienstverlening	1 520	1 504	1 527	1 516	1 507	1 509	1 510	1 491	1 477	1 470	1 470
Overheid	932	965	932	945	954	957	966	982	987	986	987
Zorg en overige dienstverlening	1 318	1 376	1 328	1 335	1 346	1 365	1 390	1 401	1 412	1 430	1 452
Banen van werknemers	7 451	7 509	7 489	7 490	7 472	7 513	7 538	7 513	7 482	7 491	7 493
<i>1 000 arbeidsjaren</i>											
ARBEIDSVOLUME VAN WERKNEMERS											
Landbouw, bosbouw en visserij	88	88	93	91	82	89	91	90	82	88	90
Delfstoffenwinning	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
Industrie	930	910	929	924	922	917	905	897	895	890	877
Energie- en waterleidingbedrijven	33	33	33	33	33	33	33	33	32	32	32
Bouwnijverheid	414	413	422	422	406	413	419	415	393	396	400
Handel, horeca en reparatie	1 085	1 088	1 088	1 082	1 090	1 093	1 088	1 080	1 082	1 080	1 072
Vervoer, opslag en communicatie	388	387	391	388	387	388	388	383	381	381	381
Financiële en zakelijke dienstverlening	1 189	1 177	1 193	1 187	1 184	1 180	1 178	1 165	1 156	1 147	1 145
Overheid	750	771	751	762	767	765	771	782	787	781	782
Zorg en overige dienstverlening	865	897	871	871	882	892	906	909	913	924	935
Arbeidsvolume van werknemers	5 751	5 771	5 778	5 769	5 761	5 778	5 787	5 760	5 730	5 727	5 721

Tabel / Table 4.1.1
Consumptieve bestedingen, oorspronkelijke reeks (volumemutaties)
Final consumption, original series (volume changes)

	Mutaties t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar								
	2001■	2002□	2001■			2002□			2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
	%										
GOEDEREN- EN DIENSTENCATEGORIEËN											
<i>Goederen</i>	0,8	1,1	0,9	1,8	1,1	1,0	1,2	1,0	0,8	-2,2	-3,1
<i>Voedings- en genotmiddelen</i>	0,2	0,7	-1,9	1,2	0,5	0,8	2,0	-0,4	1,2	-0,5	-0,9
<i>Voedingsmiddelen</i>	0,0	0,7	-2,5	0,6	0,1	0,8	2,4	-0,3	1,3	-1,4	-1,3
<i>Genotmiddelen</i>	0,5	0,6	-0,8	2,1	1,1	0,7	1,2	-0,5	1,0	1,1	-0,2
<i>Duurzame consumptiegoederen</i>	0,4	1,7	2,3	1,4	2,2	0,8	1,1	2,8	0,4	-3,6	-4,6
<i>Kleding en schoeisel</i>	2,8	-0,5	3,5	-0,8	-1,2	-1,4	-2,3	2,6	2,4	-2,8	-4,8
<i>Vervoermiddelen en onderdelen</i>	-5,3	9,7	5,8	1,4	10,9	6,7	4,7	16,7	3,7	3,9	3,6
<i>Woninginrichting en overige duurzame goederen</i>	1,6	-0,3	0,1	2,6	0,4	-0,5	1,5	-2,3	-2,2	-7,7	-8,0
<i>Overige goederen</i>	1,9	0,4	1,5	2,9	0,2	1,4	0,4	-0,3	1,1	-1,9	-3,1
<i>Energie en water</i>	3,4	-1,6	0,3	1,8	-4,1	-2,9	0,1	1,0	4,4	-1,4	-0,4
<i>Motorbrandstoffen en overige goederen</i>	1,3	1,3	1,9	3,4	2,9	3,0	0,6	-1,0	-0,8	-2,1	-4,0
<i>Diensten</i>	1,7	0,8	1,6	1,1	1,4	0,5	0,6	0,7	-0,3	-0,5	-0,1
<i>Huisvesting</i>	1,2	1,1	1,2	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1	1,4	1,4	1,3
<i>Horecadiensten</i>	-0,5	-3,3	-2,1	-0,3	-2,6	-3,5	-2,8	-4,4	-5,4	-4,7	-5,0
<i>Diensten m.b.t. recreatie en cultuur</i>	4,2	3,3	4,3	4,6	3,7	3,8	2,6	2,9	1,6	1,3	1,3
<i>Diensten m.b.t. vervoer en communicatie</i>	8,7	3,2	9,4	3,1	3,7	1,4	2,1	5,8	1,1	-0,8	0,7
<i>Medische diensten en gezondheidszorg</i>	3,2	3,0	3,2	2,6	5,6	3,0	2,0	1,5	2,1	1,5	1,9
<i>Financiële en zakelijke diensten</i>	-3,6	-1,3	-4,0	-2,9	-0,6	-0,8	-1,5	-2,2	-1,3	-0,3	0,4
<i>Overige diensten</i>	2,3	0,9	2,0	2,2	1,5	0,2	1,0	0,9	-2,6	-2,7	-2,2
Consumptieve bestedingen door huishoudens (incl IZWh, binnenlands)	1,2	0,9	1,2	1,4	1,2	0,7	0,9	0,9	0,3	-1,4	-1,6
<i>Consumptie door gezinshuishoudingen in het buitenland</i>	0,6	-0,1	-2,3	-6,5	0,2	-2,8	3,9	-0,8	-6,4	2,3	1,0
<i>Af: consumptie door niet-ingezetenen in Nederland</i>	-7,0	2,3	-5,3	-14,4	-1,4	1,3	4,2	4,7	3,7	7,2	5,7
1 Consumptieve bestedingen door huishoudens (incl IZWh, nationaal)	1,4	0,8	1,3	1,5	1,3	0,5	0,9	0,7	-0,1	-1,4	-1,7
2 (3+4) Consumptieve bestedingen door overheid	4,2	3,8	4,0	4,3	2,8	4,5	3,9	3,8	2,6	2,3	2,4
3 Individuele consumptie door overheid	2,5	4,3	1,9	2,0	3,3	5,6	4,1	4,2	3,2	3,5	2,8
4 Collectieve consumptie door overheid	6,2	3,1	6,5	6,7	2,2	3,3	3,7	3,3	1,9	0,7	1,9
5 (1+2) Totale consumptieve bestedingen	2,3	1,8	2,2	2,4	1,7	1,9	1,8	1,7	0,8	-0,1	-0,4

Table / Tabel 4.2.1
Final consumption, original series (value changes)
Consumptieve bestedingen, oorspronkelijke reeks (waardemutaties)

	Changes on previous year		Changes on corresponding quarter of previous year								
	2001■	2002□	2001■			2002□			2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
	%										
TYPE OF GOODS AND SERVICES											
<i>Goods</i>	5,7	3,3	5,8	6,3	4,2	3,1	3,2	2,8	2,4	-1,5	-2,5
<i>Food, beverages and tobacco</i>	7,1	4,3	5,8	8,1	6,2	4,0	5,3	1,9	2,1	1,9	1,7
Food	7,3	4,3	5,7	7,8	7,1	3,8	5,3	1,3	0,6	0,4	1,3
Confectionery, beverages and tobacco	6,8	4,2	6,0	8,4	4,5	4,5	5,1	2,8	4,7	4,3	2,4
<i>Durable consumer goods</i>	3,5	2,9	5,6	4,9	4,3	2,3	2,2	2,8	-0,2	-4,3	-5,8
Clothing and footwear	6,0	1,9	6,6	4,1	3,3	1,3	0,1	3,0	-0,7	-5,7	-7,8
Vehicles and parts	-3,6	10,2	7,8	3,0	11,3	7,2	5,8	16,8	5,0	5,2	4,4
Home furnishing and other durable goods	5,3	0,3	4,1	6,2	1,8	0,6	2,0	-2,6	-2,3	-8,1	-9,0
<i>Other goods</i>	7,8	3,0	6,1	6,6	2,2	3,3	2,8	3,8	6,3	-0,4	-1,7
Energy and water	16,7	2,5	11,9	14,1	-0,2	2,4	2,8	5,4	11,6	3,8	3,5
Motor fuel and other goods	4,3	3,2	4,5	3,0	3,7	3,7	2,8	2,9	3,1	-1,8	-3,3
<i>Services</i>	6,5	5,0	6,3	5,7	5,5	4,7	4,8	5,2	3,3	2,6	3,0
Housing	4,0	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,2	4,1	4,5	4,5	4,8
Hotels and restaurants services	6,3	3,5	4,1	7,0	4,6	3,8	3,8	1,6	-1,9	-2,3	-2,8
Recreational and cultural services	8,0	7,3	8,2	8,4	7,5	7,8	5,9	8,0	6,3	4,6	5,0
Transport and communication services	10,5	5,8	11,5	4,1	7,0	3,7	4,3	8,6	3,8	1,1	2,9
Medical services and welfare	10,8	10,8	10,4	10,4	12,6	10,6	10,3	9,7	7,2	5,8	5,4
Financial and business services	4,2	1,5	3,7	4,6	1,2	2,1	1,5	1,3	3,1	3,2	3,7
Other services	7,7	6,6	7,4	7,0	6,9	5,6	6,6	7,2	1,3	1,3	1,3
Final consumption expenditure by households incl. NPISH, domestic	6,1	4,2	6,0	6,0	4,8	3,9	4,0	3,9	2,9	0,6	0,3
Final consumption by resident households in the rest of the world	4,0	3,0	2,2	-4,9	2,6	0,0	6,7	3,5	-2,4	5,0	2,9
Minus: final consumption by non-residents in the Netherlands	-2,0	7,4	0,1	-10,0	4,2	6,0	9,2	9,3	7,0	9,8	8,4
1 Final consumption expenditure by households incl. NPISH, national	6,2	4,0	6,1	6,0	4,7	3,7	3,9	3,8	2,6	0,6	0,1
2 (3+4) Final consumption expenditure by general government	9,8	8,8	10,0	9,6	7,7	9,5	9,0	8,8	5,8	7,4	5,4
3 Individual final consumption of general government	9,2	10,4	9,1	9,2	8,8	12,1	10,4	10,2	7,9	8,0	8,0
4 Collective final consumption of general government	10,6	6,9	11,2	10,1	6,6	6,4	7,4	7,3	3,5	6,7	2,3
5 (1+2) Final consumption expenditure (total)	7,4	5,5	7,3	7,1	5,7	5,6	5,5	5,4	3,6	2,9	1,9

Table / Tabel 4.3.1
Consumptieve bestedingen, oorspronkelijke reeks
Final consumption, original series

	2001■	2002□	2001■		2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
<i>mln euro</i>											
GOEDEREN- EN DIENSTENCATEGORIEËN											
<i>Goederen</i>	106,8	110,3	25,8	28,5	26,9	27,5	26,7	29,3	27,5	27,1	26,0
<i>Voedings- en genotmiddelen</i>	30,1	31,4	7,4	8,0	7,6	7,9	7,8	8,2	7,7	8,1	7,9
Voedingsmiddelen	18,7	19,5	4,6	4,9	4,8	4,9	4,8	5,0	4,8	4,9	4,9
Genotmiddelen	11,5	11,9	2,8	3,1	2,8	3,0	2,9	3,2	2,9	3,1	3,0
<i>Duurzame consumptiegoederen</i>	46,6	48,0	11,5	12,5	11,3	12,1	11,7	12,9	11,2	11,6	11,1
Kleding en schoeisel	13,1	13,3	3,3	3,5	2,9	3,4	3,3	3,6	2,9	3,2	3,1
Vervoermiddelen en onderdelen	9,8	10,8	2,4	2,4	2,6	2,8	2,5	2,8	2,8	3,0	2,6
Woninginrichting en overige duurzame goederen	23,8	23,9	5,7	6,6	5,7	5,9	5,9	6,4	5,6	5,4	5,3
<i>Overige goederen</i>	30,0	30,9	7,0	7,9	8,0	7,5	7,2	8,2	8,5	7,4	7,1
Energie en water	9,2	9,4	1,7	2,7	3,0	1,9	1,7	2,9	3,3	2,0	1,8
Motorbrandstoffen en overige goederen	20,8	21,5	5,3	5,2	5,1	5,6	5,5	5,4	5,2	5,5	5,3
<i>Diensten</i>	103,0	108,2	26,0	25,9	26,4	27,3	27,2	27,3	27,2	28,0	28,1
Huisvesting	31,2	32,5	7,9	8,0	8,0	8,0	8,3	8,3	8,3	8,3	8,7
Horecadiensten	12,0	12,4	3,1	2,9	2,9	3,4	3,2	2,9	2,9	3,3	3,1
Diensten m.b.t. recreatie en cultuur	5,8	6,3	1,6	1,4	1,5	1,6	1,7	1,6	1,6	1,7	1,7
Diensten m.b.t. vervoer en communicatie	13,9	14,7	3,7	3,4	3,4	3,8	3,8	3,7	3,6	3,8	3,9
Medische diensten en verzorging	9,3	10,3	2,3	2,4	2,5	2,6	2,5	2,6	2,7	2,7	2,7
Financiële en zakelijke diensten	15,5	15,8	3,7	4,0	4,0	3,9	3,8	4,1	4,1	4,0	3,9
Overige diensten	15,2	16,2	3,7	3,8	4,0	4,1	4,0	4,1	4,0	4,2	4,0
Consumptieve bestedingen door huishoudens (incl IZWh, binnenlands)	209,8	218,5	51,8	54,4	53,2	54,8	53,9	56,5	54,8	55,1	54,1
Consumptie door gezinshuishoudingen in het buitenland	8,9	9,2	2,1	2,3	2,0	2,6	2,2	2,3	1,9	2,7	2,3
Af: consumptie door niet-ingezetenen in Nederland	5,6	6,0	1,7	1,4	1,3	1,3	1,8	1,5	1,4	1,4	2,0
1 Consumptieve bestedingen door huishoudens (incl IZWh, nationaal)	213,1	221,7	52,3	55,3	53,9	56,1	54,3	57,4	55,3	56,4	54,4
2 (3+4) Consumptieve bestedingen door overheid	100,3	109,1	24,4	25,3	25,8	29,1	26,6	27,5	27,3	31,3	28,1
3 Individuele consumptie door overheid	52,9	58,4	13,1	13,2	13,5	16,0	14,4	14,5	14,5	17,3	15,6
4 Collectieve consumptie door overheid	47,4	50,6	11,4	12,1	12,3	13,1	12,2	13,0	12,8	14,0	12,5
5 (1+2) Totale consumptieve bestedingen	313,4	330,8	76,7	80,5	79,7	85,3	80,9	84,9	82,6	87,7	82,5

Tabel / Table 5.1.1
Investerings in vaste activa (bruto), oorspronkelijke reeks (volumemutaties)
Fixed capital formation (gross), original series (volume changes)

	Mutatie t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar									
	2001■	2002□	2001■			2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III	
	%											
NAAR TYPE ACTIVA												
Woningen	0,8	-3,7	-1,6	1,8	-2,5	-5,1	-1,4	-5,4	-2,5	0,0	-2,4	
Bedrijfsgebouwen	2,2	-5,6	2,0	1,2	-0,7	-5,5	-5,7	-10,5	-12,1	-5,2	-7,4	
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	4,8	-0,8	8,5	4,4	8,0	-3,2	0,2	-6,2	-10,9	-4,1	-3,1	
Vervoermiddelen	-3,8	-8,8	-4,8	-4,6	-9,8	-0,2	-10,2	-14,2	5,9	4,5	1,3	
Machines en installaties	-3,3	0,7	-5,3	-0,5	5,1	2,5	1,4	-5,5	-9,4	-12,6	-5,1	
Computers	-1,7	-10,9	-1,8	0,2	-10,4	-8,9	-10,4	-13,6	6,2	1,9	6,4	
Overige materiële vaste activa	-1,0	-5,3	-2,6	-4,3	-7,4	-6,3	-1,9	-5,4	-3,7	-5,1	-8,2	
Immateriële vaste activa	6,1	-5,9	7,4	-0,1	-5,7	-4,7	-5,9	-7,1	-0,4	-3,6	-3,9	
In cultuur gebrachte activa (bv.bomen en vee)	
Overdrachtskosten op grond	-0,3	-9,8	-4,1	-5,1	-13,4	-8,7	-9,3	-8,0	-8,9	-0,3	4,8	
Investerings in vaste activa uit productie en invoer	0,3	-4,0	-0,4	0,2	-1,5	-3,6	-3,2	-7,5	-5,1	-3,2	-3,4	
Af: verkoop van gebruikte vaste activa	16,8	11,7	14,0	18,3	19,1	13,2	16,8	-0,1	2,2	4,1	-1,0	
Investerings in vaste activa (bruto)	-0,1	-4,5	-0,8	-0,3	-2,2	-4,1	-3,8	-7,8	-5,4	-3,5	-3,5	
NAAR BEDRIJFSKLASSE VAN BESTEMMING												
Landbouw, bosbouw en visserij	-2,9	1,4	-5,6	-1,3	0,6	-0,2	-0,4	6,3	-3,5	0,7	-4,0	
Nijverheid (incl. energie en bouwnijverheid)	-3,4	3,6	-4,0	-1,1	11,9	7,0	-0,1	-4,0	-14,4	-14,6	-5,1	
Handel, horeca en reparatie	1,2	-7,6	2,2	0,5	-5,8	-6,9	-7,2	-10,5	-4,7	-3,2	-4,8	
Vervoer, opslag en communicatie	0,6	-5,2	-3,9	-0,9	-7,4	-0,4	-0,8	-11,0	2,5	0,9	-4,1	
Exploitatie van woningen	1,3	-4,5	-0,9	2,2	-3,0	-5,8	-2,3	-6,5	-3,3	-0,5	-2,5	
Overheid	3,1	0,2	4,4	1,8	6,8	0,3	0,3	-5,4	-8,0	-3,9	-3,9	
Overige diensten en n.e.g.	0,1	-9,8	2,1	-1,3	-7,9	-10,8	-8,9	-11,2	-3,9	-1,7	-1,9	
Investerings in vaste activa uit productie en invoer	0,3	-4,0	-0,4	0,2	-1,5	-3,6	-3,2	-7,5	-5,1	-3,2	-3,4	
Af: verkoop van gebruikte vaste activa	16,8	11,7	14,0	18,3	19,1	13,2	16,8	-0,1	2,2	4,1	-1,0	
Investerings in vaste activa (bruto)	-0,1	-4,5	-0,8	-0,3	-2,2	-4,1	-3,8	-7,8	-5,4	-3,5	-3,5	

Table / Tabel 5.2.1
Fixed capital formation (gross), original series (value changes)
Investerings in vaste activa (bruto), oorspronkelijke reeks (waardemutaties)

	Changes on previous year		Changes on corresponding quarter of previous year									
	2001■	2002□	2001■			2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III	
	%											
BY TYPE OF CAPITAL GOOD												
Dwellings	7,8	1,9	5,7	8,2	4,0	0,6	3,7	-0,5	2,2	5,2	1,5	
Non-residential buildings	8,2	-1,2	8,5	6,9	4,3	-0,9	-1,5	-6,9	-9,0	-2,6	-5,7	
Civil engineering works	10,0	3,0	14,4	10,0	13,0	0,3	3,8	-2,7	-9,6	-2,8	-1,1	
Transport equipment	-2,5	-7,0	-3,5	-3,7	-8,1	2,5	-8,4	-13,0	7,6	5,5	2,5	
Machinery and equipment	-0,4	2,4	-2,3	1,5	7,5	4,3	2,5	-4,0	-9,4	-12,5	-4,3	
Computers	-3,9	-13,1	-5,0	-7,0	-10,4	-12,2	-12,8	-16,5	1,0	-1,9	1,9	
Other tangible fixed assets	1,4	-4,0	-0,2	-2,9	-6,0	-4,2	-1,9	-3,8	-3,3	-4,3	-7,8	
Intangible fixed assets	10,5	-2,5	11,1	4,8	-2,5	-0,7	-2,7	-4,0	1,7	-1,9	-2,1	
Cultivated assets (e.g. trees and livestock)	
Transfer costs of ground	8,7	-4,5	3,7	7,9	-2,1	-4,5	-3,9	-6,8	-7,8	2,2	5,2	
Fixed capital formation from production and imports	4,9	-0,6	4,2	4,1	2,7	0,1	-0,1	-4,6	-2,9	-1,2	-1,5	
Minus: sales of used fixed capital goods	16,6	11,3	14,3	18,5	17,9	12,7	17,2	0,0	3,0	4,5	-3,1	
Fixed capital formation (gross)	4,6	-0,9	3,9	3,7	2,2	-0,2	-0,6	-4,8	-3,1	-1,3	-1,5	
BY ECONOMIC ACTIVITY OF DESTINATION												
Agriculture, forestry and fishing	2,2	5,0	-2,5	2,8	4,1	5,2	3,6	7,1	-2,8	-1,1	-2,3	
Industry (incl. energy and construction)	-0,8	6,1	-1,3	1,1	14,7	9,5	2,9	-1,9	-13,8	-14,0	-4,0	
Trade, hotels, restaurants and repair	4,1	-5,5	5,5	2,3	-2,9	-4,8	-5,5	-8,5	-3,7	-2,0	-3,9	
Transport, storage and communication	4,3	-2,3	-0,7	1,7	-4,2	2,7	1,4	-8,3	3,8	1,8	-3,2	
Operation of dwellings	8,4	0,9	6,4	8,8	3,5	-0,2	2,7	-1,8	1,1	4,4	1,2	
Government	8,0	3,5	9,6	6,8	11,6	3,2	3,4	-2,7	-6,7	-2,6	-2,7	
Other services and n.e.c.	3,6	-7,3	5,7	1,3	-4,9	-7,8	-7,1	-9,2	-2,1	-0,1	-0,7	
Fixed capital formation from production and imports	4,9	-0,6	4,2	4,1	2,7	0,1	-0,1	-4,6	-2,9	-1,2	-1,5	
Minus: sales of used fixed capital goods	16,6	11,3	14,3	18,5	17,9	12,7	17,2	0,0	3,0	4,5	-3,1	
Fixed capital formation (gross)	4,6	-0,9	3,9	3,7	2,2	-0,2	-0,6	-4,8	-3,1	-1,3	-1,5	

Tabel / Table 5.3.1
Investerings in vaste activa (bruto), oorspronkelijke reeks
Fixed capital formation (gross), original series

	2001■	2002□	2001■		2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
<i>mld euro</i>											
NAAR TYPE ACTIVA											
Woningen	25,9	26,4	7,0	5,5	6,8	7,0	7,0	5,7	7,1	7,4	5,8
Bedrijfsgebouwen	16,2	16,0	4,6	3,4	4,1	4,3	4,6	3,3	3,9	4,5	3,1
Grond-, weg- en waterbouwkundige werken	11,1	11,5	2,8	2,8	3,2	2,6	2,8	2,9	2,4	2,7	2,9
Vervoermiddelen	9,9	9,2	2,4	2,2	2,8	2,3	2,5	2,0	2,5	2,6	2,0
Machines en installaties	14,8	15,1	3,8	3,4	4,1	3,8	4,0	3,5	3,5	3,5	3,3
Computers	4,0	3,5	1,1	0,9	1,1	0,8	1,0	0,8	0,8	0,9	0,8
Overige materiële vaste activa	4,9	4,7	1,3	1,1	1,3	1,2	1,2	1,1	1,1	1,2	1,0
Immateriële vaste activa	7,2	7,0	1,8	1,8	1,9	1,6	1,8	1,7	1,6	1,8	1,7
In cultuur gebrachte activa (bv.bomen en vee)	0,3	0,5	0,3	0,0	-0,1	0,2	0,3	0,0	0,2	0,3	0,0
Overdrachtskosten op grond	1,4	1,3	0,4	0,3	0,4	0,3	0,4	0,3	0,3	0,4	0,3
Investerings in vaste activa uit productie en invoer	95,8	95,3	25,5	21,3	25,6	24,1	25,5	21,3	23,4	25,2	21,0
Af: verkoop van gebruikte vaste activa	2,8	3,1	0,7	0,6	0,8	0,8	0,8	0,7	0,8	0,9	0,7
Investerings in vaste activa (bruto)	93,0	92,2	24,7	20,7	24,8	23,3	24,7	20,6	22,5	24,3	20,3
NAAR BEDRIJFSKLASSE VAN BESTEMMING											
Landbouw, bosbouw en visserij	3,5	3,7	1,1	0,7	0,8	1,0	1,2	0,7	1,0	1,2	0,7
Nijverheid (incl. energie en bouwnijverheid)	13,3	14,1	3,5	3,1	3,6	3,6	3,8	3,2	3,1	3,3	3,0
Handel, horeca en reparatie	7,4	6,9	1,9	1,7	2,0	1,8	1,8	1,6	1,7	1,8	1,5
Vervoer, opslag en communicatie	12,3	12,0	3,1	2,8	3,5	2,8	3,2	2,8	2,9	3,2	2,7
Exploitatie van woningen	27,2	27,4	7,3	5,8	7,1	7,2	7,3	5,9	7,3	7,6	6,0
Overheid	11,7	12,1	3,0	2,8	3,3	3,0	3,1	2,9	2,8	3,0	2,8
Overige diensten en n.e.g.	20,4	18,9	5,5	4,6	5,4	4,7	5,0	4,3	4,6	5,0	4,3
Investerings in vaste activa uit productie en invoer	95,8	95,3	25,5	21,3	25,6	24,1	25,5	21,3	23,4	25,2	21,0
Af: verkoop van gebruikte vaste activa	2,8	3,1	0,7	0,6	0,8	0,8	0,8	0,7	0,8	0,9	0,7
Investerings in vaste activa (bruto)	93,0	92,2	24,7	20,7	24,8	23,3	24,7	20,6	22,5	24,3	20,3

Tabel / Table 6.1.1
Invoer van goederen en diensten, oorspronkelijke reeks (volumemutaties)
Imports of goods and services, original series (volume changes)

	Mutatie t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar								
	2001■	2002□	2001■		2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
	%										
PRODUCTGROEPEN											
Landbouw-, bosbouw- en visserijproducten	3,7	-5,1	6,3	-3,5	-6,2	-6,4	-5,6	-1,9	1,7	-0,3	2,1
Aardolie, aardgas en overige delfstoffen	6,6	-5,6	8,4	-1,7	-4,8	-7,1	-8,7	-1,9	-6,0	7,7	15,1
Voedings- en genotmiddelen	6,8	2,8	6,3	2,5	0,9	3,4	3,8	2,9	4,4	0,8	-1,4
Textiel, kleding, leder en lederwaren	2,9	1,0	2,5	0,4	-0,6	-1,6	1,7	4,7	1,4	0,6	-2,4
Papier, papierwaren, drukwerk en opgenomen media	-1,0	0,5	-0,1	-1,8	-4,0	3,6	0,8	1,5	5,4	0,3	-0,6
Aardolie-producten, e.d.	-2,4	14,3	-8,3	8,9	18,8	17,8	8,8	12,9	-1,4	1,6	-5,9
Chemische producten	4,5	2,8	3,0	4,5	-1,1	4,9	3,1	4,1	4,5	-1,2	-2,4
Rubber- en kunststofproducten	1,9	2,0	-0,2	0,3	0,0	1,3	4,5	2,2	-1,4	-2,8	-2,2
Basismetalen en metaalproducten	-1,4	-0,9	1,4	-6,9	-2,1	-1,9	0,1	0,6	-2,7	-0,2	-1,4
Machines en apparaten n.e.g.	4,0	-3,6	6,5	-4,3	-9,7	-3,7	-1,1	0,7	5,4	0,5	-3,6
Elektrotechnische machines en optische apparaten	1,1	-3,8	0,4	-11,2	-12,4	-6,1	-1,2	4,9	4,8	0,1	-0,4
Transportmiddelen	-4,7	-1,4	3,7	-8,2	-3,5	4,4	-5,2	-1,9	4,6	-6,7	-2,7
Overige industriële producten	1,1	2,6	-1,2	-3,1	0,9	0,9	3,4	5,4	-7,1	-2,9	-7,5
Overige producten	5,9	4,2	6,3	2,6	3,9	3,8	4,6	4,6	-2,0	-1,9	-2,3
Consumptie door gezinshuishoudingen in het buitenland	0,6	-0,1	-2,3	-6,5	0,2	-2,8	3,9	-0,8	-6,4	2,3	1,0
Cif/fob-correctie	1,6	-1,2	0,0	-13,3	-6,6	-2,0	-1,0	4,9	-5,1	1,0	-1,0
Invoer van goederen en diensten (fob)	2,4	-0,2	2,8	-3,5	-3,6	-0,4	0,5	2,9	1,1	-0,5	-0,9
GOEDEREN EN DIENSTEN											
Invoer van goederen (cif)	1,7	-1,1	2,1	-4,6	-5,1	-1,1	-0,5	2,4	1,8	-0,4	-0,9
Cif/fob-correctie en herclassificatie	1,7	-1,1	-0,5	-10,6	-6,9	-2,0	-1,3	6,2	-5,8	0,8	-0,9
Invoer van goederen (fob)	1,7	-1,1	2,2	-4,3	-5,0	-1,1	-0,5	2,3	2,1	-0,4	-0,9
Invoer van diensten (cif)	6,7	4,6	6,9	2,7	4,5	3,0	5,7	5,1	-2,2	-0,9	-0,9
Consumptie door gezinshuishoudingen in het buitenland	0,6	-0,1	-2,3	-6,5	0,2	-2,8	3,9	-0,8	-6,4	2,3	1,0
Overige invoer van diensten	8,6	5,8	9,5	5,5	5,6	4,9	6,1	6,7	-1,2	-1,8	-1,4
Cif/fob-herclassificatie	1,7	-1,1	-0,6	-10,4	-6,9	-2,0	-1,3	6,3	-5,8	0,8	-0,9
Invoer van diensten (fob)	5,9	3,7	5,6	0,5	2,6	2,3	4,6	5,3	-2,7	-0,7	-0,9
Invoer van goederen en diensten (fob)	2,4	-0,2	2,8	-3,5	-3,6	-0,4	0,5	2,9	1,1	-0,5	-0,9

Table / Tabel 6.2.1
Imports of goods and services, original series (value changes)
Invoer van goederen en diensten, oorspronkelijke reeks (waardemutaties)

	Changes on previous year		Changes on corresponding quarter of previous year								
	2001■	2002□	2001■		2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
	%										
GROUPS OF PRODUCTS											
Products of agriculture, forestry and fishing	5,3	-0,8	7,9	-1,2	0,9	-0,2	-3,2	-1,4	-1,7	-5,6	-2,1
Crude petroleum, natural gas and other minerals	1,8	-10,4	0,4	-27,1	-16,8	-16,4	-12,3	7,9	9,2	-3,4	8,2
Food products, beverages and tobacco products	8,4	3,5	7,4	1,7	2,1	3,7	3,3	4,8	2,3	-1,1	-1,4
Textiles, wearing apparel, leather and leather products	5,7	1,5	4,3	1,3	0,6	-1,9	2,7	4,8	-0,5	-1,8	-5,3
Paper and-products, printed matter and recorded media	0,0	-1,8	-0,1	-4,3	-6,4	0,3	-1,5	0,3	3,5	-1,0	-3,3
Coke, refined petroleum products and nuclear fuel	-7,5	5,7	-17,4	-19,8	-1,0	-0,6	1,0	25,8	23,7	4,0	-6,1
Chemicals, chemical products and man-made fibres	5,7	1,3	2,5	1,4	-5,2	3,3	2,6	4,6	8,8	0,3	-2,5
Rubber and plastic products	3,5	2,9	1,2	1,1	0,1	2,0	5,6	4,0	0,7	-1,8	-2,0
Basic metals and metal products	-1,7	-1,9	-0,3	-11,7	-5,3	-2,9	-0,9	2,0	-1,4	-0,3	-0,9
Machinery and equipment n.e.c.	5,6	-2,9	7,6	-3,4	-8,3	-3,1	-0,7	0,9	4,7	-0,5	-4,2
Electrical machinery and optical equipment	0,1	-7,1	-0,7	-14,2	-13,5	-9,4	-5,1	-0,1	-1,2	-5,1	-4,7
Transport equipment	-4,8	0,5	2,7	-9,5	-1,1	6,0	-3,4	-0,1	4,9	-6,7	-2,3
Other manufactured goods n.e.c.	3,3	3,3	0,9	-1,4	1,7	3,2	3,0	5,4	-8,2	-4,9	-8,6
Other products	9,3	6,5	10,0	4,7	6,3	5,6	6,5	7,5	-0,1	-0,7	-0,7
Final consumption by resident households in the rest of the world	4,0	3,0	2,2	-4,9	2,6	0,0	6,7	3,5	-2,4	5,0	2,9
Cif/fob-reclassification	5,2	-2,7	2,1	-12,5	-9,3	-4,9	-1,0	5,1	-5,1	-2,0	-3,1
Imports of goods and services (fob)	2,9	-0,8	2,6	-6,8	-4,6	-1,6	-0,4	3,6	1,8	-2,2	-2,2
GOODS AND SERVICES											
Imports of goods (cif)	1,6	-2,3	1,2	-8,9	-6,7	-3,1	-2,0	2,6	2,2	-2,8	-2,8
Cif/fob-adjustment and reclassification	5,0	-2,6	2,5	-13,0	-8,7	-4,2	-2,9	6,1	-5,4	-1,7	-2,8
Imports of goods (fob)	1,5	-2,3	1,1	-8,7	-6,6	-3,0	-1,9	2,5	2,5	-2,8	-2,8
Imports of services (cif)	10,3	7,2	10,9	5,0	7,4	5,5	7,9	8,1	-0,3	0,5	0,4
Final consumption by resident households in the rest of the world	4,0	3,0	2,2	-4,9	2,6	0,0	6,7	3,5	-2,4	5,0	2,9
Other imports of services	12,2	8,4	13,4	8,0	8,6	7,2	8,2	9,4	0,2	-0,8	-0,2
Cif/fob-reclassification	5,0	-2,6	2,5	-13,1	-8,7	-4,2	-2,9	6,2	-5,4	-1,7	-2,8
Imports of services (fob)	9,5	5,7	9,5	1,9	4,7	4,0	6,2	7,8	-1,1	0,2	0,0
Imports of goods and services (fob)	2,9	-0,8	2,6	-6,8	-4,6	-1,6	-0,4	3,6	1,8	-2,2	-2,2

Tabel / Table 6.3.1
Invoer van goederen en diensten, oorspronkelijke reeks
Imports of goods and services, original series

	2001■	2002□	2001■		2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
<i>mln euro</i>											
PRODUCTGROEPEN											
Landbouw-, bosbouw- en visserijproducten	10,3	10,3	2,2	2,6	3,0	2,6	2,2	2,6	2,9	2,4	2,1
Aardolie, aardgas en overige delfstoffen	17,2	15,4	4,3	3,6	3,9	3,9	3,8	3,9	4,2	3,7	4,1
Voedings- en genotmiddelen	14,9	15,4	3,7	3,9	3,6	3,8	3,8	4,1	3,7	3,8	3,8
Textiel, kleding, leder en lederwaren	11,4	11,6	3,2	2,4	3,2	2,5	3,3	2,5	3,2	2,5	3,1
Papier, papierwaren, drukwerk en opgenomen media	6,7	6,6	1,7	1,7	1,6	1,7	1,7	1,7	1,6	1,7	1,6
Aardolie-producten, e.d.	5,4	5,7	1,4	1,2	1,2	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4
Chemische producten	25,5	25,8	6,3	6,4	6,0	6,7	6,4	6,7	6,5	6,7	6,2
Rubber- en kunststofproducten	5,6	5,8	1,3	1,4	1,4	1,5	1,4	1,4	1,4	1,5	1,4
Basismetalen en metaalproducten	14,0	13,7	3,4	3,3	3,4	3,6	3,3	3,4	3,4	3,6	3,3
Machines en apparaten n.e.g.	14,2	13,8	3,4	3,5	3,4	3,5	3,4	3,6	3,5	3,5	3,2
Elektrotechnische machines en optische apparaten	57,5	53,4	13,7	14,3	13,1	12,9	13,0	14,3	13,0	12,2	12,4
Transportmiddelen	17,2	17,3	4,0	4,4	4,2	4,9	3,8	4,4	4,4	4,6	3,8
Overige industriële producten	11,1	11,5	2,7	2,8	2,8	2,9	2,8	2,9	2,6	2,8	2,5
Overige producten	38,3	40,8	9,4	9,9	9,9	10,2	10,0	10,6	9,9	10,2	9,9
Consumptie door gezinshuishoudingen in het buitenland	8,9	9,2	2,1	2,3	2,0	2,6	2,2	2,3	1,9	2,7	2,3
Cif/fob-correctie	-0,4	-0,4	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
Invoer van goederen en diensten (fob)	257,8	255,7	62,6	63,6	62,7	64,7	62,4	65,9	63,8	63,3	61,0
GOEDEREN EN DIENSTEN											
Invoer van goederen (cif)	216,5	211,4	52,6	53,0	52,2	53,3	51,6	54,4	53,3	51,8	50,1
Cif/fob-correctie en herclassificatie	8,1	7,9	2,0	2,0	2,0	2,0	1,9	2,1	1,9	1,9	1,9
Invoer van goederen (fob)	208,4	203,5	50,6	51,1	50,2	51,3	49,7	52,3	51,5	49,9	48,3
Invoer van diensten (cif)	41,7	44,7	10,1	10,7	10,6	11,5	10,9	11,6	10,6	11,6	11,0
Consumptie door gezinshuishoudingen in het buitenland	8,9	9,2	2,1	2,3	2,0	2,6	2,2	2,3	1,9	2,7	2,3
Overige invoer van diensten	32,8	35,5	8,1	8,5	8,6	8,9	8,7	9,3	8,6	8,9	8,7
Cif/fob-herclassificatie	7,7	7,5	1,9	1,9	1,9	1,9	1,8	2,0	1,8	1,8	1,8
Invoer van diensten (fob)	49,4	52,2	12,0	12,6	12,5	13,4	12,8	13,6	12,3	13,4	12,8
Invoer van goederen en diensten (fob)	257,8	255,7	62,6	63,6	62,7	64,7	62,4	65,9	63,8	63,3	61,0

Tabel / Table 7.1.1
Uitvoer van goederen en diensten, originele reeks (volumemutaties)
Exports of goods and services, original series (volume changes)

	Mutatie t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar									
	2001■	2002□	2001■			2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III	
	%											
PRODUCTGROEPEN												
Landbouw-, bosbouw- en visserijproducten	-0,6	-1,3	1,9	0,4	-1,0	-3,0	-1,4	0,5	0,6	3,0	0,6	
Aardolie, aardgas en overige delfstoffen	17,7	-2,0	24,5	24,7	-4,2	-8,7	1,1	3,8	12,5	-24,1	-20,8	
Voedings- en genotmiddelen	2,3	-0,8	3,9	0,3	-0,4	2,1	-1,2	-3,5	-0,4	-2,9	-3,5	
Textiel, kleding, leder en lederwaren	1,1	1,5	-1,7	-4,0	-1,9	-2,0	4,4	5,6	4,9	-0,1	0,5	
Papier, papierwaren, drukwerk en opgenomen media	-1,9	0,4	-3,9	-2,6	-4,5	1,7	1,9	2,5	-0,1	0,8	2,1	
Aardolie-producten, e.d.	1,2	3,6	-5,8	7,0	12,9	0,1	4,5	-3,0	-9,9	7,1	7,5	
Chemische producten	3,7	3,3	3,7	1,1	0,9	5,9	3,7	2,7	4,5	-1,0	1,1	
Rubber- en kunststofproducten	-0,9	5,2	-3,0	-1,0	0,3	3,1	8,7	9,2	-1,1	-3,0	-3,3	
Basismetalen en metaalproducten	0,3	0,4	4,1	-3,7	-1,1	-1,1	1,9	2,0	-0,6	0,5	1,9	
Machines en apparaten n.e.g.	3,8	1,0	2,9	-5,8	-3,8	-0,8	4,5	4,1	5,2	3,1	-1,1	
Elektrotechnische machines en optische apparaten	-0,3	-5,0	-2,5	-13,1	-15,0	-6,5	-1,3	3,7	2,7	-1,4	-1,7	
Transportmiddelen	-1,0	-0,7	1,4	-6,1	-5,7	-0,3	1,7	1,6	2,8	-9,0	0,9	
Overige industriële producten	0,0	2,9	-2,6	-4,9	-0,1	2,3	3,9	5,1	-10,7	-0,8	-9,9	
Vervoer en communicatie	4,3	2,6	6,1	-1,1	2,4	1,5	1,2	5,2	-0,4	-1,7	-3,6	
Financiële en zakelijke diensten	5,3	5,8	5,9	2,4	6,1	5,5	6,1	5,7	-0,9	-1,9	-2,0	
Overige producten	-0,4	-2,5	-0,6	-4,2	-3,0	-2,6	-1,6	-2,9	-1,4	-0,6	-0,2	
Consumptie door niet-ingezetenen in Nederland	-7,0	2,3	-5,3	-14,4	-1,4	1,3	4,2	4,7	3,7	7,2	5,7	
Uitvoer van gebruikte vaste activa	22,7	-8,5	10,8	8,3	-6,5	-2,2	-5,3	-17,7	3,8	7,3	10,9	
Cif/fob-correctie	1,6	-1,2	0,0	-13,3	-6,6	-2,0	-1,0	4,9	-5,1	1,0	-1,0	
Uitvoer van goederen en diensten	1,7	0,1	1,2	-3,4	-3,1	-0,3	1,6	2,3	1,1	-1,2	-1,0	
GOEDEREN EN DIENSTEN												
Uitvoer van goederen	1,5	-0,5	0,8	-3,9	-4,2	-1,0	1,3	1,9	1,6	-1,2	-0,9	
Uitvoer van goederen uit productie	0,8	-0,7	0,0	-1,1	-1,6	-0,7	1,2	-1,6	0,2	-2,1	-0,7	
Wederuitvoer	2,3	-0,2	2,0	-7,9	-7,8	-1,5	1,6	7,4	3,5	0,0	-1,2	
Uitvoer van gebruikte vaste activa	22,7	-8,5	10,8	8,3	-6,5	-2,2	-5,3	-17,7	3,8	7,3	10,9	
Uitvoer van diensten	2,6	3,1	3,2	-1,2	2,6	2,7	3,2	3,9	-0,8	-0,8	-1,5	
Consumptie van diensten door niet-ingezetenen	-7,0	2,3	-5,3	-14,4	-1,4	1,3	4,2	4,7	3,7	7,2	5,7	
Overige uitvoer van diensten	4,0	3,2	4,5	0,5	3,0	2,8	3,0	3,9	-1,4	-1,7	-2,6	
Cif/fob-correctie	1,6	-1,2	0,0	-13,3	-6,6	-2,0	-1,0	4,9	-5,1	1,0	-1,0	
Uitvoer van goederen en diensten	1,7	0,1	1,2	-3,4	-3,1	-0,3	1,6	2,3	1,1	-1,2	-1,0	

Table / Tabel 7.2.1
Exports of goods and services, original series (value changes)
Uitvoer van goederen en diensten, originele reeks (waardemutaties)

	Changes on previous year		Changes on corresponding quarter of previous year								
	2001■	2002□	2001■			2002□			2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
	%										
GROUPS OF PRODUCTS											
Products of agriculture, forestry and fishing	2,9	0,7	4,6	2,5	4,2	-0,1	-2,3	0,8	-2,9	0,9	4,4
Crude petroleum, natural gas and other minerals	38,0	-14,2	30,4	9,6	-22,3	-22,6	-10,0	1,0	17,1	-18,8	-15,9
Food products, beverages and tobacco products	5,9	1,0	6,9	2,6	2,9	2,8	0,2	-1,7	1,8	-1,9	-2,1
Textiles, wearing apparel, leather and leather products	3,6	2,3	0,3	-3,0	-0,6	-1,7	5,3	6,2	3,9	-1,4	-1,4
Paper and products, printed matter and recorded media	-1,4	-0,3	-5,2	-5,8	-6,6	0,1	2,1	3,4	0,9	0,7	0,3
Coke, refined petroleum products and nuclear fuel	-4,7	-4,9	-14,7	-24,4	-10,9	-11,2	-2,9	7,9	24,1	-2,8	3,3
Chemicals, chemical products and man-made fibres	3,3	0,4	0,5	-5,2	-6,0	1,2	3,2	3,9	9,0	0,2	-0,6
Rubber and plastic products	1,3	5,1	-0,8	-0,1	0,1	2,9	8,6	9,5	3,5	1,0	0,2
Basic metals and metal products	-0,5	-0,5	0,6	-9,8	-6,6	-4,3	3,0	7,0	2,6	0,3	-0,6
Machinery and equipment n.e.c.	5,8	2,1	4,7	-4,5	-2,0	0,3	5,0	4,9	4,7	2,7	-1,1
Electrical machinery and optical equipment	-0,5	-7,0	-2,8	-15,0	-15,2	-8,5	-3,8	0,2	-2,0	-5,5	-5,4
Transport equipment	-0,7	0,8	1,7	-7,1	-4,0	-0,2	3,5	3,9	4,2	-8,2	1,5
Other manufactured goods n.e.c.	3,7	3,1	1,1	-1,5	1,1	4,5	2,7	4,2	-12,1	-3,0	-11,5
Transport and communication services	4,8	0,1	4,0	-3,6	0,6	-2,6	-0,9	3,5	0,7	-2,2	-4,5
Financial and business services	10,5	10,5	11,8	7,5	9,8	9,7	11,0	11,4	2,6	1,2	0,6
Other products	4,8	0,3	4,7	0,9	-0,1	0,2	1,2	-0,1	-0,7	0,2	0,4
Final consumption by non-residents in the Netherlands	-2,0	7,4	0,1	-10,0	4,2	6,0	9,2	9,3	7,0	9,8	8,4
Exports of used fixed capital goods	27,0	-7,0	14,8	12,4	-4,2	-0,6	-3,5	-17,1	3,8	7,3	10,9
Cif/fob-adjustment	5,2	-2,7	2,1	-12,5	-9,3	-4,9	-1,0	5,1	-5,1	-2,0	-3,1
Exports of goods and services	3,3	-0,7	1,5	-5,7	-4,9	-2,0	1,2	3,2	3,2	-1,8	-1,6
GOODS AND SERVICES											
Exports of goods	2,6	-1,9	0,4	-7,2	-6,8	-3,2	0,2	2,5	3,6	-2,4	-1,9
Exports of goods from production	2,5	-2,1	-0,6	-5,0	-5,9	-3,4	0,6	0,6	5,2	-2,1	-0,6
Re-exports	2,7	-1,6	1,8	-10,3	-8,0	-2,9	-0,3	5,4	1,2	-2,9	-3,9
Exports of used fixed capital goods	27,0	-7,0	14,8	12,4	-4,2	-0,6	-3,5	-17,1	3,8	7,3	10,9
Exports of services	6,4	5,1	6,3	1,5	4,7	3,7	5,4	6,6	1,4	0,6	-0,2
Final consumption by non-residents	-2,0	7,4	0,1	-10,0	4,2	6,0	9,2	9,3	7,0	9,8	8,4
Other exports of services	7,6	4,7	7,2	2,9	4,6	3,4	4,7	6,2	0,6	-0,4	-1,6
Cif/fob-adjustment	5,2	-2,7	2,1	-12,5	-9,3	-4,9	-1,0	5,1	-5,1	-2,0	-3,1
Exports of goods and services	3,3	-0,7	1,5	-5,7	-4,9	-2,0	1,2	3,2	3,2	-1,8	-1,6

Tabel / Table 7.3.1
Uitvoer van goederen en diensten, originele reeks
Exports of goods and services, original series

	2001■	2002□	2001■		2002□				2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
<i>mld euro</i>											
PRODUCTGROEPEN											
Landbouw-, bosbouw- en visserijproducten	14,5	14,6	3,5	3,5	3,9	3,8	3,4	3,5	3,8	3,8	3,5
Aardolie, aardgas en overige delfstoffen	8,2	7,0	1,4	2,1	2,1	1,5	1,3	2,1	2,5	1,2	1,1
Voedings- en genotmiddelen	30,2	30,5	7,5	8,0	7,5	7,6	7,6	7,8	7,6	7,5	7,4
Textiel, kleding, leder en lederwaren	7,6	7,7	2,1	1,7	2,0	1,7	2,2	1,8	2,1	1,6	2,2
Papier, papierwaren, drukwerk en opgenomen media	5,9	5,9	1,4	1,5	1,4	1,5	1,4	1,6	1,4	1,5	1,4
Aardolie-producten, e.d.	13,4	12,8	3,6	2,8	2,9	3,3	3,5	3,0	3,6	3,3	3,6
Chemische producten	35,6	35,7	8,8	8,4	8,6	9,3	9,0	8,7	9,4	9,4	9,0
Rubber- en kunststofproducten	5,7	6,0	1,4	1,3	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Basismetalen en metaalproducten	13,0	12,9	3,1	3,0	3,1	3,3	3,2	3,2	3,2	3,3	3,2
Machines en apparaten n.e.g.	13,9	14,1	3,3	3,6	3,3	3,6	3,5	3,7	3,5	3,7	3,5
Elektrotechnische machines en optische apparaten	58,6	54,5	13,8	14,8	13,2	13,2	13,3	14,8	12,9	12,5	12,6
Transportmiddelen	12,4	12,5	2,8	3,3	3,0	3,2	2,9	3,4	3,1	3,0	2,9
Overige industriële producten	7,0	7,2	1,8	1,8	1,7	1,7	1,8	1,9	1,5	1,7	1,6
Vervoer en communicatie	17,5	17,5	4,5	4,3	4,2	4,5	4,5	4,4	4,2	4,4	4,2
Financiële en zakelijke diensten	20,1	22,2	5,0	5,7	5,1	5,3	5,5	6,3	5,2	5,3	5,6
Overige producten	11,0	11,1	2,6	2,8	2,7	2,9	2,6	2,8	2,7	2,9	2,6
Consumptie door niet-ingezetenen in Nederland	5,6	6,0	1,7	1,4	1,3	1,3	1,8	1,5	1,4	1,4	2,0
Uitvoer van gebruikte vaste activa	0,7	0,7	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Cif/fob-correctie	-0,4	-0,4	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
Uitvoer van goederen en diensten	280,3	278,4	68,3	69,9	67,8	69,3	69,1	72,1	70,0	68,1	68,0
GOEDEREN EN DIENSTEN											
Uitvoer van goederen	230,9	226,5	55,7	57,2	55,6	56,6	55,8	58,6	57,5	55,2	54,7
Uitvoer van goederen uit productie	136,2	133,3	32,5	33,8	32,7	33,9	32,7	34,0	34,5	33,2	32,5
Wederuitvoer	94,0	92,5	23,1	23,2	22,7	22,5	23,0	24,4	22,9	21,8	22,1
Uitvoer van gebruikte vaste activa	0,7	0,7	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Uitvoer van diensten	49,4	51,9	12,6	12,7	12,2	12,8	13,3	13,6	12,4	12,9	13,3
Consumptie van diensten door niet-ingezetenen	5,6	6,0	1,7	1,4	1,3	1,3	1,8	1,5	1,4	1,4	2,0
Overige uitvoer van diensten	44,2	46,3	11,1	11,5	11,0	11,6	11,6	12,2	11,1	11,5	11,4
Cif/fob-correctie	-0,4	-0,4	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
Uitvoer van goederen en diensten	280,3	278,4	68,3	69,9	67,8	69,3	69,1	72,1	70,0	68,1	68,0

Tabel / Table 8.1.1

Binnenlands product, nationaal product en nationaal inkomen, oorspronkelijke reeks (volumemutaties)
Domestic product, national product and national income, original series (volume changes)

	Mutatie t.o.v. voorgaand jaar		Mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal van het voorgaande jaar								
	2001■	2002□	2001■			2002□			2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
	%										
Binnenlands product (bruto, marktprijzen)	1,2	0,2	1,1	0,5	-0,1	0,2	0,7	0,1	-0,2	-1,2	-1,2
Nationaal product (bruto, marktprijzen)	-0,1	-0,9	3,6	-1,3	2,5	-3,2	-1,0	-1,8	-4,2	-1,9	-1,8
Nationaal inkomen (bruto, marktprijzen)	0,6	-1,0	3,9	-0,6	1,9	-3,4	-0,8	-1,7	-3,4	-1,2	-1,3

Table / Tabel 8.2.1

Domestic product, national product and national income, original series (value changes)
Binnenlands product, nationaal product en nationaal inkomen, oorspronkelijke reeks (waardemutaties)

	Changes on previous year		Changes on corresponding quarter of previous year								
	2001■	2002□	2001■			2002□			2003●		
			II	III	I	II	III	IV	I	II	III
	%										
Domestic product (gross, market prices)	6,7	3,6	6,4	5,3	3,1	3,5	4,4	3,6	3,3	2,3	1,2
National product (gross, market prices)	5,3	2,4	9,1	3,4	5,8	0,0	2,5	1,6	-0,8	1,5	0,7
National income (gross, market prices)	5,3	2,4	9,1	3,4	5,8	0,0	2,5	1,6	-0,8	1,5	0,7

Tabel / Table 8.3.1

Binnenlands product, nationaal inkomen en lopende transacties met het buitenland, oorspronkelijke reeks

Domestic product, national income and current transactions of the Netherlands with the rest of the world, original series

	2001■		2002□		2003●						
	II	III	I	II	III	IV	I	II	III		
	<i>mld euro</i>										
INKOMEN, BESTEDINGEN EN NATIONAAL INKOMENSOVERSCHOT											
Binnenlands product (bruto, marktprijzen) <i>Domestic product (gross, market prices)</i>	429,1	444,6	104,4	110,4	108,0	113,3	109,0	114,4	111,6	115,9	110,3
Uit het buitenland ontvangen primaire inkomens <i>Primary income received from the rest of the world</i>	50,2	43,8	12,3	13,4	11,8	10,9	10,5	10,6	8,3	9,7	9,3
Af: aan het buitenland betaalde primaire inkomens <i>Minus: primary income paid to the rest of the world</i>	54,1	53,0	11,9	13,3	11,7	16,6	12,0	12,6	12,7	16,3	11,5
Nationaal inkomen (bruto, marktprijzen) <i>National income (gross, market prices)</i>	425,2	435,5	104,8	110,6	108,1	107,7	107,4	112,3	107,2	109,3	108,1
Uit het buitenland ontvangen inkomensoverdrachten <i>Current transfers received from the rest of the world</i>	5,2	5,7	1,1	1,3	1,2	1,7	1,5	1,3	1,3	1,5	1,6
Af: aan het buitenland betaalde inkomensoverdrachten <i>Minus: current transfers paid to the rest of the world</i>	8,9	10,0	1,8	2,6	2,2	2,6	2,7	2,5	2,4	2,2	2,5
Beschikbaar nationaal inkomen (bruto) <i>Disposable national income (gross)</i>	421,6	431,2	104,1	109,3	107,1	106,8	106,3	111,1	106,0	108,6	107,3
Af: consumptieve bestedingen <i>Minus: final consumption expenditure</i>	313,4	330,8	76,7	80,5	79,7	85,3	80,9	84,9	82,6	87,7	82,5
Correctie pensioenvoorziening (saldo buitenland) <i>Adjustment for net equity in pension funds reserve (surplus of the nation)</i>	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
Nationale besparingen (bruto) <i>National saving (gross)</i>	108,3	100,7	27,5	28,7	27,4	21,6	25,4	26,3	23,5	20,9	24,9
Af: investeringen (bruto, incl. veranderingen in voorraden) <i>Minus: capital formation (gross, incl. change in inventories)</i>	93,2	91,2	22,0	23,6	23,2	23,5	21,3	23,2	22,9	23,4	20,8
Nationaal inkomensoverschot (= Saldo lopende transacties met het buitenland) <i>Surplus of the nation on current transactions</i>	15,1	9,5	5,4	5,1	4,3	-1,9	4,1	3,0	0,6	-2,5	4,0
LOPENDE TRANSACTIES VAN NEDERLAND MET HET BUITENLAND											
Uitvoeroverschot van goederen <i>Net exports of goods</i>	22,5	23,0	5,1	6,1	5,4	5,2	6,2	6,2	6,1	5,3	6,5
Uitvoeroverschot van diensten <i>Net exports of services</i>	0,0	-0,3	0,6	0,2	-0,2	-0,6	0,6	0,0	0,1	-0,6	0,5
Saldo uit het buitenland ontvangen primaire inkomens <i>Net primary income received from the rest of the world</i>	-3,9	-9,1	0,4	0,2	0,1	-5,7	-1,5	-2,0	-4,4	-6,6	-2,2
Saldo uit het buitenland ontvangen inkomensoverdrachten <i>Net current transfers received from the rest of the world</i>	-3,7	-4,3	-0,7	-1,4	-1,0	-0,9	-1,2	-1,2	-1,1	-0,7	-0,9
Correctie pensioenvoorziening (saldo buitenland) <i>Adjustment for net equity in pension funds reserve (surplus of the nation)</i>	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
Saldo lopende transacties met het buitenland (= Nationaal inkomensoverschot) <i>Surplus of the nation on current transactions</i>	15,1	9,5	5,4	5,1	4,3	-1,9	4,1	3,0	0,6	-2,5	4,0

Begrippenlijst

Afschrijvingen: de berekende waardevermindering van machines, gebouwen en andere vaste activa die worden ingezet in het productieproces, voorzover die vermindering het gevolg is van normale technische slijtage, economische veroudering of verzekerbare schade.

Basisprijzen: de waardering van de toegevoegde waarde en het binnenlands product. De waardering tegen basisprijzen gaat uit van de prijs die de producent uiteindelijk overhoudt, dus exclusief handels- en vervoersmarges en exclusief het saldo van productgebonden belastingen en subsidies.

Besparingen: het deel van het beschikbaar nationaal inkomen dat niet gebruikt wordt voor consumptie.

Binnenlands product: het totale inkomen dat door middel van productie in Nederland is gevormd. Het is daarmee gelijk aan de som van de toegevoegde waarden van alle bedrijfstakken. Wordt meestal bruto gebruikt.

Bruto: inclusief afschrijvingen.

Consumptieve bestedingen: de goederen en diensten die gebruikt worden voor rechtstreekse bevrediging van individuele of collectieve behoeften.

Economische groei: de procentuele volumegroei van de toegevoegde waarde ofwel het bruto binnenlands product tegen marktprijzen in een bepaalde periode.

Exploitatie-overschot: het deel van de toegevoegde waarde tegen factorkosten dat resteert na de beloning van werknemers. Bij vennootschappen kan het worden opgevat als beloning voor de inzet van kapitaal in het productieproces. In het geval van zelfstandigen bevat het daarnaast een beloning voor de ingezette arbeid van zelfstandigen en eventueel hun meewerkende gezinsleden.

Finale bestedingen: de waarde van de geproduceerde eindproducten, dat wil zeggen de goederen en diensten die in dezelfde periode niet (geheel) in het Nederlandse productieproces worden gebruikt. Deze bestaan uit uitvoer, consumptieve bestedingen en investeringen.

Intermediair verbruik: de goederen en diensten die in het productieproces worden gebruikt voor verdere bewerking en voor de productie van andere goederen en diensten.

Investerings: de finale bestedingen die bestemd zijn voor gebruik in een Nederlands productieproces, maar die in de betreffende periode niet of slechts voor een deel daadwerkelijk zijn verbruikt.

Marktprijzen: wordt vooral gebruikt als waardering voor de toegevoegde waarde en het binnenlands product. De waardering tegen marktprijzen is gelijk aan die tegen factorkosten verhoogd met de belastingen op productie en invoer en verlaagd met de subsidies op productie en afschrijvingen

Invoer: bestaat uit de goederen en diensten die door het buitenland aan ingezetenen zijn verkocht.

Nationaal inkomen: alle inkomens die Nederlandse ingezetenen ontvangen op grond van hun deelname aan een (binnen- of buitenlands) productieproces, dan wel op grond van hun bezit van vermogenstitels, obligaties, leningen en spaartegoeden. Is gelijk aan de som van de primaire inkomens en gelijk aan het binnenlands product plus de per saldo uit het buitenland ontvangen lonen, rente, dividenden en dergelijke.

Main concepts

Consumption of fixed capital: the calculated depreciation of machinery, buildings and other fixed assets that are used in the production process, in as far as this reduction in value is caused by normal technical and economic ageing and insurable accidental damage.

Basic prices: Valuation of value added at basic prices excludes trade and transport margins as well as net taxes and subsidies on production.

Saving: the part of disposable national income that is used for consumption.

Domestic product: the total income generated through production in the Netherlands. It is equal to the sum of value added in all branches of industry. Is usually used gross.

Gross: including consumption of fixed capital.

Consumption: the goods and services used for direct satisfaction of individual or collective needs.

Economic growth: the percentage volume growth of value added, or gross domestic product at market prices over a certain period.

Operating surplus: the part of value added at factor costs that remains after deducting the compensation of employees. For corporations it can be regarded as compensation for the use of capital in the production process. In the case of family enterprises it also contains compensation for work by the owners and their family members.

Final demand: the value of produced final products, which is to say the goods and services that in the considered period are not (completely) used in the Dutch production process. It consists of exports, consumption and investment.

Intermediary use: the goods and services that are used in the production process for further processing or the production of other goods and services.

Fixed capital formation: the final demand which is put in a Dutch production process, but is not or only partly used up in the considered period.

Market prices: is used to value value added and domestic product. Valuation at market prices equals that at factorcosts plus taxes on production and imports minus subsidies on production and imports.

Imports: consist of the goods and services sold to residents by the rest of the world.

National income: the income received by Dutch residents because of their participation in a (Dutch or foreign) production process, or because of their possession of property, bonds, loans and savings accounts. Equals the sum of primary income as well as domestic product plus the wages, interest, dividends and the like received on balance from the rest of the world.

Nationaal product: de totale toegevoegde waarde die in Nederland wordt voortgebracht, plus de per saldo uit het buitenland ontvangen primaire inkomens. De reële verandering ervan is exclusief de invloed van de ruilvoetverandering, dit in tegenstelling tot de reële verandering van het nationaal inkomen.

Netto: exclusief afschrijvingen.

Ruilvoetverandering: een indexcijfer dat de verhouding weergeeft tussen de gemiddelde ontwikkeling van de uitvoerprijzen en van de invoerprijzen. Als het prijspeil van de uitvoer sneller stijgt dan dat van de invoer, is sprake van een ruilvoetverbetering.

Saldo lopende transacties met het buitenland: het geld dat een land per saldo aan goederen-, diensten- en inkomstenstransacties uit het buitenland ontvangt of daaraan moet betalen.

Toegerekende bankdiensten (rentemarge): de impliciete beloning voor banken die ontstaat uit het verschil tussen de rente, dividenden en dergelijke die banken ontvangen op uitgezette middelen en de rente die ze betalen voor het gebruik van aangetrokken middelen. Deze toegerekende bankdiensten moeten worden afgetrokken van de toegevoegde waarde van de andere bedrijfstakken, teneinde een dubbelrekening in het BBP te voorkomen (de 'correctie verbruik toegerekende bankdiensten').

Vaste activa: productiemiddelen die langer dan één jaar meegaan en die een behoorlijke waarde vertegenwoordigen. Omvat materiële activa en immateriële activa. De aankopen en het zelf bouwen ervan behoren tot de investeringen. De waardevermindering komt tot uitdrukking in de afschrijvingen.

Wederuitvoer: de goederenstroom die, op weg van het ene land naar het andere, door Nederland heen vervoerd wordt en daarbij (tijdelijk) eigendom wordt van een ingezetene, zonder dat hier een industriële bewerking plaatsvindt. Dit betreft onder andere goederen die door Nederlandse distributiecentra worden ingeklaard en uitgeleverd aan andere landen. Maakt deel uit van de invoer en de uitvoer.

National product: the value added generated in the Netherlands, plus the primary income received on balance from the rest of the world. The changes in real terms are exclusive of changes in the terms of trade, in contrary to the changes in real terms of national income.

Net: excluding consumption of fixed capital.

Changes in the terms of trade: an index that expresses the ratio between the average change in exports prices and the average change in imports prices. If the level of exports prices rises faster than that of imports prices, the terms of trade improve.

Surplus of the nation on current transactions: the money from goods, services and income transactions that a nation on balance receives from or has to pay to the rest of the world.

Imputed bank services: the implicit compensation for banks that stems from the difference between the interest, dividends, etcetera that banks receive on money put out and the interest they pay for the use of deposited means. The imputed bank services have to be subtracted from the value added of the other economic activities, in order to prevent double counting in calculating GDP (the correction item 'consumption of imputed bank services').

Fixed assets: means of production in use for more than one year with a substantial value. Comprise tangible as well as intangible assets. The purchase and own-account construction of them are part of investment. The depreciation is expressed in the consumption of fixed capital.

Re-exports: the goods that, on their way from one country to another, are transported through the Netherlands and (temporarily) become property of a Dutch resident, but do not undergo industrial processing. This includes goods that Dutch distribution centres clear through customs and expedite to other countries. Re-exports are part of exports and of imports.

Verwante publicaties

De gegevens uit de Kwartaalrekeningen zijn beschikbaar in de gratis toegankelijke database StatLine van het CBS op Internet: www.cbs.nl. Hierin staan uiteraard ook cijfers uit tal van andere CBS-statistieken. Verder zijn op de website onder andere de conjunctuurpersberichten van het CBS te vinden en het wekelijkse webmagazine. Actuele gegevens over de conjunctuur zijn daarnaast beschikbaar op Teletekst, Conjunctuurpagina 506, Nieuwspagina 507.

Nationale rekeningen 2002	€ 42,55
De Nederlandse economie 2002	€ 14,25
Statistisch Jaarboek 2003	€ 25,00